

СКОРПІОНИ

ПОВІСТЬ

Герберт випив другу чашку кави й відсунув підноса з посудом. Поліз до офіцерського планшета і вийняв невеличкого конверта з вшитною картою.

«Приходь завтра ввечері до нової кав'ярні «З айстрами». Тільки неодмінно, є важливі справи!» — написав він.

Кельнерка, яку він підкликав до себе, підрахувала, скільки з нього належить, і взяла конверт.

— Прошу вас, передайте це завтра вранці.

— Будьте спокійні, пане майор.

Герберт почекав, поки молода, повна дівчина пройде до буфету, потім перекинув через плече ремінець планшета і вийшов з казино.

Невеличкий ринок містечка вже зовсім спорожнів, хоча ще не смеркло. Кельнери в білих кітелях занесли до барів плетені бамбукові крісла та столики і скручували кольорові балдахіни, які опівдні захищали від сонця відвідувачів, котрі на відкритому повітрі пили вино або ром.

З вузької вулички викотилася поливальна машина і хлюпнула струмком шумовиння на холоначий брук. Курява, яка сідала на нього навіть у безвітряні дні, спливала густим потоком в канави. Миготливі реклами танцювали над вітринами крамниць. Вітрини теж втратили свої гарячі барви під товстим шаром пилу, що нагадував про курну пустелю кам'янистих узгір'їв, перетятих глибокими ярами, вижолобленими у м'якому вапняку. Узгір'я, що тхнули спекою і смородом тліючих трав, відтискали містечко аж на край схилу, підосва якого купалася в затоці.

Автобуса ще не було, отож Герберт рушив вузькою вулицею між кам'яними стінами старих будівель. Вуличка терасами спадала до берега. За хвилину він зійшов на дерев'яний причал, що врізався в мертві води затоки. На кінці абияк збитого помосту тремтіло

світло сигнального ліхтаря. Герберту воно нагадало вічний вогник, що висить перед вітарем у синястому мороці храму.

Він сів близьенько біля ліхтаря і став спостерігати безформні обриси кількох старих барж, які щодня постачали містечку продукти, воду й алкоголь. Над портом, чи швидше над пристанню, збитою нашвидку, з цілковитим ігноруванням найелементарніших умов безпеки, сяяло нерівне кільце вогнів. Біля гори, де містився маленький ринок, жовті вогники хаотично зливалися в плутану композицію поспіху, примітивності й недбальства будівельників.

Герберт набрав повні груди свіжого повітря, що оповивало затоку холодною хвилею. Тільки тут можна було забути про безплідну пустелю, яка відокремлювала цю підлу діру від міст, населених нормальними людьми.

Герберт подумав, що випив надто багато кави. Лікар дозволив лише чотири чашки на тиждень: сьогодні він випив якраз стільки.

Він зігнув і випростав пальці. Ні, ще не тремтять! Прокляті руки ніколи не хотіли тремтіти в кабінеті лікаря.

Тишу в порту розірвала моторка. Шум її двигуна нагадував дирчання палки, коли нею проводили по штахетах паркану.

Герберт повернувся на ринок, задоволений з короткої хвилини спокою і бездумності. Посидіти тут без думок — неабияка приємність. Забуваєш про чотири вулиці, захарашені газетами, цигарковими коробками, побитими пляшками з-під вина, про ці вулиці, які визначали його мешканцям между їх скромного світу. Парадоксальне явище! Порт'є повного блошиць готелю, чи кухар у казино пирснули б від сміху. Раніше ніж перші вікна згаснуть на сон, Герберта відокремлять від цієї місцевості сотні кілометрів і все ж таки... чотири вулиці, ринок і казино, тераси узгір'їв, укриті вапняковим пилом, справді окреслюють для нього между світу.

Герберт був задоволений тим більше, що відіслав листа саме зараз, увечері, а не завтра, після повернення.

Біля казино вже чекав невеличкий автобус із плескуватою мордою-радіатором. Він ледве міг узяти кільканадцять пасажирів. Зручні, комфортабельні машини застрягли б на першому ж повороті тутешнього вузького шосе.

В машині сиділо кілька офіцерів. Герберт неохоче потиснув по черзі простягнені до нього руки.

— Де ж цей плюгавий водій?

— На якого біса тут чекати?

— Гукніть його!

— Свиня, дудлить з барменом п'яту порцію рому.

— Маленька порція рому не зашкодить і нам. Га?

— Панове офіцери...

Чудовий ром, привезений з Італії, на деякий час поліпшив усім настрої. Потім льотчики спільно витягли шофера з бару, й автобус хутко рушив увік світлих вілл вздовж шосе, яке стрімко пнулося вгору.

Герберт машинально дивився крізь шибку. Вони саме минули темні контури фабрики. Власник її давно вже згорнув справи і виїхав у нормальний світ.

Саме так зустріли недавні зміни в містечку лікарі, адвокати, вчителі та жменька добре обізнаних із ситуацією робітників, словом, усі, хто мав трохи грошей та можливість кудись виїхати. Натомість сюди з'явилися нові люди. Розрослися нові заклади: лікарня, ресторани, пристань, пошта, готелі, з'явилися місця розваг, де з-під поли продавали алкогольні напої. Всеньке містечко пристосувалося до нової функції: обслуговування проклятої авіабази, збудованої за кілька кілометрів звідси, в глибині кам'яної пустелі, серед полисілих пагорбів. А ті мешканці, яких зрадили нерви, переїхали в інші, нормальні міста.

Автобус проїздив по прямокутних світлих плямах, що падали з широких вікон лікарні. Вона чекає біля одного з цих вікон. Сьогодні в неї чергування, завтра вільний день, і ввечері вона прийде до кав'ярні «З айстрами».

«Я справді дуже добре зробив, що написав цього листа. Не було рації відкладати до ранку».

Шосе ще раз повисло над вогнями містечка. Герберт побачив мініатюру ринку, вулиць, що стікалися до порту, тремтячий вогник на кінці пристані і далі — нерухоме плесо матової затоки.

Шофер сердито крутнув руль. Машина, раптово кинута вбік, викотилася на новий залом шосе. Схил скінчився. Асфальтова річка тепер звивалася по плескату скелястому узгір'ю.

— Закуриш, Герберте?

— Спасибі. Сьогодні в мене нічний рейс.

— Знаю. Навіщо б ти їхав до бази! Ти ж, мабуть, не везеш у кишені заяву про звільнення! Га? Майоре? Чому ти не попросиш звільнення? Напиши: через занепад психічних сил. Таким проханням ніколи не відмовляють. Найбільше за чотирнадцять днів виїдеш звідси старою баржею, яка возить харч. Подумай: лише два тижні відокремлюють нас від нормального життя!

— Заткнися, холера б тебе взяла!

— Я знаю. Нема чого зганяти на мені злість. Ти ж сам підписав це буйволяче зобов'язання: ну й нема про що говорити.

— Чому буйволяче?

— Треба мати розум і спритність буйвола, щоб дозволити себе сюди загнати.

— Ти заткнешся чи ні?

— Я тільки так собі. Доки ж дивитися, як теля, на це мертво каміння?

— Знаєш, де воно в мене — твоє каміння, — розсердився Герберт. Балакучий капітан драгував його, хоч Герберт знав, що обидва вони мучаться однаково і не варто докучати одне одному.

— Все одно я виїду звідси раніше від тебе.

— Навіщо гризтися? Ми всі бажаємо тобі швидкої відповіді.

До розмовників повернулося кілька облич, на яких можна було прочитати щось схоже на зацікавлення.

— Ну, як твоя заява?

Герберт вилаявся. Хтось мовив:

— Отож воно й є. Кожен хотів би, щоб його перевели на цивільну лінію.

— Але ж я перейду!

— Дай тобі, боже.

— Побачите.

— Дай тобі, боже.

— От побачите! Як я вип'ю багато кави, в мене тремтять руки. Це несхибний доказ, що я виїду з цієї діри.

Залягло мовчання. Напевне всі думали, куди їдуть з цієї діри, як починають тремтіти руки. Однієї ночі людину забирає карета швидкої допомоги — і кінець надії! А потім вже тільки будинок лікарні й мур, посипаний вгорі битим склом...

— Герберте?

— Що?

— Більше не кажи цього!

— А хіба що?

— Ти ж знаєш. Хай тільки комендатура довідається, що ти патякав тут, в автобусі, і тобі кінець.

— А що мені до того? Говорю, аби тільки щось говорити. Але все одно я звідси поїду. Ви ще побачите.

— Дай тобі, боже.

Автобус здригнувся на вибоїні. Задні колеса трохи осіли.

— Начальнику, ресора!

Шофер загальмував і виліз, щоб оглянути машину. Коли він відчинив дверцята, всередину просочилися пахощі задушливого вечора. Раптом вийшло гірकोю важких, посохлих трав, високих і колючих. Опівдні вони пеклися в сонячній пожежі і згодом тхнули терпко, мов недокурки цигарок.

Пахощі, що їх відчули офіцери, долинали від високого бадилля, що росло купами на північних схилах пагорбів.

Водночас усі почули ще далекі, притишені й невиразні відгомони бази. Найбільш за чверть години вони будуть на місці, але зараз не бачили навіть фіолетових шпиг прожекторів, що стинали голови першим зіркам погожої ночі. Низько над горизонтом тремтів пурпур заходу...

Шофер знову без слова сів за руль і шарпнув автобус. Задня частина машини без упину трусилася, офіцери лаялись і пересідали на передні сидіння.

Пальне до нудоти смерділо чимось кислим, ятрило очі. Герберт протер великі, темні скельця окулярів.

— Начальнику!— гукнув він.— Якщо ви будете й далі так смердіти, мої очі пропадуть зовсім.

— А це мене обходить? Привезу вас на місце, хоч у мене і зламана ресора. А що до очей— не маю ніяких наказів.

— Бачиш,— втрутився капітан,— оце і є правда про наше містечко, про нас самих та наше заплъоване животіння. Всі, наче роботи, виконують лише те, за що їм платять, а решта нікого не обходить. Шофера не цікавлять твої очі. Тебе ж, крім польотів, теж мало що обходить. А знаєш, чому? Не знаєш? То я тобі скажу. Тому, що цей паршивий клаптик землі нікого з нормальних людей не цікавить. Навіть якщо для нас вантажать на баржу ром, капусту й шинку, думають про капусту, яку треба доставити на місце, а зовсім не про людей, які її їстимуть.

— Ви, капітане, довго можете так балакати?

— Довго. В усьому винні довгі години, коли я сиджу мовчки і чекаю в навушниках людського голосу, перетвореного на мову рисок і крапок. Від цього слухання можна збожеволіти. Ручуся вам.

— Під три чорти, я теж дещо про це знаю. І не тільки від слухання.

— Пробач,— буркнув капітан,— знаю, що тобі, майоре, найгірш. Ти бачив останній кінофільм?

— Не ходжу в кіно. Воно мене нервує.

— Шкода. Добрий фільм і гарненькі ніжки.

— Прошу вас, капітане, перестаньте на-решті базікати. Шофере, доки ви будете так смердіти вашою сумішшю? Без усякого поняття ведете автобус!

— Відчепіться, пане офіцер, від мене. Іду, як мені подобається. Головне, щоб я встиг,

за це мені платять. Якщо ви, майоре, не заткнете пельку, я почну смердіти так, що лікар заборонить вам нічній політ.

— Як ви смієте!

— Панове,— обізвався хтось попереду— навіщо скандалити? Майоре! Машина завжди жахливо смердить і вас ніколи це не драгувало.

— Прошу пробачення,— мовив Герберт,— це все через руду пустелю.

Ніхто не зрозумів, що хотів сказати майор, але його не перепитали.

Він протер носовичком скельця окулярів, кілька разів хукнув на них, дивлячись, як роса вкриває кришталіками скло. Автобус злегка трусився на асфальті, порепаному від сонця. Тремтіли крісла, тремтіли шибки, тремтів навіть голос розмовників. Герберт побачив ріденькі купки кушів край дороги. Перші місяці вони росли буйно, а потім сохли від спраги і почорнілі падали на землю. Люди переорювали ґрунт і саджали нові куші. Мудра розвага!

Кущики нагадали Гербертові, що вони під'їжджають.

Шофер зменшив швидкість так раптово, аж щось зарипіло в шасі.

— Без усякого поняття!— буркнув Герберт, і сам здивувався, навіщо починає сварку знову. Попереду блимнув ліхтарик. Автобус скотився на край шосе і перестав пихкотіти.

Солдат у шоломі, насунутому аж до брів, заглянув усередину і, впізнавши знайомі обличчя, грюкнув дверцятами. Герберт чув брязкіт ланцюга, який перегороджував шлях. За хвилину колеса машини придушуть його до шосе.

Вартовий посвітив ліхтариком на задню частину машини і натягнув ланцюг знову.

II

Вони по черзі виходили на бетонну площадку й разом спустилися до сховища.

Зовні воно нагадувало довгий земляний вал, порослий скупкою рослинністю. Наче кагат картоплі велетенських розмірів.

Бетоновані сходи вели в штаб командування бази. Приміщення адміністрації, зали, клуби, салони та штабні кабінети, а також усі допоміжні приміщення були побудовані з дешевою елегантністю й комфортом: отож людям, що тут працювали, зовсім не здавалося, наче вони живуть у величезному кротовинні.

Кулясті електричні радіатори нагадували про гарячий південь. Тільки ж тут було холодно. Одноманітно холодно— і липневого дня, і грудневої ночі, коли навіть пустельні узгір'я вкривалися інеем.

Герберт попрощався з капітаном і рушив до лазарету.

— Добри вечір, докторе.
— Привіт! У вас нічний рейс? Прошу.
— Нема рації, докторе.
— За це мені платять. Будь ласка, скиньте блюзу.

— На жаль, я здоровий.
— Порахуємо тільки пульсик, перевіримо тиснення, і годі. Дайте, будь ласка, руку. Що ви бачите на стіні?

— Нічого цікавого. Полицю, плакат і трохи бруду.

— Ви щось відчули зараз?

— Укол.

— Скажіть, який саме?

— Два легкі укули; один за одним.

— Можете виконувати завдання.

Коли Герберт вже відчиняв двері, доктор спитав:

— Ви не нервуете, пане майор?

— А чого б я мав нервувати?

— Нічого, нічого,— доктор замислено похитав лисою головою. Герберт подумав, що той не хоче йому чогось сказати. Але він не любив доктора — старого маніакального гравця в покер, і тому, не розпитуючи, вийшов з лазарету.

За хвилину він рапортував про своє прибуття старшому офіцерові і той наказав йому одягати скафандр.

Але у Герберта залишалося ще кілька вільних хвилин, і він заглянув до клубу.

— Добри вечір!

Ніхто не відповів. Герберт зручно вмовстився в кріслі. Стояла тиша. Отож він голосно вилаявся і повідомив:

— Вже зо два місяці стоїть чудова погода, аж кишки перевертаються. Якби хоч раз не вилетіти в рейс через несприятливу погоду.

Але тиша тривала й далі, і це почало його нервувати.

— В чому справа? Сидите, як мумії!

— Ти нічого не знаєш? — спитав молодень-

кий шуплий лейтенант, що виглядав наче блоха серед міцних, високих офіцерів.

— Що сталося?

— Ленцер.

Герберт зрозумів. Глянув на блискучі носки своїх лакованих черевиків і сперся долонями об коліна. Потім запитав, не знаючи сам навіщо:

— Як?

— Хіба в місті нічого не знають?

— Звідки ж! Я повертаюся з казино.

— Дивно, що в місті ще не знають.

— Як це було?

— Зовсім безглуздо,— почав лейтенант.— Він стартував занадто швидко.. вітер віяв у бік. Підскочив на кілька десятків метрів і тоді вліз у жакливу «подушку». Я бачив, як він беркицнувся на стартову площадку. І мені здалося, ніби щось падає просто на голову. Горіло кілька секунд.

— Дурна історія,— ствердив Герберт.

— Зовсім дурна,— згодився високий, чорний, огрядний капітан.

Лейтенант знову закудкудакав верескливим тенорком:

— Я умовився з Ленцером, що завтра він засвідчить мені в нотаріальній конторі один договір. І от не зможу цього зробити. Прокляте життя!

— Тут усі кінчають по-дурному! — знову загудів капітан.

Тепер безладно загомоніли всі.

— Четвертий екіпаж цього року.

— Вже четвертий?

— А так, четвертий. Спершу розбився Майковський, потім Шредер не повернувся на аеродром, за ним Франк закашлявся на смерть десь над морем, і сьогодні Ленцер.

— Ви забуваєте, панове, ще про трьох офіцерів.

— Тобто?

— Портер, Блянш і Карст. Ці скінчили зовсім безглуздо.

— Тепер гризуть мур лікарні, обсипаний битим склом.

— Пам'ятаєте, як Портера лікарі витягли з машини?

— Ото був дужий дядько! Двоє санітарів зараз же побігли на перев'язку.

— Впхнули його до карети, наче ошалілого півня. Я думав, що теж збожеволію, коли його тягли за волосся і ногами впхали в карету. Потім грюкнули дверцята і сирена вила весь час, щоб перекричати Портера.

— Четвертий екіпаж — це вже трохи багато, панове. Зважте! Кінця року ще не видно.

— Ленцер скінчив сьогодні по-дурному.

— Щастя його. Тепер бачить Христа.

— Г... він бачить! — роздратовано промовив Герберт.

Всі замовкли й глянули на нього з зацікавленням. Коли він починав говорити отак швидко й хаотично, ковтаючи прикінцеві склади, в клубі чути було тільки тріск іскор в електричному радіаторі. Цокнула чиясь запальничка, і хмарка диму з'єднала розмовників фіолетовими петлями.

— Про якого Христа мова? Він живе двічі на рік і тільки в нормальному світі — на різдво і на великдень. Щоправда, перед великоднем його гублять в кожному карнавалі, але він все одно живе, бо про нього пам'ятають. Через нього люди мають відпустки, пристойний харч на столі і хоч два дні без родинної колотнечі. Якби бога не було, люди не мали б святкових відпусток. Але в цій дірі, на краю кам'яних узгір'їв, серед оцих вапнякових пагорбів?.. Я особисто волів би не бачити неба. Не хочу пам'ятника ні за життя, ні після смерті. Не хочу бути розстрілюваним кожного дня. Навіть фашисти стріляють тільки раз і потім засипають землею. Небо — для нормальних людей, а ми возимо «мандаринки». «Hallo, Fräulein!» — гукнув він наприкінці німкені-кельнерці, — zwei Rum, bittel!

Коли він скінчив, всі уважно розглядали носки своїх черевиків. Лише немолодий вже майор притакнув:

— Герберт має рацію. Я не пригадую, щоб у святому писанні згадували про спасіння хоч кого-небудь з нас.

— Але ж, майоре, — обізвався гладкий чорний капітан, — адже Христа забили камінням і за наше спасіння.

— У вас усе переколотилося в голові, капітане. Він умер на хресті і зовсім не за нас. Просто бог угнув дурницю. Ви граєте в шахи, капітане?

— А що тут спільного?

— Зараз поясню. Ви ж знаєте, напевне, що таке жертва якості. Ми даруємо супротивникові фігуру, розраховуючи на виграшну ситуацію. А згодом бачимо, що тільки тішили себе

надією. Бог не вмів грати в шахи. Усе сталося тільки тому, що він не вмів. Прошу запам'ятати це. Колись одного чоловіка пристукнули на хресті, а через дві тисячі років ми розвозимо «мандаринки». На якого ж біса його забили?

— Хоч би й для того, — заперечив хтось, — щоб світ міг дочекатися двадцятого століття. Незважаючи на те, — ці слова були вимовлені з притиском, — незважаючи на те, що ми розвозимо «мандаринки».

— Неправда. «Мандаринки» ми возимо з недавнього часу, а взагалі все разом не варте й фунта грязюки. І вдруге Христос не встигне повернутися на землю.

— А навіщо? Сьогодні не розпинають. Сьогодні він загинув би на вулиці, під машиною якогось п'яного молокососа або сконав би в лікарні від раку. Потім студенти ще зробили б розтин — і на цьому край. А якби він зважився назвати себе Христом, його замкнули б туди, де вже сидять Портер, Карст і Блянш.

— А я кажу, що все це через шахи, на яких він не розумівся.

— Іди до біса із своїми шахами!

— А ти із своїм Христом! Досить з мене цього, аж по обидві дірки в носі! Все це тільки дурні балачки, а Ленцер загинув посправжньому.

Засклені двері тихо стукнули і всі повернули голови.

Майор гукнув з порога:

— Чия сьогодні черга?

— Моя, — відповів Герберт.

— Спробуйте сказати, що у вас психічний розлад! Ідіотський день.

— Що сталося? — офіцери підвелися із стільців.

Майор пояснив:

— Хейфе кружляє над аеродромом. В нього чхає третій двигун. Зараз сідатиме. Умру від сміху, якщо розплющиться на купі грязюки, яка залишилася від Ленцера.

Офіцери мовчки вийшли з кімнати і вибігли кам'яними сходами на бетонну площадку.

Вже була глибока ніч, терпка й холодна, якась простора і водночас мертва, наче води затоки, що обмивали містечко. Вона здавалася ще темнішою і глибшою від прожекторів, що клинками розтинали морок. Без упину віяв вітер. Він ніс гіркуваті пахощі спалених трав з холонучих узгір'їв. Здалека долинули схожі на кашель крики нічного птаства. Вдень воно ховалося від спеки, а тепер вилазило підживитися. Герберт з ненавистю глянув угору. Він шукав темні масиви хмар, яких тут не бачили вже кілька тижнів.

Низько над землею він помітив два вогники, що наче тулилися один до одного. Червоний і зелений. Вони бігли швидко, вільно й плавко. «Хейфе сідає з несправним третім двигуном, — подумав Герберт. — Вогники ши-

¹ Алло, дівчино! Будь ласка, дві порції роумі (нім.)

роким колом обігнути аеродром, викотяться на край обрїю, щоб тїсніше припасти до землі, й кїнець кїнцем приліпляться до бетонної смуги, яка виблискує зараз, наче ріка в промінні місяця».

Але кольорові вічка не обігнули аеродром.

«Мабуть, уже встиг викинути пальну суміш,— подумав Герберт.— Вимкне двигуни й сідатиме».

Всі вдивлялися в світляний слід машини. Ось вона сковзнула над пагорбом, над чагарниками і захисним муром бази. Вітер відносив усі звуки назад. Не було навіть чути свисту машини.

«Якщо в цю хвилину зачхає знову, машина зіб'ється з курсу і Хейфе буде змушений набирати висоту. Якщо він тільки зможе це зробити...»

Але вітер дме рівно, принаймні, тут, унизу. Так рівно дме, що краще й бути не може».

Офіцери помітили, як вогники притулилися до поверхні срібно-сталевої бетонної смуги.

Ще кілька сот метрів, і Хейфе викине гальмуючий парашут. Тоді жодна сила не зіб'є літака із стартової дорїжки на вибоїстий, м'який килим трав. Там машини заривалися по самісінькі осі і зразу ж перекидалися сторч.

Під дверима комендатури захарчав джип і скочив у темряву.

— Поїхали по Хейфе. Кїнець сеансу.

Герберт сказав усім «надобраніч» і рушив до другого входу. З площадки одна за одною поверталися пожежні машини й санітарні карети. Цього разу вони не знадобилися.

«Хейфе сидить, мабуть, зараз на бетоні, відкручує блискучий шолом, витирає піт з обличчя, набирає повні груди холодного свіжого повітря»...

Герберт почув за собою швидкі кроки й захеканий голос молодого лейтенанта.

— Пане майор!

— Ну?

— Чи не змогли б ви засвідчити мені договір у нотаріальній конторі? Ленцер обіцяв, але, бачите самі, що з ним сталося. Мені не щастить, а справа негайна.

Герберт думав іще про Хейфе і тому не відповів. Лейтенант сприйняв його мовчання зовсім інакше.

— Ох! Вибачте, будь ласка! Я розумію... Така смутна асоціація... Я ж і забув, що вам у нічний рейс!

— Яка асоціація?!— Герберт збагнув і обурився.— Ви ще надто молоді, щоб взагалі мати асоціації.

Якийсь час він спостерігав зниковілого лейтенанта.

— Завтра я засвідчу вам договір. Тільки подзвоніть мені.

Герберт не чекав, поки той почне дякувати. «Чому я не зношу цієї малої блощиці? Він —

офіцер так само, як і я, як усі, і невідомо, коли йому буде кїнець, так само, як іншим».

Круглими сходами, ніби в колодязь, Герберт знову спустився в підземний штаб. Проминув варту і пхнув розсувні двері зали для чергових. Привітався з екіпажем, мовчки потиснувши кожному руку.

Другий пілот, старший сержант Раф, подав йому комбінезон і допоміг натягти унти, а також одягти гумовий костюм з повітряними прокладками. Герберт старанно зашнурував його.

— Ви вже чули, що сталося з Ленцером? — спитав Раф.

— Так.

— На щастя, він не віз «мандаринки».

— Ленцеру тепер байдуже, а для нас гірше:

— Тобто?

— Об'єкт закрили б принаймні на тиждень. Я б поїхав кудись у нормальне місто, подивився б на людей.

— Може, ви й маєте рацію, пане майор.

Герберт звернувся до радиста:

— Візьміть, будь ласка, мій шолом у машину, добре?

Він затягнув замки унт і застібнув ремінці. Щоразу, як одягав комбінезон, йому здавалося, що він — камера на колесі грузовика. Його смішило, коли, сідаючи в крісло, він не відчував його форми. Товариші, хильнувши рому після повернення на аеродром, штовхали один одного в спину, сміялись до сліз і гукали: — Нічого не чую! Штурхни дужче!

З коридору покликали:

— Майор Герберт!

В зал зазирнуло чиясь анемічне обличчя.

— Майор Герберт!

— Так точно.

— Комендант викликає до себе.

— На якого біса?

— Наказав покликати. Нічого більше не знаю.

Герберт скінчив одягатися й почав за ординарцем.

Він минув довгі коридори з численними воротами й зійшов на нижчий поверх. Висотний комбінезон гальмував його рухи. І хоч працівники штабу не раз бачили людей у прогумованих скафандрах, вони оглядалися на Герберта.

Дорогою він міркував, чому його покликали до комендатури. Силкувався пригадати всі рейси, зроблені ним протягом останніх тижнів, усі рапорти, навіть приватні розмови. В містечку весь час ширяться якісь плітки, штабісти ж надміру пильні. Кожне слово могло стати об'єктом серйозної уваги і довгих дискусій командування бази.

— «Останнім часом я забагато базікав. І люди перестають мене любити. Я став різкий, брутальний, мене дратує кожна дрібниця. П'ю забагато кави. Це все через каву й руду пустелю узгір'їв».

Герберт знав, що даремно шпортається в пам'яті. Все одно й надалі він говоритиме, обурюватиметься, через кожну дурницю спалахуватиме гнівом. «Але ж,— думав він,— мені необхідно заспокоїтись. Саме зараз, коли я відправив листа і прийняв остаточне рішення».

Комендант показав майорові на крісло.

Це був високий, сухий, мов тріска, полковник. На подив своїх підлеглих, він мав сиві вуса, буйні, м'які, завжди розкудлані.

— Прошу, майоре.

Герберт відрепортував про своє прибуття і сів. Йому здалося, що він висить над кріслом. Повітряна подушка відокремлювала його від сидіння.

— Вам сьогодні в рейс?

— Як бачите.

— Ленцер засмутив вас?

— Я не думав про це.

— Я був у штабі,— почав комендант.

Герберт похилився до столика. Саме це й цікавило його — що зробив полковник у штабі. Цього повідомлення він чекав більше, ніж інші офіцери відпусток.

— Я говорив про вашу заяву.

— Ну...

— Обіцяли, що розглянуть найближчим часом.

— Оце й усе?

— Обіцяли.

— Небагато. Якщо пам'ятаєте, пане полковнику, кілька місяців тому мені казали те ж саме.

— Я пригадую. Справді, тоді мені передали теж саме. Що ж поробиш, майоре!

— Не знаю. Не хочу знати. Але далі я так не можу.

— Краще мовчіть про це. Ви можете дуже нашкочити собі.

— Гаразд, мовчатиму, хоч мені страшенно хочеться вилаятись.

— Раджу вам іще поміркувати. Кінець кінцем, про такий заробіток, як у вас, мріє не один дрібний власник у Франції чи Італії. Вам тут зовсім не погано. Хіба що робота трохи нервова.

— Ви дуже скромно це визначили, пане полковнику. А міркувати я не збираюсь. Дурні розмови про заробітки. Мене цікавить цивільна авіація і ніщо більше.

— Я розмовляв з однією людиною, може, вас іще й переведуть на цивільну лінію.

Коли Герберт вийшов з комендатури, його охопила раптом дивовижна злостива радість. Він з охотою познушався б з усього товариства, яке збиралося щодня в казино. Він відчував себе чужаком, що випадково потрапив у селище. І от незабаром він залишить смердючий ринок, курні узгір'я з тліючим бадиллям, аеродром, з якого раз у раз вивозять домовини з останками друзів. Або тільки згадку

про них та офіцерські відзнаки. Найчастіш самі відзнаки.

Герберт пішов до кабінету диспетчера.

В ув'язі він бачив перед собою масивний вокзал Терміні в Римі. Ось він виходить з експресу. Носій тягне чемодани. Він сідає в таксі і їде кружним шляхом через Корсо, на Монте Маріо. Потім, спершись на балюстраду бульвару, він чекає заходу сонця. Плинуть одна за одною машини — невеличкі фіати, зграбні, з кирпатими передками. Юрба молоді заливає бульвар; літні люди сидять на білих лавочках під деревами. Еккурсанти клацають фотоапаратами, показують пальцями на захарашену машинами вузьку вулицю, в кінці якої височить Голка Клеопатри. На площі з колонами перед собором святого Петра бурштиновим світлом пломеніють лампи. Вибухають фонтани реклам. Праворуч спалахують червоні вогні телевізійної вежі.

Коли він сходитиме з Монте Маріо вузькими доріжками, в машинах, що стоятимуть з погашеними фарами, цілуватиметься молодь.

Він купить також квиток до Базеля, а звідти поїде у Відень. Вип'є кави в підземній кав'ярні біля опери. Купить безліч дрібничок у знайомого продавця сувенірів. Досхочу гулятиме по Кертнер Штрассе в цивільному одязі.

І, напевне, об'їздить усю Європу, де взагалі живуть нормальні люди.

Може, йому пощастить хоч на якийсь час забути про вапнякові узгір'я, кам'яне містечко, забути кислуватий присмак смороду звуглілих кущів, якими обсаджений порт.

III

Коли Герберт повернувся з комендатури, в штабному залі вже було четверо: другий пілот Раф, офіцер-диспетчер, а також екіпаж, який мав вилетіти у рейс через дві години після Герберта. Оскільки Раф повідомив диспетчера, куди викликали його першого пілота, всі чекали, поки він не з'явиться в дверях.

Герберт відрепортував про своє запізнення й сів біля невеличкого столика. Із службового блокнота витяг автоматичний олівець і сперся ліктями на аркуш паперу. Інші підвелися з місць, не чекаючи наказу. Герберт механічно зробив те ж саме.

Офіцер-диспетчер прочитав назву, номер і дату наказу. Коли пілоти знову посідали, він почав виголошувати монотонним, хоч і трохи гучнішим, ніж звичайно, голосом текст, який лежав перед ним на попітрі невеличкої трибуни.

І пілоти й диспетчер знали цей наказ напам'ять, всі його слова й порядок пунктів, що стисло визначали дії екіпажів. Змінювались лише дати, прізвища, і години старту. Проте диспетчер мусив прочитати наказ. І тому він

читав його так, як сектанти біблію. Він ні разу не зазирнув у текст, бо чудово знав, що пілоти все одно його не слухають. Якби в наказі сталися зміни, він перш за все попередив би про це пілотів.

Слова лящали у Гербертових вухах. Він не розумів їх. У думках ще була недавня розмова. Він пригадав товариство, що сиділо зараз у клубі бази, Ленцера, який більш ніколи не питиме рому. Пригадав сварку з шофером і дурні капітанові балачки про послух. Це було сьогодні, чи, може, місяць тому? І взагалі чи трапилось що-небудь?

Він глянув на власні руки. Вони стриміли з гумового комбінезону — дві людські руки, дужі, гарні, трохи засмагли, випещені. Герберт перевів погляд на людей, які сиділи в залі.

«Мавп'яча забавка», — подумав він. Ці люди чомусь нагадували волохатих мавп. Одна з них, зелена, щось белькотіла на трибуні й водила бамбуковим прутом по карті, розвішаній на всю довжину стіни.

Карта, так само, як і весь наказ, нікому не була потрібна. Всі й без неї розуміли все. Літали, керуючись радіо, радаром і годинником, а картою не користувався ніхто. Для Герберта карта теж мало що означала. Цифри й цифри. Цифри на приладах повинні узгоджуватися з іншими, відбитими в пам'яті. Тоді все буде добре. Його зовсім не цікавило, куди він літає. Він звик вимірювати відстань не милями й не сотнями кілометрів, а часом. Найбільш за все він прагнув забути, який саме вантаж несе його машина.

Диспетчер з притиском промовив:

— Підписано.

Не чекаючи команди, всі підвелися з крісел. Зелена мавпа склала документи, а волохаті рушили до виходу.

За ці кілька десятків хвилин помітно похолодніло. Герберт, не прочитавши, сховав у планшет метеорологічне зведення. І вчора, і тиждень тому воно було однаковиське. Як хотілось Гербертові щільного туману або шторму! Це б закрило вхід до затоки і примусило б аеродром завмерти.

Вони з Рафом сіли у відкритий джип. Шофер увімкнув мотор, і машина помчала по асфальтовій смузі до ангарів, схожих здала на великі коробки.

Йх зупинив червоний ліхтар. Він коротко кліпнув і згас.

— Хто? — спитав чийсь голос.

— Екіпаж! — гукнув шофер.

— Почекати! — наказав той самий голос.

Раф сягнув по запальничку й портсигар. Простяг Герберту.

— Ні.

Раф запалив сам, ховаючи вогник у долонях, щоб не побачили вартові.

— Ще не заклали.

— Довго бабраються сьогодні, — відповів Герберт.

— Гей, там!

— Що таке?

— Згасити цигарку! Негайно!

Раф роздушив підшовою рожевий вогник.

— Пронюхали, свині.

Герберт не відповів. Він виліз із джипа, невпевнено намагаючись ногою асфальт, бо вони з'їхали з площадки на скошене поле.

Він посувався майже навпомацки. Надто осліпили його жарючі радіатори в штабі, а скидати зараз темні окуляри не хотілося. Раф теж вискочив з машини. Шофер поїхав назад. Обом здавалося, що вони залишились уночі серед узгір'їв, скупі порослих колючою травою. Десь далеко буркотів втомлений тягач. Блідо-золота зоря блищала там, де лежало містечко.

Вгорі над ними терпко дихала ніч.

— Майоре!

— Ну...

— Знаєте, що? Вип'ємо.

— На похороні Ленцера. Звичайно.

— На похороні також. Я думав зараз про зовсім інше.

— Ну?

— Я ж відвіз сьогодні жінку в лікарню.

— Хіба вже час?

— Може, народить уночі.

— Як швидко час летить!

— Я хотів просити відпустку. Але нема рації. Я ж їй цим не допоможу.

— Ти маєш рацію, Рафе. Візьмеш відпустку, коли дружина повернеться з лікарні. Як не як, ти кілька тижнів не був з нею. Отож мусиш бути дуже уважний. Жінки люблять це. Знаєш?

— Не знаю. Це у нас перша дитина. А ви, пане майор, звідки знаєте?

— Дурні балачки, Рафе.

Він голосно гукнув у коричневу млу ночі:

— Гей, ви, там!

— Чого?

— Довго ще?

— Зараз.

— Що за ідіотизм! — роздратувався Герберт. — Не пускають нас, коли вантажать, а потім дозволяють везти цей вантаж у рейс. А тоді вже ми маємо над ним владу.

— Е, майоре. Наказ є: значить треба летіти.

— Ну, певне. Я ж нічого не кажу. Тільки те, що вони все-таки дозволяють нам везти це в рейс.

— Не говоріть так багато, майоре.

— Я зовсім не говорю. Зрештою, тут усі розказують хто зна що. Кому вони потрібні, ці дурні балачки!

— Портер, Карст, Блянш через ці балачки пропали, — нагадав Раф.

— А ми ще літаємо в рейси.

— Егеж. Отож, пане майор, вип'єте в моєму домі?

— Звичайно, Рафе! І не кажи мені «пан». Стільки разів я тебе просив. Як це можна? Я — «Раф», ти — «пан майор».

— Добре, пане майор.

— Гей, там! — почули вони.

— Ну?

— Екіпаж на борт!

Ліхтарик довго клював обом обличчя. Нарешті солдат упізнав знайомих пілотів і мовчки пропустив їх. Герберт намацав руками поручні драбинки і почав підійматися вгору, нахилившись вперед, щоб не впасти, бо скафандр дуже зв'язував рухи.

Зараз же за собою він чув, як ступає Раф і ще хтось третій. Напевне бортрадист чекав неподалік від них. Може, він навіть чув розмову.

В машині було зовсім темно. Герберт не ввімкнув світла, бо навіть у темряві рухався цілком упевнено. Тут він не міг спіткнутися, заблудити або вдаритись головою об метал. Він пхнув двері кабіни, сів у своє крісло й тільки тепер скинув темні окуляри.

— Де мій шолом?

— Будь ласка, пане майор, — відповів бортрадист.

Герберт приладнав окуляри на шоломі, надів його, увімкнув провод радіомікрофона, застібнув навушники й опустив клапан прозорі маски на обличчя.

— Загвинти, — попросив він Рафа.

Потім він допоміг Рафу впоратися з його шоломом. Обидва застібнули запобіжні ремні і прибрали напівлежачі пози, які смішили старих пілотів, чесних «моторників».

— Ну, як?

— В порядку.

— В порядку.

Обидва члени екіпажу буркнули слова рапорту. Герберт вже вивчав таблицю приладів. Крізь плексигласову шибку глянув на старту площадку. Там раз у раз кліпав ліхтарик. Він нишпорив у глибини машини, сковзав по плексигласу шибко, лизав прилади. Герберт підняв долоню, і в світлі миготливого ліхтарика побачив чийсь підняту руку з витягнутим пальцем.

— Давай перший! — наказав Герберт.

Двигун відразу ж запрацював, розмірено випалюючи короткі залпи вибухів.

Витягнена рука людини на площадці випростала три пальці.

— Давай трійку.

Інші двигуни запрацювали так само чітко.

Тепер ліхтарик замигтів далі. Похитуванням він давав сигнали. Герберт попросив у контролера дозволу вирулювати на старт. Підживив двигуни сумішшю, відпустив гальма. На аеродромі спалахнув великий брильянт прожектора. Струмок білого вогню змішався із струмком синястого асфальту.

Герберт рушив у цей освітлений канал. Обтяжена машина важко й безвладно поповзла на трюх колесах по бетону. Ліхтарик поблискував зеленню чимраз далі. Неподалік, у мороці, Герберт побачив санітарні машини, а також масивні силуети пожежних і протихімічних машин, що посувалися вздовж його траси, обабіч літака, готові шохвилини залити його сотнями кубометрів задушливого шумовиння.

Герберт не так почув, як догадався, що на даху штабу заревла сирена. Тривога! Офіцери, технічна обслуга і весь персонал спустилися в сховище. Обслуга стартуваної площадки одягала протигазу — не заради безпеки, а тому що боялася інспекції.

З цієї хвилини Герберт відчув себе зовсім самотнім. Він вже був не на аеродромі, не серед друзів і знайомих, а далеко від них. Фосфоресценція приладів, білий шолом другого пілота... Облич не видко... За плексигласовими шибками — рої вогнів. Товариші пішли до сховища, а люди в містечку не знають нічого і далі п'ють ром або фруктової води.

З цієї хвилини Герберт покладався лише на свої очі й руки. Ще раз глянув убік. Низкою сунули рятувальні машини. Але вони перестали його дратувати. Навіть спокійніше було, що бачиш їхні сірі корпуси. Звичайно, це була ілюзія, але Герберт звик до їхнього вигляду, і до зеленого ліхтарика, і до осяяної аж до білого сліпучим світлом бетонної смуги.

На зльотній площадці Герберт увімкнув гальма.

— Прогрівай двигуни, — гукнув він Рафу.

— Зрозумів... — зарипів різкий голос у навушниках.

Герберт зайнявся таблицями приладів. За кілька хвилин Раф відрепортував:

— Готово!

І зараз же кинув нетерпляче:

— Майоре, синхронізатори!

Герберт перевірів синхронізатори. Контакт не було.

— Контроль, контроль! — загукав він. — Хто робив технічний огляд, холера б вас забрала?! Рапортую про аварію синхронізаторів і вимикаю двигуни.

— Рапортуйте ще раз! — почув він. — Записую вас на плівку!

Герберт повторив.

— Повернутися в район приготування. Візьмете машину з бойового резерву. Доручаю закласти вантаж.

— Зрозуміло.

Герберт перемкнув контакт і сказав Рафу: — Повертаємось на внутрішніх. Підемо на двох.

Машина повернулася на місці і знов покотилася по бетонній смузі. Прожектор згас, щоб не сліпити пілота. Миготів лише ліхтарик. Коли вони докотилися до площадки приготування, пілоти відгвинтили і скинули шо-

доми. Вони по черзі зіскакували на землю, тримаючись за поручні алюмінієвої драбинки. Перед ними вже стояла варта. Солдат показав пальцем, куди йти. Залунав гуркіт тягача. Раф сказав шоферові, що вони не повернуться в штаб. Зачекають тут на другу машину.

— Майоре!

— Ну?

— А, може, повернемося?!

— Навіщо?

— Скажемо, що після аварії у нас нема психологічної готовності до рейсу. Мені ще змалечку казали, що як повернутися з дороги, мусить трапитися нещастя.

— Рафе, ти що, здурів?

— Та ні, я тільки так собі.

— Я сьогодні почуваю себе психологічно готовим, як ніколи,— заявив Герберт.

Обидва відійшли недалечко від площадки й посідали на траві. На мить Гербертові здалося, що він повернувся на аеродром, виконавши завдання, і зараз смердючим автобусом поїде в містечко. Вип'є в казино велику порцію рому і міркуватиме, що робити далі. Йому хотілося швидше зробити рейс, і щоб уже було завтра.

— Майоре.

— Ну?

— Я хотів запитати, чи ви не проти?

— У чому річ?

— Я умовився з офіцером радіослужби. Коли подзвонять з лікарні, він передасть мені на борт звістку.

— Звичайно, Рафе, мені теж цікаво, що тобі подарує жінка. Тільки хай тебе бог рятує від близнюків та ще й дівчат!

— Та що ви кажете, пане майор! Хіба ж я здатний вступити двоох?

— Хто це може знати?

— Дві доньки за пляшку італійського мартіні? Цього не може бути. Найбільш одна.

— За яке мартіні?

— А було це так. Я посварився з жінкою. Кілька днів ми спали, не торкаючись одне одного. Бо я, знаєте, такий. Засну біля найкращої баби; а що вже казати про жінку! Тільки торкатися не можна. Бо як торкнуся, тоді вже нічого не зробиш.

— Ну, й що ж було з тим мартіні?

— Отож я повернувся з аеродрому. Ми літали в рейс. І кажу їй: «Сердся, якщо хочеш, але ти моя жінка і маєш свій обов'язок. А до того ж, у мене є охота». Не знаю, чому, але після рейсу у мене завжди є охота. Мабуть, від нервів. Ці польоти скубують нам волосся і кусають нерви.

— Портер, Блянш і Карст дещо знають про це.

— От-от. То я й кажу їй: «У тебе є обов'язок». А вона: «Ми ж посварилися». Тоді я показав їй пляшку мартіні. Відкубтив, випив

здорову чарку й ліг у ліжко. А вона мені: «Дай і мені чарчину, адже це справжнє мартіні». А я їй: «Я не маю такого обов'язку». Отак вона й завагітніла.

— Алло! — залунав чийсь чужий голос.

— Так.

— Екіпаж на борт.

В кабіні вони знов допомогли один одному прикрутити шоломи. Знов вирулювали в супроводі протихімічних і пожежних машин. Мабуть, сирена вдруге сповістила тривогу і, певне, в штабі голосно ляляся. На стартовій площадці Раф прогрівав двигуни, Герберт перевіряв прилади. Нарешті він сповістив про готовність до старту.

— Стартувати! — зарипіло в навушниках.

Герберт додав суміші зовнішньому двигунові. Машина описала дугу й стала на краю довгої стартової доріжки. Вправним рухом руки Герберт додав усім двигунам суміші. Здавалося, наче він кидає в'язки гранат, які вибухають за його спиною. Він відпустив гальма. Носок жирокомпасу притулювся до центральної риски. Цифри, намальовані на стартовій доріжці, миготіли надто швидко, щоб їх можна було прочитати. Обабіч — рвучка повільно світла. Тут починався четвертий кілометр бетону. Герберт міцніше натиснув долонею на важіль.

Вони відірвалися від землі.

IV

Легке почуття нудоти виникло десь нижче грудей і поповзло до горлянки. Машина підіймалася вгору з великим прискоренням. Герберт зробив рух долонею, міцно натиснув. Суміш крізь відчинені регулятори сунула в усі двигуни й оберталася на ланцюг вибухів. На альтиметрі миготіли чимраз нові цифри. Земля вже втрачала чіткість обрисів. Звідси, згори, все внизу здавалося ясножовтим, піскуватим і потроху набирало бурштинового відтінку. Стрілка жирокомпасу стала на червоній лінії, інколи злегка здригаючись. У машині зовсім не відчувалося цих дрібних вібрацій.

— Мабуть, буде сильний вітер,— обізвався Раф.

— А внизу було дуже тихо, правда? Пам'ятаєш, ти куриш цигарку? Дим снувався навколо нас; його ледве відносило вбік, мабуть, ще кілька днів буде погожа година. А кому вона потрібна?

— Так.

Через кілька хвилин земля втратила піщаний відблиск. Тепер вона була наче безбарвне простирадло, кинуте в простір. А нічне небо ставало дедалі чорнішим. Зовсім зникла його синь, така яскрава, коли дивишся із стартової площадки аеродрому. Навколо стелилася чорна просторинь, ще глибша від місячного проміння. Лиснюче, майже сніжноби-

ле, воно линуло як дощ, скісне, пронизливе, холодне. Смоги металічного світла кружляли в кабіні, чіплялися за обличчя, за тіло, всмоктувалися в коричневі скафандри, лягали на прилади, сліпили очі пілотам.

Герберт зсунув темні окуляри на вершечок шолому, прикріпив їх до проводів навушників.

Він знову зробив короткий, чіткий рух долонею. Машина лягла на крило. Бульки світла раптом луснули, так, принаймні, здалося пілотам... У кабіні зробилося значно тихше. Але крила — якщо дивитися на них, відкинувши назад голову — іскрилися й далі, а місяць незабаром заглянув з другого боку кабіни й поволі пересунувся наперед. Стрілка жирокомпасу оббігла щиток. Коли вона повернулася до червоної лінії, Герберт випростав машину, і місяць ще раз, мов для розваги, обійшов навколо літака.

Тепер Герберт чекав на альтиметр. Коли і його стрілка стала на своє місце, Герберт дозволив двигунам перепочити. Втихомирив він і тахометр. На жирокомпасі стрілка раптом повернулася, побігла в зворотному напрямі й застигла. Вони минали радіомаяк.

Герберт відрапортував у мікрофон:
— Контроль, контроль! Я досягнув бойової стелі. Прошу дати час приземлення.

В навушниках тріскотіли цифри. Герберт не дивився на годинники, бо всі вони працювали з точністю хронометрів. Їх було чотири. Перший показував час аеродрому, другий — у пункті призначення, третій — час за Гринвічем, а четвертий не показував нічого, аж поки не наставала потреба. Він, як казали пілоти, працював на божевільного. Це був аварійний годинник, ніколи, до речі, не вживаний. Навіть під час аварії пілот не вмикав його. Він мусив виконати моментально стільки дій, що, звичайно, забував увімкнути годинника, або — ще гірше — не встигав цього зробити.

— Переходжу на контроль радіопеленгом. Передачу закінчую.

Герберт почув підтвердження, що його рапорт прийнято, і вимкнув мікрофон. Більше він не був потрібний. Згасив жирокомпас і машинально сів глибше в крісло. Глянув на Рафа. Срібний вогник світла наче спалював його шолом.

Герберт повернув голову, але не побачив борт-радиста. Кабіна вглибині мала барву небаб — там, за плекситами шибок.

— Рафе!

— Ну?

— Про що ти зараз думаєш?

— Про те, як зустріну жінку.

— Ах ти ж...

— Майоре!

— Що?

— Легимо! Зробимо вже цей паскудний рейс!

— Атож.

Хвилини минали в мовчанні. Герберт досвідченими пальцями помацав стерно. Ні, не чути було ніяких вібрацій.

— Рафе.

— Що таке?

— Вмикаю автомат.

— Зрозуміло.

Тепер літаком керував автопілот.

Герберт схрестив долоні і на повні груди вдихнув добре підживленого киснем повітря з кисневого апарату.

Напівлежачи, він відчував, як поволі минає напруження, що досі сковувало весь організм. Тепер він зовсім спокійно міг пригадати вечір. Останні хвилини невпевненості в казино. Ось він дає товстій кельнерці конверта з листом. Гаряча кава зогріла його, наче він лише хвилину тому відсунув спорожнілу чашку... Автобус здригається на порепаному асфальті. Навколо вапнякові пагорби, сморід машини і задушливі пахощі спаленого бадилля. Історія з Ленцером. Колотнеча в штабному клубі. Ідіотські слова Рафа, коли довелося змінити машину. Зараз тут, у машині, коли неймовірно напруження шарпало нерви, години безглуздої балаканини на аеродромі та в містечку здавалися ще безглуздішими, взагалі не вартими того, щоб їх згадувати. Особливо тому, що він зважився, нарешті, відправити листа, а комендант обіцяв підтримати його заяву про переведення на цивільну лінію. Чи ж напевне він обіцяв підтримати? Герберт вже не пам'ятав. Здається, наче старий полковник щось таке казав. А може йому тільки дуже хотілося це почути?

Все одно вони повинні задовольнити його заяву. Інакше все скінчиться зовсім безглуздо. А Гербертові аж ніяк не хотілося скінчити отак по-дурному, як Портер чи Карст. Раф став батьком. Дай йому, боже, здоров'я! «Як він може бути батьком і робити рейси на борту мого літака? Мабуть, це якось узгоджується в його голові».

— Рафе!

— Що?

— Ти б не хотів змитися звідси?

— Ні.

— Чому?

— Я ще з рік робитиму рейси. Так оцінив свої нерви. Потім виїду з дружиною й дитиною кудись у нормальне місто.

— Все-таки виїдеш?

— Звичайно. А ви ж, пане майор, як думали? Я зовсім не хочу скінчити, як Портер.

— Так.

«Значить, він теж,— думав Герберт.— Тут ніхто не хоче залишатися. Дивно! А цікаво було б поговорити з полковником — чи він теж мріє повернутися додому? Біс його знає. Мене це не цікавить. Взагалі мене цікавить лише якась лінія цивільної авіації, більше мені майже нічого не треба. Нехай вони тут голови собі поскручують і по черзі зроби-

лять те, що Портер. Нехай ящірки з'їдять містечко, сонце спалить пустиню, нехай висадять у повітря аеродром, нехай море поглине «мандаринки». Я тікаю звідси.

Місяць світить, наче південне сонце. Наді мною чорне небо, якого не знають люди, що ніколи не були пілотами-висотниками. Десь там, унизу, повинна бути земля. Я не бачу її, бо вона такого ж кольору, як небо, тільки з синястим відтінком. Те небо, яке бачать люди, що живуть у нормальному світі. Подекуди просторінь унизу коричневіє, а там, де мигтять рої вогнів, набирає янтарного відтінку. Так само, як пустиня в місячному сяйві. Але це збиває з орієнтації. І тому значно легше сказати, що я лечу між двома куполами чорного неба. Воно створює видимість простору, поглиблює все, що лежить за плексигласом кабіни. Примушує пам'ятати, що я розвиваю зараз жахливу швидкість. Інакше могло б здатися, що я вертикально вишу над аеродромом і містечком. Ще кілька десятків дражливих хвилин, і я повернуся до них — униз. Тоді сміливо можна сказати: я ніде не був. Це зовсім брехня: я зараз замкнений між двома з'єднаними чашами — чорного неба й синьої землі.

«Добре було б піддатися ілюзії, що я вишу в безмежності, і все це разом — звичайнісінька гра, тільки для дорослих. Ба! Переведуся кудись на цивільну лінію, бо я ж таки не маньяк. Портер був іпохондриком і маньяком, тому він так безглуздо скінчив. Але це не має значення. Я звідси тікаю. Портер, правда, теж казав щось подібне. Але перш ніж його впхнули в санітарну машину, він одержав назад свою заяву. Її не схотіли прийняти. Він також мріяв перевестися на якусь цивільну лінію».

«Буде чудово, якщо я матиму змогу переконатися, що став звичайним, рядовим пілотом,— так само як інші, ті, що літають із швидкістю молодого равлика. Вони висять низенько над землею; вночі встигають розпізнавати стрічки поїздів із золотими сегментами вікон. Міркують, звичайно, по-людськи. Палять у кабіні цигарки, гукають стюардесі: «Принеси чорної кави!». Боже мій! Чесні, добрі качки з пропелером! Хотів би я стати візником або розвозити молоко. Але вже пізно! Замість спокійно розвозити молоко, я став майстром висотних польотів. А шкода! Хай їх чорт візьме, ці польоти. Вишу зараз над містечком. Так-так, це правда. За швидкою рухається лиса голова місяця. Шкода тільки, що вона не прикриється хмарами. Внизу, певне, сунуть вали хмар. Але на моїй стелі місяць завжди роззявляє пашу і пхає лапи в кабіну. І зараз обмацує мій комбінезон. Чого очі витріщаєш, ідіоте? Відвезти б тобі «мандаринку» — миттю змінив би свою думку про людський рід! Ручуся, що одна «мандаринка» вибила б тобі око назавжди. А дві — двоє очей і теж назавжди. Тоді перестав би

ти витріщатися на ідіотів, які лижуться на Монте Маріо після заходу сонця. Дай тобі, боже, здоров'я! Поки ти являєш собою безлюдну пустелю, можеш бути певен, що ніхто не почастує тебе «мандаринкою». На землі тісно, і тому люди вигадали висотні польоти й повинні мучитись у скафандрах, які зв'язують рухи. Правда ж смішно сидіти в кріслі й не відчувати його спиною?»

Цікаво, чи Портер думав так само?»

— Рафе.

— Що?

— Летимо?

— Так.

— Навіщо?

— А ви, пане майор, не говоріть багато, бо це нездорово. Пам'ятаєте, як записали на плівку оту промову, що Портер виголошував у машині?

— Він був справжній ідіот, цей Портер.

— І безглуздо скінчив,— додав Раф.

— А ми не ідіоти.

— Але летимо.

— Правильно: летимо.

Герберт зрозумів, що його чекає хвилина самотності. Він боявся думки про базу, про свій рейс, про запиханий автобус і смердючі узгір'я.

«Як мені не боятись самої згадки про містечко! Якщо я зумію ще раз прочитати казку, чудову казку про нормальну людину, якою, звичайно, колись був, то легше довідаюся, що зараз у моєму житті — правда, а що безглузда вигадка. Хай я навіть нічим не допоможу — все одно цю історію варто перечитати ще раз. Якщо ми втечемо звідси вдвох — тоді з'єднаю в одне ціле те, що було раніше, із тим, що нас чекає. Так буде краще, чи принаймні, спокійніше».

Герберт охоче піддався омані. Він спробував пригадати, що саме було справжнім початком.

▼

Пасажи́рський поїзд далекого слідування затримався на маленькій станції довше, ніж звичайно.

Вони вилізли тут — цілий табун хлопців. Перше ніж вони повикидали крізь вікно все своє спорядження, перше ніж позабিরали з багажного вагону намети і все причандалля, залізничники встигли добре їх вилаяти.

Персонал станції складався з чергового, який також продавав квитки, вітав приїжджих, обслуговував багажну експедицію, і товстої буфетниці — його дружини. Поруч був невеличкий будинок, збудований з порожнистої цегли, далі — товарна платформа, гарні, горді тополі вздовж стежини, яка вела до великої прохолодної вбиральні.

Начальник табору оголосив збір. Герберт,

якому ніколи не посміхалося щастя, одержав під свій нагляд важку шоглу намету.

Замість двох замовлених автобусів приїхав тільки один. Шофер пішов побалакати з жінкою чергового. Хлопці в цей час вантажили намети і все причандалля на дах, а рюкзаки всередину. Дужчі поїхали першим рейсом. Герберт вирішив почекати разом з іншими, поки автобус не повернеться назад.

Кілька хлопців окупувало вбиральню. Відомо було, що вони там палять цигарки. Ті, яким батьки дали грошей, пішли в бар.

Герберт обережно поклав шоглу на гравій перону і став перед фронтоном станції. Неподалік, в яскравій зелені винограду, самотньо височіла серед смужок картоплі, капусти і хирявих соняшників золотиста вілла. По дорозі, брукованій кругляками, котилася бричка. Герберт ще встиг розпізнати чорні рясні й білі накидки двох черниць, які приїхали цим самим поїздом.

Бричка вже наближалася до перших будинків села.

На полях кволо дзижчали снопов'язалки. Ниви поблискували навколо, мов розжарілий пісок.

Навпроти заколихався табун гусей. Це були справжні гуси, до того ж зовсім бездоглядні. І Герберт подумав, що тітка, мабуть, мала рацію, коли казала, що село — це щось зовсім інше, ніж їх смердючий квартал. Тільки на сусідній вулиці було аж два кінотеатри. А тут — хто його зна, чи в усій околиці є хоч один мізерний екран.

Гуси зупинилися зовсім близьенько, біля його черевиків. Задерли голову й блимали очима на нього. «Чого вони хочуть від мене?» Герберт махнув ногою, щоб їх відігнати, і дуже здивувався: одна гуска дзьобнула його у підшву. Мабуть, це їй сподобалось, бо вона почала завзято скубти шнурки. Герберт так захопився, що й не подумав втекти на перон.

Він стояв так досить довго й дивився. Очі вражала піщана барва нив, осяяних сонцем.

Шнурки були з'їдені до останку, перше ніж Герберт побачив в далечині іржаву хмару пилу, яка швидко наближалася до станції. Тут він почув свисток начальника й побіг на збір.

— Гей, ти! — гукнули хлопці. — Чий це гуси?

— Хіба я знаю?

— Навіщо ж ти тягнеш їх за собою?

— Вони самі йдуть. Заковтали мої шнурки.

Хлопці вишикувалися двома шеренгами. Герберт підняв шоглу й поставив сторч, пригнувши її до плеча. Начальник щось гукав, але нічого не було чути, бо хлопці галасували все дужче й дужче. Аж тут гуси допалися до черевиків першого з краю і почали ласувати шнурками, спритно випльовуючи бляшані наконечники. Смішно було дивитися, як вони атакували першу шеренгу.

Черговий вибіг з будинку й заверещав:

— Не годуйте моїх гусей!

— Вони самі!

— Паскудні птахи! Бач, до чого позивали. Навіть черниць не минають і в них жеруть шнурки. Диявол їх спокушає. Начальнику, попереджаю, що не плачу за з'їдені шнурки вже кілька місяців. Мені половину платні довелося б віддати за оті шнурки. Геть! Собачі душі! Гей, мати! Забери гусей, бо товарний іде.

Товста баба вибігла з рушником і, розмахуючи ним, почала гнати гусей, які розбіглися по коляях.

— Старий! — верещала вона, — закрий семафор, бо я ніяк не зажену оцих прибуд.

Вона спробувала пояснити начальникові:

— Мої гуси як наскубуться шнурків, поведуться так само, як мужчини, коли вип'ють коньяку.

Черговий заквив в'їзд саме вчасно: вже було видно вдалині товарний поїзд.

Хлопці позабирали рюкзаки й причандалля. Автобус чекав. Герберт вмістив на даху жердину намету. Вкинув рюкзак у машину і вліз сам. Шофер спершу посварився з начальником, а потім рушив.

Хліба, городи, повні порічок, агрусу, сади, де росли яблуні-паперовки, знову пшениця, що її косили машини, спека й пил, який рипів на зубах, безліч тополь — все це залишалось позаду. На дорозі було таки чимало вибоїн. Хлопці поглядали крізь шибки, чи не видко де обіцяного їм озера.

Потяглися вигорілі на сонці луки.

— Це, мабуть, недалеко, — міркували хлопці.

За кільканадцять хвилин шофер викинув їх на околиці невеличкого села. В канаві лежав багаж, привезений раніше. Але хлопців чомусь не було видко. Залишився тільки вихователь.

— Де хлопці? — питався начальник.

— А де обіцяне озеро? — наввипередки питали приїжджі.

— Озеро тут поруч, зараз же за клунями. Хлопці, певне, теж там, якщо не влізли в чийсь садок.

Сонце вже сягало до половини тополі, отож усі енергійно взялися за кілки, канати, брезент і лопати.

Герберт, якого зарахували до групи найстарших, ставив намет на краю табору. Далі була лука, поросла буйною конюшиною, бур'яном і пирієм. Картопляща тяглися аж до невеличкого струмка і багнистих саджавок.

З шкільного будинку повиносили тапчани. Вкопана в землю жердина злегка похитувалась під вагою брезенту, але хлопці натягали вірвовки і вбивали кілки. Герберт носив ковдри і розподіляв — кожному по дві. Почали розпаковувати рюкзаки, ховати піжами під подушки, напхані сухим сіном. Один з хлопців намалював на полотні гарне коров'яче вим'я. Біля намету вкопали в землю паличку з табличкою, на якій був напис: «Група імені

коров'ячої цицьки». Всім це дуже сподобалось. Запанувала справжня табірна атмосфера. Але начальник наказав зараз же викинути табличку. Згодом у наметі спалахнула жвава дискусія.

— Нехай начальник не базікає так багато.

— Авжеж.

— Він не повинен паякати. Хай радіє, що ми такі сумирні.

— Це справжній ідіотизм — приїхати сюди.

— Навіщо ж ти їхав?

— Не маю уявлення.

— Панове, але які яблучка в садах! Я сам бачив.

— А озеро?

— Зараз подивимось.

— До біса це озеро! Чуєте, який вітер дме?

— Так. Це вітер з моря. Я чую в ньому безсиле щелестіння хвиль, які штурмують пляжний пісок.

— Якого біса вони привезли нас сюди?

— Атож. Кілька годин походу, і ми були б на березі моря.

— На околиці села є дороговказ. Звідси кілька кілометрів до портового міста, а там справжні баржі, ранкове торохкотіння катерів, які вирушають на лови, довгі руки хвилерізів, де гуляють юрби людей, квиління ситих чайок. І ще справжня матроська забігайлівка десь над каналом.

— Ох, не кажи, бо нас нудить, що ми сюди приїхали.

— Нехай начальник багато не базікає. Ми такі, що зуміємо зняти бучу.

— Збір!

— Знову збір?

— Я що, в армії?

Герберт слухав мовчки. Він склав рюкзак, підсунув його під подушку й перекинув через плече рушник.

Хлопці вийшли з намету. Сонця вже не було, але вітер укрив їх голі руки, плечі й спину теплими, рвчкими дотиками.

Вони підіймалися піщаним пагорком, потім багнистою лукою йшли до озера.

Ялини довгими коридорами оточували береги. А за ними вдалині тяглися очерети — зелені, або кольору достиглої кукурудзи.

На краю кам'яної стінки хлопці роззулися і поскидали штани. Один за одним зсувалися в воду і відпливали.

Герберт окунався до пояса і, добрівши до каменя, який стирчав з води, поклав на ньому рушник і мило.

Він довго хлюпався в воді. Зовсім не хотілося простягати руку по мило або виходити на берег. Важко було навіть вгадати, чи холодна вода. Мабуть, вона мала температуру повітря після жаркого дня жнив. Здавалося, запах хлібів, скошених машинами, висить над озером. Пахло й водою, а, може, це тільки ві-

тер приносив з того берега запах гнилих очеретів і зопрілих трав.

Герберт глянув на обрій, потім на воду. В ній відбивалися барви небосхилу. Наче хтось сипонув пелюстками рож, які тремтіли на маленьких зморшках водяної поверхні. Велике сонце, вже прохололо, сплющилося й було схоже на крашанку, занурену в рожеву фарбу. Його нижній край вперся в коричневу смугу пагорбів, але не надовго. Спека, яка ще бриніла над полями, немов пожерла сонце.

Герберт намилив долоні й притулив до обличчя, потім пірнув у воду і, лігши навзпак, короткими рухами рук допомагав собі триматися на поверхні. Поруч розмовляли хлопці. Начальник прав шкарпетки. А трохи далі все вкривалося фіолетовими тінями.

Герберт подумав, що приїхав саме для того, щоб отак лежати, простягшись у воді, і майже фізично відчувати, як відпочиває весь організм. Він обіцяв собі, що кожного вечора проводитиме довгі години над озером. Коли хлопці скінчать купатися й повернуться в намети, він прокрадеться сюди, на кам'яну стінку, сяде, підібгавши ноги, й дивитиметься на той берег.

У місті він ніколи не думав, що зможе хоча б чверть години посидіти бездіяльно. Звичайно, вдома це було неможливо. Чужа домівка, тісна, повна галасу, змушувала до якихось дій, хоча і зовсім механічних. Але навіть під час нудних лекцій з історії чи літератури він примушував себе слухати чужі слова, або крадькома читав книжку. Вечорами бігав до кіно або вештався по вулицях — так собі, без мети. Він любив брук, залитий кількома потоками машин, асфальт, в якому жаріли відбитки реклам і неонових вогнів. Пізно вночі він повертався в свій куток. Розбуджена тітка сипала гнівними словами. Герберт навшпиньки заходив до ванної й довго хлюпався там, чекаючи, поки тітка знову засне. У ванній він тримав навіть газети й книжки. Викупавшись, читав, коли всі вже спали, і тоді ванна належала тільки йому. Проте тітка мала рацію і, по суті, була не така вже й лиха. Всьому причиною було тісне приміщення, бо за війну бомби зруйнували все місто, а нове житло коштувало неймовірно дорого. Тут, на селі, було зовсім інакше, ніж у задимленому кварталі фабричного міста.

Герберт повернувся на берег останнім. Витер насухо волосся, одягнув штани й шкарпетки. Нахилиючись, торкав пальцями вологу траву.

До табору він пішов після всіх. Перед очима похитувалися білі смуги рушників у товаришів на плечах. Цмокала мокра лука під ногами. Поруч щось страшенно верещало, але Герберт не вмів відрізнити голосу жаби від сюрчання коника. Та цей крик зацікавив його. Він подумав, що завтра напевне встигне

його полюбити, а може й довідатися, кому він належить.

Вечірна перевірка тривала дуже довго, ще довше, ніж вечеря в спеціально пристосованій для цього шкільній залі. Начальник виголошував промову, і всі нудилися. Нарешті із шогли спустили прапор, і хлопці пішли в намети.

Скупий вогник свічки ледве торкався брезентових стін. Герберт простягся на ковдрі, чекаючи, що робитимуть інші. Кілька хлопців стали одягати вовняні светри.

— Підемо на село, пошукаємо добрих яблук.

— Принесіть і нам.

— Не турбуйтеся.

Хтось витяг з рюкзака карти.

— Зіграймо.

Коли шукачі яблук вийшли з намету, Герберт теж сів грати. Але грав він погано, і товариші хутко викинули його з кола. Тоді він знову ліг на тапчан і заплющив очі, та йому зовсім не хотілося спати, хоча він і втомився.

— Чуєте? — спитав він.

— Що?

— Шумить.

— Ну то й що?

— Це шумить море.

— Дурний ти. Вітер ходить у вірвовках і брезенті.

— Мені здається, що це море.

— Дурний ти.

Герберт повернувся набік, щоб дивитися на сірі обриси входу в намет. Опустив руку й пальцями намацав траву й пісок.

Раз і другий брязнула бляшана застібка. Заирнув черговий, блиснув яскравим ліхтариком і наказав сховати карти й стелити ліжка. Свічка догорала.

Герберт пошукав ногами тапочки й вийшов з намету.

Вже визоріло. З вулиці долинуло торохтіння підводи. М'яко ступав кінь по курній дорозі. Коли все стихилося, знов зашумів вітер. В далині щось гуло, наче пихкотів поїзд. Це було море. Герберт добре чув його й жадібно ловив вологий вітер. Пахло садом.

До Герберта підійшов черговий.

— Ти чого? — спитав він.

— В своїй потребі.

— Іди в намет, хлопче.

Герберт постояв на дорозі. І раптом побіг піщаними дюнами. Потім спустився вниз, деякий час поблукав млистою лукою і, нарешті, зупинився на березі озера.

Рівна, сонна поверхня його сріблилася край берегів, а в глибочині була темна, з металічним полиском. «Асфальтове озеро»,— подумав Герберт.

Він повернувся і бігцем помчав до табору. З розгону минув свій намет. Перед ним тяглися луки. Там, далі, мусили бути картоплища, а ще далі — струмок і туман.

«Я чекаю чогось, але й сам не знаю, чого саме»,— чи хтось обізвався до нього, чи це тільки майнуло в його думках? Навколо — порожнеча, тиша. Позаду намети, попереду луки; всіяне зірками небо. Десь далеко гавкає собака. А хлопці пішли по яблука. Та ні, собака, напевне, гавкав тільки так собі. Тепер Герберт вже знав, де струмок. Завзяте кумкання жаб ще поглиблювало порожню просторинь літньої ночі.

Герберт рушив уперед, побіг швидко, дедалі швидше, аж поки не впав в густу, м'яку хащу трав.

На шоках він відчув холодні краплини. Це були частинки вечора, що причаїлися біля самої землі.

...Герберт пригадав це й переконався, що все почалося саме тоді.

VI

В наметі було ще темно, але крізь вузькі шпарини в брезенті просочувалося бліде світло. Герберт прокинувся і, повівши ногою по простирадлу, відчув холод і вологу. По спині побігли дрижаки. Він руками помацав ковдру. На ній були мокрі плями. Рукава піжами теж намокли.

З хвилину Герберт лежав нерухомо й прислухався. Дощ перішив по даху й по стінах намету; великі краплини падали на постіль.

— Гей, хлопці!

Інші ліжка теж намокли. Тільки в кутку знайшлося трохи сухого місця. Хлопці постягали туди тапчани, поставили один на одному й понакидали всі зібрані ковдри. Полягали на кожному тапчані по троє і вкрилися купою важких, вологих ковдр.

Герберт побачив у свого товариша величезний синець під оком і ще кілька менших на шії та на руках.

— Алло, що трапилось?

— Фатальний збіг обставин.

— Це ж як?

— Ми пішли по яблука.

— Ну й що?

— Ну й дали нам. Як виявляється, сади охороняють. Хто таке чув, щоб охороняли сади? Ну, ми нарвали чудових яблук, важких і соковитих, мов апельсини, а коли вже перелазили через тин, на нас зненацька наскочили. Хочеш яблука?

— Ні.

— Добре яблуко.

— Потім покуштую. Тепер мені треба вийти. Це, мабуть, від холоду так кортить.

— Ну, то йди. Тільки ж гляди. Можливо, тутешні хлопці чатують навколо табору і зустрінуть тебе камінням.

— Чудова перспектива.

— Якщо піде весь табір, дамо сільським

хлопцям так, що самі приносять фрукти, ще й просять нас узяти.

— Оптиміст. Глянь на своє око.

— Око — дурниця. Сьогодні ввечері над селом каміння свистітиме й тріщатимуть ти-ни. Побачиш, як ми пустимо їм юшку.

— Але я мушу вийти.

— Ну, то йди.

— А що, як вони чатують?

— То йди в куток намету і зроби крізь шпарину. Все одно йде дощ.

— Гарзд.

Інші теж зробили так само. Потім усі позасинали, бо ранкова перевірка через дощ була пересунута на годину.

Сніданок минув у гробовому мовчанні. Дощ, правда, ушух, але віяло пронизливим холодом, а хмари повзли низько й чіплялися за тополі. Здавалося, надворі стало тісніше.

Хлопці сиділи в наметах і міркували, що їм робити. Поруч сусіди реготали з якихось брутальних жартів. Начальник запропонував поспівати, але ні в кого не було охоти. Тільки один з хлопців привіз банджо і став награвати якісь дикі мелодії.

Герберт порадив товаришу, щоб той приклав до обличчя мокре листя подорожника. Воно відтягне гарячку й обличчя перестане пухнути.

— А як тебе звати?

— Керрол. Керрол Портер. Ти в шахи граєш?

— Так.

— Чудово. Я привіз шахи, організуємо матч. П'ять партій. Згода?

— Згода.

Вони порозставляли фігури й почали першу партію.

— Ти вже високо забрався? — спитав Портер.

Герберт зрозумів.

— За рік атестат зрілості.

— У мене теж.

— І що ж ти робитимеш?

Той не думаючи відповів:

— Те ж саме, що й старий.

— А старий?

— Візникує.

— Що?

— Візникує. Літає на далекі відстані: в Афіни, Будапешт, Мадрид і навіть в Дакар. Зрозуміло?

— Звичайно, мій старий теж був пілотом.

— Оце так-так!

— Ми ще поговоримо про все це, гарзд?

— Ну, звичайно. А що ти хочеш робити після атестату зрілості?

Герберт відповів не зразу. Він навіть не міркував, бо добре знав, що робитиме, коли одержить атестат. Йому тільки важко було пояснити це новому другові.

— Знаєш, — сказав він, — у мене є бажання заощадити трохи бензину.

— Не розумію.

— Ти пам'ятаєш ластівок, яких німці пускали на Лондон?

— Звичайно... Але я не розумію...

— Крила будуть позаду, витягнені під кутом до бортів. Замість старих пропелерів будуть дві «собачки».

— Що ти сказав?

— Будуть «собачки», їх годуватимуть дешевою сумішшю.

— Ах ти ж, крютію! Реактивний літак?

— Отож то й є!

— Добре ж ти поморочишся в політехнічному.

— Витримаю. «Собачки» мене найбільше цікавлять. Я б хотів, щоб вони нагавкали людям звукову швидкість.

— Оце так! — вигукнув Керрол. — Якощо один в роду стає пілотом, всі його нащадки успадковують професію, наче графський титул.

— Так, — відповів Герберт, — ми, льотчики, шануємо традиції.

Портеру так сподобалось оте «ми льотчики», що він не скористався з помилки, яку його партнер зробив на шахівниці.

Третю партію відклали, хоч вона обіцяла «нічию». По обіді Герберт позичив у Керрола прорезинений плащ й вирішив піти на село. «Один бог зна, що станеться. В найгіршому випадку — підсинять мені око, як Портеру».

Дорога розгрузла. Мжичив дощ, і сільце здавалося зовсім безлюдним. Тільки підводи зрідка проорювали в багнуці колії. В канаві текла вода землистого кольору. З-під ніг важко стрибали жаби й ховалися в придорожніх травах або плюхали в каламутний потік у канаві.

Герберт купив хлопцям цигарок у крамниці. Оглянув червону церкву, шинок, тісний і задимлений, але насамперед брудний. Потім пішов на рибальську пристань.

Біля дерев'яного помосту було прив'язано кілька човнів. У великому сараї висіли сітки й лежало рибальське начиння. Лежала ще вагонетка з причепом, яка зіскочила з рейок. Смерділо гнилим очеретом, застоюною водою і риб'ячими нутрошами.

Герберт обережно ступав по дерев'яному помості, пильнуючи, щоб його не зрадила якась прогнила дошка. Тепер він виразно відчув нудотний запах стоячої води й глибоко увібрав його в себе. Хотілося відчутти його ще дужче й запам'ятати так само, як учорашній захід сонця над озером.

Сьогодні він ледве бачив протилежний берег, що злегка вимальовувався з-під заслони курної мли.

— Ти чого? — почув він за спиною хрипкуватий голос.

Герберт обернувся. За ним стояв кремезний юнак в обшарпаному рибальському одязі. Герберт побачив обличчя, ще зовсім молоде.

незважаючи на бліді втомлені очі та нечисту шкіру, вкриту вугрями.

— Що тобі тут треба? — Голос рибалки звучав причіпливо. Герберт подумав, чи не доведеться йому зараз перевірити температуру води.

— Прийшов подивитися на хвилинку.

Рибалка мовчав, і Герберт вів далі, вигадуючи на ходу:

— Я завжди хотів бути рибалкою, а на пристані не бував ніколи. Дуже хотілося б побачити, як тягнуть рибу сіткою. Це, мабуть, важенька робота?

— А плавати вмієш?

— Хіба я знаю?

— Спробуймо. Га?

— Сьогодні надто холодно.

— Хочеш бути рибалкою, а холоду боїшся. Ану, в воду!

— Кажу ж тобі, що холодно.

— Лізь мені зараз у воду і не балакай!

— Іди геть із своєю водою. Хочеш пива, то ходімо в шинок. Щось мені захотілося теплого пива.

— Спершу поплаваєш, хлопчику, потім підемо пити пиво. А, може, ти хочеш яблук?

— Звичайно. У тебе є?

— Щось ти дуже нахабний. Твої що, мало натрусили вночі?

— Але мені не дали.

— А ти хіба не трусив?

— Навіщо? Познайомлюся з сільськими хлопцями, то й самі дадуть. Хіба ні? Навчу їх за це цікавої гри в карти.

— То ти не ходив по яблука?

— А навіщо?

— А до баб теж ні?

— Ще ні.

— А тих, з табору он там, — показав він рукою в непевному напрямі, — знаєш?

— Котрих саме?

— Тих, що приїхали кілька днів тому.

— Чого б то не знав? Знаю, — збрехав Герберт.

— А Мерилін знаєш?

— Це ж котру?

— А там одну.

— Покажи мені. Щось не пригадую.

— Тоді ходімо вниз.

Він повів Герберта по сходах до старого човна, на дні якого хлопала брудна вода. Герберт сів на мокрій дощі, кинутій впоперек, між бортами, і замислився, чи не на те посадив його сюди оцей рибалка, щоб викинути десь посеред озера.

А рибалка схопив весла і відіпхнув човен від помосту. Він веслував рівно, не здіймаючи склистих віял навколо весел, хоча вся поверхня озера наморщилася маленькими, злими горбочками.

Через кілька хвилин човен пірнув у канал в очеретах.

«Отут ця тварюка й пристукне мене за ті яблука!», — подумав Герберт.

— Покличеш її в човен?

— Якщо покажеш, котру саме.

— Покажу.

Човен зарився носом у прибережний мул. Підбіг табунець курей. Вони знали, що човном привозять рибу.

Обабіч подвір'я стояли червоні будинки, великі, але одноповерхові, такі собі муровані клуні з вікнами. Але посередині подвір'я здіймалася шогла, на якій висів клапоть зім'ятої ганчірки, що була колись прапором.

Дівчата швидко перебігали по дворі, ховаючи голови під пелеринами, хоча злива вже вшухла.

Герберт з рибалкою зазирали в вікно великої зали.

Дівчата, стоячи півколом, слухали, як грають на піаніно. Якийсь лисий чоловік промовляв до них, а потім став махати, щоб вони співали.

— Котра з них?

— Он та, чорнява, з золотим зубом. Бачиш, усміхається до подруг.

— Ага.

— Знаєш?

— А хіба що?

— Поклич її.

— Для чого?

— А тобі що до цього?

— Для чого я повинен її покликати?

— Поклич, і все.

— А що я за це матиму?

— Поговоримо потім.

Тут дівчата почали показувати пальцем на вікно. Лисий чоловік обернувся, побачив чужі обличчя й вийшов на поріг.

— Чого вам?

— Холодно! — поскаржився Герберт.

— Зайдіть сюди.

— Я з чоловічого табору і прийшов сюди домовитися, може б ми спільно організували вогнище, — почав брехати Герберт.

Він розповів, як вони приїхали вчора, як хлопці пішли вночі по яблука, а сьогодні страшенно нудяться і не знають, що їм робити. Ще говорив про те, що вони хочуть влаштувати вогнище, гарне вогнище, ввечері, над озером, коли луки потопатимуть у млі, а з берега моря потягне гострими пахощами трав і кущів, які ростуть на піщаних пагорбах.

— А це хлопець з села. Вони теж прийдуть на вогнище.

Коли лисий почав розпитувати дівчат, яка їх думка щодо цього, Герберт зробив знак Мерилін, потім наблизився до неї й шепнув:

— Хочеш яблук?

— Звичайно.

— А покататися човном?

— Звичайно.

— То ходім. У цього хлопця є яблука й човен.

— Чудово.

Тут Герберт побачив другу чорняву дівчину в школярській спідниці і білій блузці. У неї був трохи величенький носик, але все інше — як слід. Навіть груди вже вимальовувалися під блузкою. Потім йому сподобалися довгі тонкі пальці вузьких рук і усміх.

— Ти гарна, — шепнув він.

Дівчина посміхнулася й сподобалася Гербертові ще дужче.

— Хочеш яблук?

— Так...

— А покататися човном?

— Ще й як!

— То ходім. У нас є яблука й човен.

— Та що ти?

— Ну, ходім.

Вони каталися недовго. Було холодно, в повітрі стояла волога, пронизлива, мов пісок у смерч.

Дівчата, закутані пелеринами, змерзли, щок в них зблідли, стали мов осіння земля.

— Знаєш що, — вирішив нарешті Герберт, — пливім до берега. Холодно. Поведи нас по яблука або ще кудись, аби тільки не було так холодно.

Дерев'яним помостом, з якого Герберт мав стрибати у воду, вони пройшли до мурованого сараю з рибальським начинням.

— Тут не дме.

— Почекайте. Я побіжу в садок і щось принесу.

Незабаром усі хрумали яблука й усміхалися одне одному.

Герберт казав чорнявій дівчині:

— Красуне, потанцюєш зі мною коло вогнища?

— Хто мене запросить, з тим і буду танцювати.

— Але я хочу, щоб зі мною.

— Попроси гарненько.

— Яке в тебе ім'я? Таке ж гарне, як і очі?

— Та що ти!

— Йї звуть Дороті.

— Дороті. Гарно!

Вони повикидали недогризки й полізли в кошик по нові яблука.

— Я об'ївся! — заявив Герберт.

— Заберіть решту собі, — запропонував рибалка.

— Візьмеш нас ловити рибу?

— Якщо буде погожа година.

— А коли ж вона буде?

— Завтра.

— Завтра ідемо ловити рибу.

— Тільки дуже рано приходьте, ще до схід сонця.

Герберт провів Дороті додому. Він ніс яблука й біля воріт віддав частину їх дівчині.

— Прийдеш завтра?

— Не знаю.

— Приходь.

— Побачимо.

— Ти гарна.

— Що ти...

— Ну, приходь. Потанцюємо, коли хлопці розпалять вогнище.

Він повернувся до намету, навантажений яблуками. Ті, що були в кишені, віддав дівчині, а напхані за сорочку приніс до намету й висипав на ковдру свого ліжка.

— Ось беріть. І морду мені не набили.

— Я відразу вгадав, що з тебе буде чудовий льотчик, — заявив Портер.

VII

Вони сиділи навпочіпки на ковдрах, принесених з наметів.

Тріскотіло вогнище, іскри роїлися навколо стосу охоплених полум'ям гілок, сухого поламаного паліччя. Пахло землею й живицею. Пахли також трави підмоклих лук і гниючі очерети.

На селівдарив дзвін і сполохав зграю галок. Вони деякий час галасливо кружляли вгорі, потім опустилися туди, де стояв сарай з рибальським начинням, а до паль помосту були прив'язані човни.

— Що це так пахне? — спитав Портер.

— Земля, — відповів Герберт.

— Еге. Земля нічим не пахне.

— Невже?

— Так у школі казали.

— Неправду казали. Тут усе пахне.

— Як ти добре придумав з цим вогнищем!

— А що, ні?..

— Послухаймо. Зараз дівчата заспівають, а потім влаштуємо ігри.

У вогнищі щось кілька разів тріснуло. Полум'я знялося вище й пригасло. Герберт підвівся з ковдри й підкинув оберемок гілок у вогонь. Закуріло. Дерево ще не зовсім висохло після дощу.

Дівчата співали якісь народні пісеньки. Герберт не знав їх, але слухав із зацікавленням. Вони йому подобались. У Дороті був чистий альт, глибокий і водночас м'який. Добре поставлений голос, як на таку молоду дівчину.

«Дороті — гарна дівчина, — подумав Герберт. — А земля справді пахне. Якось так бадьоро, пронизливо й ліниво водночас. Тітка мала рацію, що на селі все зовсім інакше».

Він витяг з кишені сливку й, роздушивши її в роті, сплюнув кісточку у вогонь. Жував соковитий м'якуш, пильно слухаючи, як співають дівчата.

У світляному колі розташувався сільський оркестр, підсилений гармоністами й банджо з табору. Скошений газон мав правити за паркет. Хлопці притоптали горбочки кротовиння,

позрізали лопатками купини, прочесали граблями гривку трави.

Вдалині почувлось торохтіння мотора. Гучне пихкотіння наближалося до них. Хлопці побачили два човни, що пливли до вогнища.

Носи старих човнів вдарилися об піщаний берег. Корма занурилася так глибоко, що вода майже лизала дошку стерна. Так човни не могли зсунутись назад в озеро.

Рибалки посідали на схилі. Начальник запросив їх у коло. Тут оркестр загравав вальс, і Герберт поспішив до Дороті. Вона була гарна й подобалася хлопцям, отож Герберт квапився не без причини. Вони почали танцювати перші, але хлопці вже виводили на газон інших дівчат. На траві важко було танцювати, черевики не хотіли сковзатись по ній. Танець втомлював.

— Тобі подобається? — спитав Герберт.

Дороті підняла голову. У відсвітах вогнища її обличчя набрало кольору оливок, уста потемніли.

— Звичайно.

— І грати будемо разом?

Дівчина нахилила голову. Герберт торкнувся підборіддям гладенько зачесаного волосся, яке пахло ще дужче, ніж земля.

У вогнищі щось голосно тріснуло.

Герберт підійшов до стосу гілок і палкою почав розгрібати жар. Дівчина допомогла йому підкинути новий оберемок. Обое відчули міцний солодкий запах живиці.

Коли оркестранти скінчили грати, Герберт сів поруч із дівчиною і несміливо торкнувся її руки. Дороті не відсунулась, і вони так і сиділи, вдивляючись в ясне коло миготливого світла, заслухані в німу молитву долонь.

Знайомий рибалка штовхнув Герберта в спину.

— Ти.

— Ну?

— Ходім.

Герберт зрозумів і потяг Дороті, яка не знала, чи їй засоромитись, чи, навпаки, з охотою побігти до човна.

Рибалка відштовхнув човен від берега. Вода, що ледве холодила пальці, повітря, наче

в саду,— все це було навколо них. Берег з багаттям, яке здалеку нагадувало вогник сірника, запаленого в глибокому вечірньому присмерку, швидко віддалявся від них.

Рибалка вимкнув мотор і запалив цигарку.

Вони почули гавкання собаки, рипіння фургону, чийсь далекий спів біля села. Там, де палало вогнище, стояв гамір. Але навколо них лежало мовчазне озеро. Вода була салатого кольору, з домішкою рожевої і фіолетової барви.

Герберт роззувся і, перекинувши ноги за борт, опустив їх у воду. Швиденько скинув одіж і тихо пірнув у глибінь ночі, яка починалася зараз же біля човна.

— Герберте, що ти робиш, божевільний? Застудишся!

— Дороті, не бійся, іди в воду.

Герберт поплавав навколо човна. Потім ліг навзнік і, розмірено працюючи руками, став віддалятися, аж поки розмови на човні не злилися в незрозумілий гамір.

— О-го! — вигукнув він.

Залунав кашель мотору, і зараз же почувся ритмічне пихкотіння. Герберт побачив чорну брилу, що сунула до нього.

— Вилазь!

Він схопився рукою за борт. Рибалка допоміг йому вилізти.

— Дивися, ти весь мокрий,— вигукнула Дороті.

— Тепер ти,— запропонував він. Схопив дівчину й перекинув її ноги за борт.

— Ай! — скрикнула вона й міцно обхопила хлопця за шию.

— Ні!

Герберт відчув на вустах м'яке волосся Дороті. Він злякався власної сміливості й розтулив руки. Обое важко дихали, засоромлені.

Герберт сів на дні човна й став витирати сорочкою спину, груди й плечі.

Рибалка, як здавалося Гербертові, цілував свою дівчину. Тут Герберт подумав, що не зробив нічого страшного і зовсім даремно так злякався.

Ще кілька хвилин, і човен зарився в густі очерети.

— Де ми?

— Біля миска,— відповів рибалка.— Почекайте тут. Може, ми знайдемо якісь фрукти.

Він виліз і зник в очеретах разом з Мерилін. Герберт і Дороті чекали, може, з годину. Нарешті вони почули цмокання розмоклої землі.

— Знайшли фрукти?

Рибалка засміявся й відповів, що вони нічого не знайшли поблизу.

Було вже опівночі, коли вони прив'язали човен до помосту.

Герберт провів Дороті. Біля воріт попрощалися. Герберт подумав, чи не спробувати йому поцілувати дівчину, але зараз же схаменувся:

ще, мабуть, завчасно. Він зробить це за кілька днів.

— Бувай здорова, Дороті!

— Угм.

Герберт поночі роздягався в наметі. Недбало швиргонув одіж і швиденько вкрився ковдрами.

— Герберте! — Портер ще не спав.

— Ну?

— Де ти був?

— На озері.

— Паскудник ти, а не льотчик!

— Чому?

— Як ти міг не взяти мене з собою?

Герберт засоромився, не знаючи, що відповісти. Він зовсім забув про нього, танцюючи з Дороті.

— Гарненька дівчинка в тебе, — сказав Портер.

— Тобі сподобалась?

— Що будемо робити завтра?

— Стривай! Ти чуєш?

В саду неподалік зринув шум, який за хвилину наповнив намет. Хлопці чули придушений грім води, що билася об пляж.

— Шторм?..

На стіні намету вони побачили короткий, фіолетовий спалах. Один, другий.

— Гроза.

На світанні все стихло. Дорога була засипана поламаними гілками. Порозв'язувалися вірвовки в наметі, в ідальні розбилася шибка.

День почався сльотою. Повітря було різке, віяло запахом моря.

Герберт виграв шаховий матч з різницею в півтора очка. Опівдні вони почали нову партію.

— Герберте, — запропонував Портер, — заграймо на щось.

— Охоче, але на що ж саме?

— Хіба я знаю?..

— Я теж не знаю.

— Заграймо на те, хто буде на наступному вогнищі танцювати з твоєю дівчиною.

Герберт замислився. Він виграв матч з різницею аж у півтора очка і не боявся Керрола.

— Гаразд. А коли ти програєш, тоді що?

— Вибереш в місті найцікавішу книжку з моєї бібліотеки. У мене є трохи книжок, буде з чого вибрати.

— Охоче.

Герберт програв цю партію. Він навіть не знав, як це сталося.

Відразу ж він запропонував Портеру реванш.

— Якщо я виграю, ти втрачаєш право на Дороті на наступному вогнищі, а коли я програю, відмовлюся від Дороті на твою користь, аж до кінця перебування в таборі.

— Згода, — відповів Портер, поміркуювши.

Вони порозставляли фігури. Герберт грав чорними. Вже через кілька ходів він втратив офіцера. Почав нервувати. Чомусь жодна ком-

бінація не спадала йому на думку. Нарешті, за годину він змушений був здатися.

Герберт устав з ліжка, на якому вони розіклали шахівницю, й накинувши куртку, виїшов з намету. Після нічного урагану віяло холодом, а небо, запнуте важкими хмарами, було кольору паленої умбри.

«Що за погода! — раптом знервувався Герберт. — Чи бачено розбивати табір в улоговині, де чути тільки далекий грім моря».

На Портера він не сердився. Навпаки. Портер був добрим товаришем. Дороті була тільки дівчина, а Портер добрий товариш. І вони ж недавно говорили про те, як стануть льотчиками. «Тільки даремно я грав. Напевне, я краще орієнтуюся на шахівниці, ніж він, але тут роздратувався. Не можна грати в шахи на щось. Відразу дурієш. В шахи грають заради самого задоволення. Шкода Дороті, а все через дощ і грязюку, що хлюпає з-під возів».

Він поволі рушив краєм дороги до села, пильнуючи, щоб не вскочити в калюжу, чи не зсунутися в канаву, де зелені жаби розкошували в брудній воді.

Біля церкви було порожньо й сонно. Намоклі афіші висіли біля кінотеатру. Всередині — порожньо, сморід. Герберт швидко втік і, каляючи черевики липкою глиною, пішов до пристані. Але й тут він нікого не застав. Вітер пригнав з хвилями стеблини очерету, поламани гілки, листя, соломку. Все це стояло край берега, зліплене брудно-кремовим шумовинням, чаїлося навколо паль помосту, тулилося до опуклих корпусів рибальських човнів.

Герберт повернувся в село. Минаючи дівочий табір, він замислився, чи не зайти йому туди.

Раптом хтось гукнув його з подвір'я.

Герберт штовхнув дерев'яну хвіртку, яка на силу відчинилася, обминув калюжу й зараз же сховався під навісом.

— Ну, Герберте, — спитала стара вихователька, — що скажеш доброго? Нудяться хлопці? А ти блукаєш?

— Так... Я виїшов дізнатися, що там чути на селі.

— Ну, не бреш. Знаю добре, що привело тебе до хвіртки, бачила ще тоді, біля вогнища. Дороті в спальні. Поклич її. Не буду ж я тобі приводити дівчину.

— Та я ж зовсім не того...

— Добре вже, добре.

На подвір'ї зібралися літні жінки, теж виховательки, і розмовляли з Гербертом.

— Він соромиться, що має добрий смак.

— Дороті справді гарна.

— Та я зовсім не через те...

Дівчина вибігла з будинку. Вони стали вдвох під навісом.

— Що скажеш?

— Нічого, — відповів Герберт.

— Чому?

— Так, нічого.

— Я теж нічого.

— Погода...— Він зробив непевний жест руками.

— Так, погода. Ну, що скажеш далі?

— Повертаюсь додому.

— Ну й іди собі.

— Дороті?

— Що, Герберте?

— Е, нічого. Може, прийду ввечері.

— Навіщо?

— Так собі.

— Приходь.

Герберт повертався, сповнений внутрішнього роздратування. Він ладен був набити морду Портеру. Але з найбільшою охотою набив би морду самому собі. Навіщо він пристав на дурну вигадку товариша? І чому програв, якщо Портер грає, наче ремісник, без самолюбства, без польоту? Але хіба це важливо?..

Йому було приємно, як ті жінки хвалили його смак і казали, що Дороті гарна.

В наметі він ліг на тапчан, заклавши руки за голову.

Запах трав із садів прилинув аж сюди й сповнив намет.

Полотнище намету протікало. Великі краплі падали на ковдру. Герберт ловив деякі з них руками, перше ніж вони торкалися постелі.

VIII

Дівочий хор, мабуть, був невеличке містечко, співали там у концертній залі, і тепер до табору раз у раз приходили різні люди, запрошуючи хор виступити в них.

З управління порту приїхали двоє: цивільний, а з ним — чоловік у матроській бушлаті. Вони пообіцяли дівчатам трактор з причепами, залу з доброю акустикою, обід, вечерю і гонорар — двогодинну прогулянку по морю на старій баржі з трубою, схожою на цигарку з мундштуком.

Герберт — хлопець, який добре знав, навіщо в людини язик, — їздив з дівчатами за конференсьє. Він невимушено оповідав селянам зі сцени різні дурниці. Ті охоче слухали, галасливо сміялись і аплодували. Начальник дівочого табору залюбки брав Герберта на концерти разом із хором.

Герберт дуже зрадів, коли лисий викладач співів сказав:

— Герберте, їдьмо з нами до порту.

— Співати?

— Ти не співатимеш.

— Чого ж тоді мені їхати?

— Приготуй дотепи для рибалок.

— Дівчата повтікають.

— Я тобі дам! Вигадай щось культурне.

— Тільки поговоріть, будь ласка, з начальником нашого табору. Хлопці кривляться на

мене за те, що я тікаю з табору. Їм страшенно нудно, тому вони й кривляться.

— А хто ж винен, що ти знаєш, як триматися на сцені, а вони не знають?

Оця поїздка в порт була останньою перед закриттям табору. Герберт радів, що поїде в порт з дівчатами, але без Портера. Щоправда, він дуже любив Портера; за ці кілька тижнів вони звикли один до одного й обіцяли, що дружитимуть і в місті, після повернення. Але до порту Герберт хотів поїхати сам. Він з огидою дивився, як Портер на кожному вогнищі обіймає Дороті, танцює з нею, торкається її волосся, а Дороті всміхається йому так, наче він, Герберт, перестав існувати, наче не він перший відкрив Дороті, не він показав її Портеру та іншим хлопцям.

Після сніданку Герберт побіг до дівочого табору. Тягач спізнився. Дівчата навіть думали, що він вже не прийде, однак прийшов. Але потім щось там у тягачі зіпсувалося, і довелося чекати знову.

Вони, нарешті, виїхали — опівдні, саме в спеку. Дошки, покладені впоперек на причепах, правили за лави. Трусило. Селяни, які працювали в полі, на мить зупинялися, щоб помахати дівчатам рукою.

Вони минали села, полохали качок та гусей, що блукали дорогою. Нарешті побачили залізничну лінію. Звідси було вже недалеко.

Передмістя цього містечка важко було навіть назвати передмістям. Воно було наче село. Будиночки, щоправда, муровані, антени, горбатий брук, ліхтарі, схожі на палички з обламаними кінцями. Але за будиночками — хліви, худоба, що важко сопла від спеки, стіжки сіна, розкидана солома, гавкіт собак, простирадла, розвішані на парканах.

І нарешті, головна вулиця з одноповерховими будинками. Садочки й клумби. З-за дерев видко вілли з терасами, барвистими від різнокольорових шезлонгів.

— Дороті?

— Ну?

— Ходім зі мною.

— Куди?

— Оглянемо порт.

— Ні...

— Ходім, ходім! Тільки порт оглянемо. Ми ж з тобою давно вже не розмовляли. Ти не хочеш поговорити зі мною?

— Не знаю.

— От бачиш. Ну, ходім.

Він узяв дівчину за руку, хоч вона все ще відмовлялася, і потяг за собою в бічну вулицю. Галасливі тракторні причепа залишилися позаду.

— Не спізниться ж на виступ.

— Ні, що ви!

Сонце пекло спину, голови, сорочка липла до тіла.

— Хочеш морозива?

— А куди треба йти до порту?

— Не знаю. Мені здається, що сюди. Це ж невелике містечко. Знайдемо порт тільки з одного запаху сушеної риби.

— Значить, ідемо їсти морозиво? — спитала Дороті.

— Звичайно, — відповів Герберт. — Я вже давно хотів запросити тебе на морозиво. Тільки в нашому селі його ж зовсім не продають. А в місті. ...Ось побачиш, яке я тобі куплю.

— Ов-ва! Забудеш. Як і тепер.

— Що тепер?

— Не запрошуєш мене ніколи танцювати, тільки якось так чудно дивишся.

— Хіба Портер тобі не подобається?

— Керрол дуже хороший хлопець. Обидва ви хороші, тільки чому ти завжди так чудно дивишся, коли Керрол запрошує мене танцювати?

— От побачиш, я куплю тобі в місті морозиво.

— За кілька днів ми виїжджаємо з табору, і на цьому буде кінець.

— Не будемо думати, що станеться за кілька днів. Побачиш сама.

Вузька вуличка розступилася.

Широкий прибережний бульвар. Бетонований причал. Вузькі колії, кілька перекидних вагонеток. В каналі катери: жовті, блакитні і такі, як вода, коли хмари закривють сонце. Ящики на рибу: одні складені стосами, інші — безладно розкидані. Тхне рибою.

Герберт весь час вів дівчину за руку.

Вони зійшли на поміст і попрямували в море, аж поки воно не оточило їх звідусюди. Тільки вузький поміст з'єднавав їх з землею, яка залишилася позаду, на відстані принаймні двохсот метрів, або й більше.

Біля входу в порт море вирувало. Хвиля, яка линула з даліни, напливала на ту, що пливла з порту. За мить вони поглинали одна одну, зливалися, обсипали одна одну гарячковим білим шумовинням. Розмірено цмокала вода, хлюпала об палі помосту. Можна було стежити за втомленим рухом наступної хвилі з глибини порту.

Обоє посідали на дошках. Герберт сперся головою на стовп сигнального гудка.

З'явилися чайки. Гербертові здалося, що вони нізвідки не прилетіли. З'явились — от і все; раптом зароїлися навколо, верескливі, зголоднілі, нервові.

— Дороті.

— Що?

— Поглянь.

— Бачу. Море.

— Егеж. Воно таке ж, як небо.

— Це правда...

— Таке ж велике й опукле. Цікаво, як воно виглядає, коли на нього дивитися згори?

— Ти б хотів побачити?

— Я й буду на нього дивитися.

— У тебе є гроші на квиток у літак?

— Ні. Я сам літатиму.

— Що ти!

— Конструктор, котрий себе шанує, повинен оті кілька тисяч годин, які йому треба налігати в повітрі, відрахувати з власного життя.

— Ти гарно це сказав. А я, мабуть, буду лікарем. Якщо зумію вступити на медичний факультет.

— Спробуй.

— Я пробуватиму. От побачиш.

— Дороті.

— Ну?

— Ти не сердися?

— За віщо?

— За те, що я тільки дивлюся, як Портер запрошує тебе танцювати.

— Може, ти не хочеш... Це ж не привід для того, щоб сердитись...

— Але я хочу!..

— Шось я досі не бачила.

— Дороті...

— Що?

— У тебе нема булки?

— Хочеш годувати чайок?

— Угу.

— Керрол теж каже, що хоче бути льотчиком.

— Він хоче бути льотчиком, а я конструктором.

— Ви ще передумаєте.

— Я — ні. У мене це родинне.

— Так?

— Так. Мій батько теж літав. До війни він навчав різних молокососів на старих спортивних літаках. А потім літав на «Спітфайрах». Коли ж «Спітфайри» зійшли нанівець, він перейшов на «Ланкастери», чесні старі «Ланкастери». Це його й доконало.

— Що ти?

— Так. Одного разу його машина не повернулася з польоту на Ессен.

— Ти повинен перервати родинну традицію.

— Неможливо.

— Чому?

— Не знаю. Але це неможливо. Я мушу її продовжувати. І не думаю, що це в мене тільки школярські мрії. Я повинен це робити, хоч старий і скінчив погано. Правду кажучи, мама теж погано скінчила. Вона надто довго поралася в кімнаті. Я встиг збігти в підвал, а вона залишилась нагорі, коли грюкнула бомба.

— От бачиш, а ти теж шукаєш цього клопоту...

— Можливо, мені й пощастить. Не може ж уся родина скінчити життя таким способом. Боюся померти від рака чи ще від якогось пакудства.

— Ой, які в тебе бридкі думки! Мене аж нудить, і я вже не хочу морозива.

— Нічого, ходім, я тебе почастую.

Морозиво справді було чудове. Концерт хору також пройшов вдало. З виступу всі були задоволені. Капітан порту особисто подякував

дівчатам і в нападі доброго настрою запросив їх відвідати маяк. А перед тим їх чекала в порту стара баржа, незграбна, обдерта коробка, з невідомих нікому причин похилена на лівий борт.

Дівчата розташувалися на верхній палубі. Разом з ними сіло ще кілька туристів та екскурсантів. Герберт зайняв місце на носу.

В машинне відділення побігли дзвінки. Спершу два довгих, потім кілька коротких. Засмальцьований матрос віддав швартови, і між баржею та берегом з'явилася смужка води з плямами мастила. Канал почав ширшати, і судно поволі рушило вперед.

Біля виходу з порту палуба похитнулася раз і вдруге. Далі море було гладесеньке, як селянська саджавка.

Чайки клубочили й пронизливо кричали в кільватері, зовсім так як старий, захриплий гучномовець, що випльовував із себе всіма забуті мелодії. В котельні стукотіла машина...

Сонце згорало над водою. На заході пурпурово-сині хмари утворювали примхливий гірський ланцюг із спадистими схилами.

Порт здає далеко нагадував собою дитячі кубики.

— Якби хоч раз захитало! — сердився Герберт. — Ці європейські баюри — просто пародія на пристойні води.

— Теж мандрівник знайшовся.

— Дороті! Ходімо на верхню палубу, потанцюймо.

В порту спалахнув маяк. Він нервово кліпав, гаснув і спалахував знову — так, наче хтось, жартуючи, грався з ліхтарем. Хутко смеркало.

— Почекай. Я тільки одягну светр, бо тягне холодом.

Герберт обійняв дівчину і став накручувати її волосся на палець.

— Ну що, чорнява?

— Нічого.

Дороті дозволила пригорнути себе міцніше. Герберт знайшов язиком у волоссі її вухо і кілька разів лизнув.

— Не треба.

— Хороша моя.

Потім вони пішли на ніс і стали дивитися на хмари, на берег, який сунув боком і незабаром з'явився навпроти носу. Баржа поверталась назад. Червоний і зелений вогники кліпали біля входу до порту.

Знявся вечірній вітер.

Раптом вони почули попереду калатання дзвону. Воно линуло, лунке, чисте й пронизливе.

— Що це таке?

— Не знаю.

— Це дзвонять не на вечірню відправу?

— Мабуть, ні. Зараз побачимо.

Загадка хутко з'ясувалася. Вони минали рейд. Сирена на судні двічі провила низьким, хрипким голосом.

Дзвін був зовсім близьенько. Герберт і Дороті побачили дивовижну залізну конструкцію, що височіла над водою. Блиснув блідий вогник, і язик дзвону вдарився об метал.

— Це сигнальний буй. Знаєш?

Небо й вода на заході були в пурпурі, у важкому пурпурі, яким виграють тільки зовсім стиглі черешні.

Дзвін залишився за кормою. Голос його завмирав. Герберту здалося, наче щось закінчується, згасає, мов вечірня заграва, стихає, наче голос отого серця на морі, минає... Він глянув на дівчину. Вона не відійшла від нього, ніщо немовби не змінилося. І все-таки щось залишилося за ними, і це можна буде вже тільки згадати. А колись воно, мабуть, зникне з пам'яті, разом з цілою колекцією юнацьких захоплень, які спершу дурманять, а потім викликають тільки ніяковість і глузування.

До табору поверталися вночі.

Герберт закутав Дороті своєю курткою. Сам він тремтів від холоду, але радів, що Дороті тепло.

Тягач зупинився біля брами, і Герберт зісочив на землю.

За кілька днів вони разом з Портером поїхали на станцію.

Дівчата вже були на пероні.

Чемодани, рюкзаки, табірне причандалля, рух, біганина, нервовий вереск. Нарешті начальникові табору сяк-так пощастило заспокоїти всіх.

Він вишикував дівчат двома шеренгами і наказав розрахуватися. Потім, невідомо вже в котрий раз, виголосив прощальну промову. Тепер усі чекали, поки прийде поїзд.

Черговий замкнув гусей у коморі, отож на пероні можна було стояти спокійно.

День був ясний, сонячний, один з тих днів, коли селяни поспішають звозити з полів пшеницю.

Портер довго розмовляв з Дороті. Вони мали сказати одне одному щось дуже важливе. Герберт чекав неподалік, спершись на дерево.

Він чув здалека гуркіт поїзда, притакування коліс. Упізнав ритмічний стукіт пульманівських вагонів і слабенький сигнал електровоза біля семафора. Портер все ще розмовляв з Дороті.

Вдалині з'явилися вогні електровоза. В кімнаті чергового задзвонив телефон. Віконце будки стрілочника прочинилося, й біля нього нерухомо повис прапорець. День був безвітряний.

Колеса вагонів бризнули іскрами.

Дівчата похопали свої чемодани й рюкзаки. Дороті востаннє подала Портеру руку.

Герберт вийшов на кілька кроків з-під дерева.

Дороті подала дівчатам свій рюкзак і стала роздивлятися вздовж перону. Вона побачила Герберта. А може, бачила його ще й раніш

і тільки не хотіла припиняти розмови з Портером?

— Герберте!

— Дороті! — вигукнув він крізь сльози.

Підбіг до дівчини. Вони дивилися одне на одного, не знаходячи слів, які треба було сказати.

Герберт поцілував обидві руки дівчини. Йому здалося, що всі люди в поїзді, Портер і черговий дивляться, як він її цілує.

— Дороті!

— Швидше запиши адресу.

— Прошу сідати!

— Дороті, мерщій, бо поїзд рушає!

— Візьми адресу в Керрола.

— Пам'ятай.

— Рушаємо!

— Двері, панночко, двері!

— Візьми в нього!

— Дороті!

— Ходімо вже, треба повертатися до табору.

Поїзд набирал швидкості. Останній вагон заметляв сигналами.

На цьому й скінчилося. Перон спорожнів. Черговий пішов випускати гусей.

Керрол, спокійний, врівноважений Керрол, нагадав, що час повертатися до табору. За хвилину відходить автобус.

Герберт окинув поглядом порожній перон. Він був зовсім чужий. А поїзд вже далеко. Чути тільки стукотіння коліс і шум.

— Герберте, вертаймося!

— Так, вертаймося.— Коли вони сідали в машину, він додав: — А ми залишились.

«А потім? Так-так, що було потім?»

IX

Екзамени на атестат зрілості, які

Герберт склав з відзнакою. Як найкращий учень, він мав право їхати вчитися за кордон...

...Мабуть, усе відбулося так: атестат, відзнака, поліція, паспорт, прощальні пестощі тітки, статуетка мисливця, подарована Портером, і ще різнокольорові хустинки, а потім уже все те, що спостерігаєш, коли пароплав вирушає в море.

Тільки це Герберт урятував у пам'яті... Нічого більше він не зміг пригадати... Ага. Ще було дивне небажання покидати батьківщину, покидати Європу. Хотілося залишитися тут. Але на батьківщині було мало конструкторів реактивних двигунів. Отож довелося зійти з чемоданами на борт великого судна.

А потім — кілька днів байдкування. Гра в шахи, розмови з немолодими жінками в коктейль-холлі, вечорами танцювальна музика в даңсінгу. Її можна було слухати також на нижній палубі, де Герберт збував вечори, вдивляючись у довгі, стрункі, благородні лінії хвиль Атлантики.

Там десь на продовженні кільватерної лінії лежала батьківщина. Герберт мало що в ній залишив. Якось увечері він збagnув, що саме за цим шкодує. Не за батьківщиною, а саме за тим, що мало що в ній залишив.

Він боявся, що в Сполучених Штатах земля може пахтіти не так гостро, що не буде пурпурово-блакитного неба на заході, що він не знайде більше таких вибоїстих, затишних вулицок на околиці, де горить одним-однісінький ліхтар з бурштиновим відблиском. Повернувшись на батьківщину, Герберт вже нічого цього не знайде. Він буде надто старий, щоб помічати такі дрібниці. Цього він і боявся — підсвідомо, ні разу не признавшись самому собі. Від цього тільки важчали його думки...

Минали дні й ночі, ніщо навколо не змінювалось.

Хвилі весь час розбивалися об лівий борт, за гвинтом вода весь час сріблилася й кипіла.

...Оце тільки Герберт і встиг зберегти в пам'яті, оце тільки він і привіз із собою на той бік Атлантики. Надто мало, щоб дуже впевнено почувати себе в чужому місті.

Він оселився не в багатому центрі, а в далекому передмісті Чикаго — Уорренвіллі. Щоденна подорож до центру забирала в нього чимало часу.

Це передмістя, чи навіть окреме містечко з власною головною вулицею, крамницями, складами, зеленню, кав'ярнями та вокзалом нагадувало собою діру. Та в Європі Уорренвілль, напевне, вважали б за містечко. Недбало розсипані будиночки, більші й менші, багаті й бідніші тяглися, скільки сягало око.

В одному з таких будинків Герберт знайшов кімнату.

Будинок цей аж ніяк не належав до аристократичних. Він був власністю капітана авіації у відставці, який тепер жив частково на скупу допомогу уряду, виплачувану йому як ветеранові армії, частково з комірного, бо весь перший поверх здавав родині залізничника.

Герберт приїхав з рекомендаційним листом від тітки. Але тітка, власне, зовсім не знала капітана Пірсона. Його знав батько Герберта. Обидва літали колись в одному й тому ж полку на «Ланкастерах».

Пірсон надзвичайно приязно зустрів сина свого товариша, який полетів на Ессен і не повернувся на базу.

Старому приїзд Герберта був навіть на руку. Нарешті він міг на старість наговоритися досхочу. Він тримав у комоді коробку з колекцією фронткових нагород і дуже охоче оповідав історію кожної з них. Герберт був уважним слухачем.

До Уорренвілля він повертався пізно ввечері. Цілісінькі дні йому доводилося просиджувати в інституті. Та, зрештою, у нього не було особливого бажання блукати по кошмарних артеріях Централ-Сіті. Уорренвілль якось

дивовижно й наївно асоціювався в нього з Європою — її старими кам'яницями, вузькими, брудними вуличками, білизною, що сушиться у вікнах, з лагідним сонцем, яке сяє над усім цим. З часом навіть подорож електричкою стала здаватись йому не такою нудною й тривалою.

Поки що Герберт ніяк не міг знайти собі друзів. Навчання в чужій країні відбирало всю його енергію, а природжена акуратність і відчуття порядку поглинали рештки часу. Це може здатися парадоксальним, але так воно й було. Герберт намагався виконати геть усі вимоги завідувачів кафедрами, асистентів і професорів. Потім, повернувшись додому, він або розкладав книжки й працював, або за чашкою кави слухав Пірсона.

Пірсон саме купив машину, щоб підстригати газони. Отож всі його розмови були зосереджені на садку, який оточував віллу. Старий дуже сумлінно викохував свої газони, підстригав їх рівненько, із смаком, потім ще кілька разів поправляв і завжди запитував Герберта, чи так буде добре, коли вимикав мотор машинки.

Так було протягом кількох місяців.

Екзамени Герберт склав дуже добре. Він не сховався повернутися на канікули до себе на батьківщину. Подорож у Європу коштувала кілька сот доларів, яких Гербертові було шкода. Гроші, призначені на подорож до Англії, він витратив у Сполучених Штатах. Побачив Іллінойс, Кентуккі, обидві Кароліни, Джорджію. Нарешті добрався до малярійного Джексонвілля, і тут гроші скінчилися. Розлучений Герберт змушений був повернутися в Чикаго.

Портер писав: «В офіцерській авіаційній школі мені не все подобається, але, може, я тут і витримаю. Напиши, нарешті, чорт би тебе забрав, що в тебе чути? Як твої двигуни? Дороті цілує тебе».

Герберт і раніше був певен, що Керрол зустрічається з Дороті. Він виїхав до Сполучених Штатів, а Керрол залишився в Англії. Ще перед від'їздом, він признався Герберту, що закохався в Дороті. Герберт зустрів це мовчанням. Не міг же він сказати, що те ж саме трапилося і з ним, тільки по-своєму, якимось дивовижно. В усякому разі це не перешкодило йому виїхати на кілька років.

Він надіслав у рідне місто листівку: привітання Керролу, поцілунок Дороті. Другу листівку надіслав тітіці.

Пірсон тоді саме лежав у ліжку, хворий на радикуліт. Він телеграфував до Мемфіса, викликав племінницю. Пірсон, так, принаймні, думав Герберт, був скупий і не хотів оплачувати сестру-жалібницю з місцевої клініки.

Протягом кількох днів Герберт подавав йому ліки, газети, їжу й нічну посудину.

Потім приїхала племінниця.

Люсі мала наступного року складати екза-

мени на атестат зрілості. Приїхала вона страшенно люта, бо добре знала, що таке радикуліт. Перспектива провести канікули у старого Пірсона викликала в дівчини просто-таки конвульсії.

Вона зайняла кімнату поруч з кімнатою Герберта. Але навіть у вітальні можна було знайти її безладно розкидані речі. Дім, як це звичайно називають, ожив. Чи, власне, ожила тиша. Може, це й безглуздо, та коли Люсі вечорами тікала в місто, в домі майже фізично відчувалося існування тиші, що її раніше ні Герберт, ні старий капітан якось не помічали.

Обидва дуже любили вечори, коли Люсі тікала в місто.

Одного дня дівчина вирішила ближче познайомитися з другим мешканцем вілли.

— Пане Герберт, ви, нарешті, коли-небудь запросите мене в кіно чи в бар? Просто дуже погано з вашого боку отак скося дивитися на дівчину, яка доглядає старого капітана. Невже ви не розумієте, що у Уорренвіллі мені нудно до смерті?

Герберт кілька разів брав Люсі з собою в Чикаго.

Вона хутко орієнтувалася в обставинах і згодом сама показувала йому ресторанчики, де збиралася молодь та де можна було потанцювати за безцінь.

Пірсон одужував дуже повільно. І про те, щоб він устав з ліжка, не могло бути й мови. Люсі весь час грюкала дверима, виносячи нічну посудину.

Якось Герберт працював у своїй кімнаті над кресленням. Раптом він побачив на стіні відбиток світла. Двері до вітальні були відчинені. Він почув легкі кроки дівчини, клацання замка. За хвилину в кімнаті Люсі залунала з адаптера вересклива музика.

— Герберте!

— Гм?

— В тебе є що випити? Мене доконала спека.

— Іди й візьми сама. Я зайнятий.

— Принеси, бо я переодягаюсь.

— Я зайнятий.

Раптом він відчув за спиною її присутність. Люсі ступала зовсім беззвучно.

— Де?

— У шафі.

І знову німі кроки. Шерех шухляди, брязкотіння скла.

Герберт побачив руку із склянкою.

— Ось, бери.

— Ах, дякую! Цей проклятий проект! Я навіть обернутися не можу. Мушу неодмінно скінчити до ранку.

— Ну, бери!

Герберт глянув на дівчину і тільки зараз зрозумів, чому вона рухається так безшелесно. Люсі ходила боса.

— Ти що, натираєш ноги тальком?

— А навіщо?

— Бо вони в тебе як алебастр.

— Що ти! Така в мене шкіра. Не віриш?!

Вона розкрила халат і показала груди, білі, вже розвинені, з маленьким каштанчиком посередині.

— Гарні.

— І я так думаю.

— Куди ти бігаєш вечорами?

— Коли гадаєш, що до хлопців, то помиляєшся. Я не люблю хлопців, бо вони зараз же почнуть вимагати від мене дечого...

— А ти? — Герберт весь час розмовляв, не припиняючи роботи.

— А я нічого. Не буду ні з ким, поки не знайду нареченого. Сумний досвід моїх шкільних подруг навчив мене розуму. З тобою можна поговорити, бо ти якось не дуже охочий до таких речей. Я не подобаюсь тобі?

— Чому? У тебе гарні ноги... Але ж ти сама сказала, що бережеш себе, а я твоїм нареченим не буду.

— Ти не ходиш з іншими дівчатами?

— Ні.

— Не вірю.

— Кажу тобі, що ні. Не ходжу, бо мені бракує часу. І грошей теж.

Нарешті Люсі пішла до своєї кімнати.

«Якесь безглуздя,— подумав Герберт.— Дівчина страшенно нудиться. Треба познайомити її з моїми товаришами. Може, вони нею зацікавляться. Кінець кінцем, Люсі приваблива, у неї довгі ноги й шкіра, мов алебастр».

— Герберте!

— Гм?

— Капітан тебе просить.

— Зараз іду.

В капітановій кімнаті повітря було важке й задушливе, ніби насичене хворобою і диханням старої людини.

Герберт прочинив вікно. Пірсон відклав «Дейлі ньюс» і спробував повернутися на постелі.

— Як ти думаєш, Герберте, я ще ходитиму?

— Звичайно!

— Без ціпка вже не зможу.

— Побачимо за два тижні. За два тижні ви, пане капітан, знову підстригатимете свої газони.

— Два тижні. Я вже не можу більше лежати нерухомо.

— Може, вам щось потрібно?

— Ні. Тільки нудно трохи. Принеси-но мені шухляду з письмового столу. Так. Ось цю, верхню. Покажу тобі фотографії.

З хвилину вони розглядали фотографії. Кремезні мужчини, офіцерські відзнаки. Добре пошиті мундири, подекуди генеральські еполети.

— Це все з війни,— пояснив капітан.— Боже мій, я ж зовсім забув! Десь тут мусить бути фото твого батька. Хочеш побачити?

— У мене екілька батькових фотографій.

— Дивись, ось воно.

— Можна мені, пане капітан?

— Взяти собі? Звичайно. Для тебе ця пам'ятка дорожча, ніж для мене, хоч я й страшенно любив твого батька. Пам'ятаю його останній старт.

— Це ж як?

— Хіба я тобі ще не розповідав? Ото ще старий забудько!

Герберт притяг стільця й подав Пірсону чаю з ромом.

— Пам'ятаю, це було навесні. Над Лондоном висів туман, який залазив у вуха, в ніс, у рот, в очі, пхався навіть за одіж. Так-так. Навіть комірці сорочок були вогкі. Але із Шпіцбергену посунуло трохи холодного повітря, і того ж дня іней раптом заіскрився на вулицях, де ще недавно стояли калюжі води.

Нас зібрали на базу. Всі знали, що буде тривалий політ. Ми використовували кожен погожий день, щоб підтримати наступ.

Я зустрів твого батька в штабі. Він чекав на свій екіпаж, щоб передати бойовий наказ. У мене тоді зовсім не було часу, отож я тільки гукнув: «Летимо!» — «Здоров, старий!» — відповів він. Вони всі завжди казали на мене «старий», хоч я постарів лише тепер.

Ми стартували з-під Саутгемптона. Кожні кілька десятків секунд вилітала машина. На об'єкт ми мусили заходити щопівхвилини. Я спершу взяв курс на Париж. Десь над Понтуазом повернув машину в напрямі Нансі. Північна хвиля повітря тут закінчувалась. Я увійшов у хмари, машину почало трохи трусити. Твій батько ішов за мною на відстані якихось тридцяти секунд. На борту я ніс гарненький пакуночок. Не долітаючи Нансі, взяв курс на Саарбрюкен. Другий пілот показав на мигах, що ми летимо з запізненням. Тоді я набрав височінь. Тут світив місяць, а хмари під крилами були наче мідні вершини гір.

Не долітаючи Саарбрюкена, ми зустріли «Мессерів», які вже на нас чекали, і я знову пірнув у хмару. Спокійне кружляння над континентом скінчилося. Я взяв курс на ціль і збільшив швидкість. За кілька хвилин хмари раптом обірвалися. Я здалека побачив їх бічний вал, що віддалявся до Аахена. Стрілець-радист жер поглядом небо, але «Мессерів» не було. Мабуть, літали біля Саару і далі, в напрямі Франкфурта. А я йшов північним курсом. Незабаром спалахнули перші вогні вибухів у Рурському басейні. І перші залпи прожекторів.

Небо раптом потемніло, з волошкового стало чорне, як рілля. Пожежі внизу нагадували святкові фейерверки. Похмура асоціація, правда ж?

На значній відстані від Золінгена я вліз просто в кільце прожекторів. Вони схопили мене достоту так, як людські пальці хапають комара. І все-таки я пробився до Ессена, де мав скинути свій «пакунок». Я спізнився біль-

ше, як на двадцять секунд та ще й летів трохи вище, ніж слід було за наказом, отож злякався. Твій батько, мабуть, був десь під мною, отож, мій «паунок» міг майнути в нього перед носом. Траплялися такі безглузді історії. Я побував над ціллю, скинув бомби й кинувся тікати. Я тікав від міста, описуючи широку дугу, і тут побачив машину твого батька.

Її спіймали прожектори, а кульки вибухів оточили щільним кільцем. З огидою мушу признатися, що я зрадив, побачивши прожектори, націлені на твого батька. Непомічений ніким, ні на мить не зачеплений фіолетовим вістрям світла, я вирвався з Рурського басейну.

В Саутгемптоні я довідався, що машина, пілотована твоїм батьком, не повернулася. Не маю уявлення, чи це я бачив його в останні хвилини життя, чи, може, він теж зумів вирватися від Ессена і впав десь у Бельгії, захоплений зненацька «Мессерами».

Ти робитимеш оті реактивні двигуни. Це дуже добре. Коли ми будемо літати на реактивних літаках, нічого нам не зможе вдіяти ні артилерія, ні всі прожектори в світі. Ти летитимеш так швидко і так високо, що тобі вже не буде чого боятися ні артилерії, ні прожекторів. Отож роби свої двигуни.

— Поки що я тільки студент. А хотів би робити двигуни для далеких польотів. Це ж смішно летіти з Європи до Токіо навколо світу — через Багдад, Карачі, Сінгапур або Гонконг. Думаю, що з Брюсселя чи Копенгагена ми полетимо в Токіо через Північний полюс, як звелів сам бог — найкоротшою дорогою. А за те, що ви, пане капітан, розповіли про мого батька, дуже вам дякую. Мабуть, не має значення, чи збили його над Ессеном, чи згодом над Бельгією. Принаймні я знатиму, як загинув мій батько, так само, як знаю, як загинула мати. Може, вам, пане капітан, щось потрібно?

— Ні, дякую.

Герберт зачинив вікно, бо ставало дедалі холодніше. Зводилася ніч. Над Уорренвіллем запалала заграва вогнів.

Герберт повернувся до своєї кімнати, щоб скінчити креслення.

Люсі прочинила двері.

— Герберте!

— Гм?

— Іди сюди, дурний.

Він, вагаючись, увійшов до її кімнати.

Люсі прожила з Гербертом усього півтора роки і, не витримавши більше, зникла. І те, що вона жила з ним, і те, що покинула його, було однаково добре. Герберт у цих справах нічим не відрізнявся від інших чоловіків. Кожен з них, у тім самім віці, що й Герберт, терпів муки природного прагнення до жінки. Завдяки Люсі він звільнився від усіх потворних психічних ускладнень, які не тільки виникають у душі від невдоволеної потреби, але за-

володівають всіма помислами і вростають у плоть, як погане дерево в землю.

Зрештою, Люсі була трохи божевільна. Вона добре зробила, що покинула дім Герберта, власне, не його, а Пірсона, який давав Гербертові притулок. До того ж, вона звільнила його іще й від химери, яку він приволік з собою з Європи, мов нашікірну хворобу. Він перестав наївно вірити, що Дороті була жінкою, яка судилася йому на все життя. Тепер він навіть не знав, чи бувають взагалі жінки «на все життя».

Певне, Портер вибрав найкращу нагоду, щоб подати саме тепер звістку. Герберт перечитав листівку і впхав її в папку поміж інших листів. Дороті стала дружиною Керрола! Та хіба це має значення!

Зовсім інші речі були зараз по-справжньому істотні. По кількох роках студювання різних дисциплін він став, нарешті, асистентом. І то без жодних знайомств, без протекції, без хабаря! І де? В Чикагській вищій школі! Це щось та значило, за цим крилися місяці наполегливої роботи в лабораторіях, — роботи, яку ретельно контролювали в'їдливі професорські олівці.

Але й тепер, ставши асистентом, він не поїхав у Англію. Все літо пропарився в Уорренвіллі й Чикаго. Протягом двох місяців на його столі виросла пака креслень і цілий стос розрахунків до них. Арифмометр щоденно тріщав над вухами Пірсона.

Одна з кафедр інституту оголосила конкурс на розробку найкращої технології виробництва потужного реактивного двигуна для літаків далекої дії.

Герберт впорався з цим завданням і встиг вчасно подати на кафедру свій проект зі всією необхідною документацією. Пообіцяв собі, що, чекаючи на результати конкурсу, поїде, врешті, куди-небудь на узбережжя. Однак сталось інакше. Тижнями він намагався довідатись про постанову журі, довідатись, принаймні, про шанси на відзначення. Воно було йому конче потрібне для того, щоб зацікавити своєю роботою яку-небудь приватну фірму. Майже кожного дня Герберт пекельно мучився, читаючи в спеціальних журналах про невдалі спроби впровадження на повітряних комунікаціях реактивних двигунів. З цим багато експериментували не лише в Америці, а й в інших краях. Скрізь по конструкторських бюро лежали в шафах стоси проектів. Серед них безперечно були цікаві, але люди продовжували літати з Європи до Токіо, довкола всього світу з жалюгідною швидкістю: триста кілометрів на годину!

Проте він добре розумів становище різних цивільних фірм. Вони рідко мали гроші на нові моделі, котрі або будуть літати, або... спочиватимуть у ангарах. А якщо навіть модель буде готова до серійного випуску, то завше щонебудь та стане на перешкоді масовому вироб-

ництву. В результаті — нові проекти лежали в конструкторському бюро, а люди й далі користувались застарілими літаками, солідними, але вже до смішного архаїчними. Щоденно тисячі людей купували на них квитки, виплачуючи авіаційним компаніям грубі пачки банкнотів. І все ж такі фірмам завжди бракувало коштів для оновлення своїх авіаційних парків. А от військовим коштів не бракувало. Вони завжди їх мали, хоча ніхто й не платив їм за квитки. Так воно вже ведеться, що ми іще їздимо на довоєнних моделях машин, а в регулярній армії оновляють автопарк що два роки. І звідки вони беруть кошти на модернізацію? Дурне питання. Беруть, і все.

Герберт з особливою старанністю працював над спрощенням і зниженням вартості спроектованого двигуна. Прагнув, щоб його можна було будувати швидко й дешево. Цивільні фірми мусять спокуситись цими найпривабливішими сторонами Гербертового проекту!

Він щоденно їздив з Уорренвілла до Чикаго і надокучав професорам різними безплідними питаннями.

Нарешті... наслідки конкурсу. Напередодні знайомий професор звечора подзвонив на віллу Пірсона.

— Герберте? Присуджено три однакових нагороди. Твій проект у цій трійці. Що? Та знаю, що втішив. Чи хто купить? Хто ж це відає? Представники приватних фірм вже кілька днів порпаються в кресленнях. Звичайно, у тих, які їм можна показати. На всякий випадок запатентуй свою ідею і наберись терпцю. Що? Оцього не знаю. Вони так завжди: приглядаються, мацають, а потім нічого не беруть. Це ж такі злидні. Вони б хотіли зовсім без витрат випускати добрі, швидкі пасажирські літаки. Це ж зграя старців. Що? Приїжджай!

Увечері Герберт поїхав до міста. В інститутському клубі було багато людей. Цього разу, тільки-но він з'явився в дверях, всі стали оглядатися на нього. Кілька професорів навіть привітали Герберта з перемогою. Через тиждень його прийняв сам ректор і теж привітав з успіхом. В дальшій короткій розмові ректор нагадав, що Герберт тепер, якщо захоче готуватись до докторантури, може зайняти місце першого асистента. Але Герберт не дав остаточної відповіді. Спершу вирішив хоч кілька днів відпочити.

Разом із старим Пірсоном, який після одуження ще й досі ходив з ціпком, Герберт упорядкував двір вілли. Власне, тут не було чого впорядковувати, але... в одному місці щось переставили, в іншому щось підфарбували, скопали клумби перед ганком, посадили якесь зілля, що мало невдовзі зацвісти. Ходили також на прогулянки тихими вуличками поміж вілл, які глибоко поринули в зелень густих садків.

Трохи згодом Герберт купив квитка до Денвера.

Відразу ж по приїзді він зрозумів, що дуже добре зробив, вибравши саме Денвер. Після бридкого Чикаго настояне на травах повітря з гір, що наче великі хмари здіймались на захід од Денвера, — це повітря просто п'янило. Герберт виразно чув, як застаріла втома покидає його тіло. Усе відпочивало в нім — і тіло і душа.

У Денвері він придивлявся до людей, до тих, хто мешкав тут постійно, і до тих, хто приїздив сюди відпочити, розтринькати гроші, завести цікаве товариство чи укласти при нагоді й діловий контракт.

Тут, у Денвері, Герберт виразно відчув, що закінчилась пора його зубріння, відчув, що непомітно позбувся тої дешевої екзальтації, котра іще недавно сповнювала його вщерть. Тепер він став чоловіком, таким, як і всі інші, — чоловіком, котрий вже щось зробив, і тепер точно знає, чого прагне в майбутньому.

Якось він згадав Люсі — без гіркоти, без усяких докорів. Але забув зовсім вечори пристрасті та світанки несамовитих пестоців; забув колір її волосся, навіть запах її забув. А коли чоловік забуває запах тієї, з ким жив, то це вже значить, що вона ніби й не існує зовсім.

Багато часу Герберт марнував на ці думки. Він навмисне уникав заюрмлених барів, чи клубних ресторанів у центрі міста. З найбільшою охотою проводив час в маленькому кафе недалеко від того готелю, в якому спинився. Він замовляв собі пахучу каву з вершками й приглядався до нечисленних відвідувачів, до стрункої дівчини, що швидко обслуговувала столики. Часом він читав газети, власне, перегортав сторінки, читаючи лише одні заголовки.

Одного дня Герберт подзвонив Пірсонові. Спитав, чи не приходив хто з авіаційної фірми, чи не питав про нього. Пірсон відповів, що ніхто не приходив і ніхто не питав.

Тоді Герберт написав ректорові листа, в якому просив посади старшого асистента. Водночас він почав думати над якоюсь переконливою концепцією своєї докторської дисертації, одноразово міркував про те, з ким треба буде проконсультуватись у цій справі після повернення до Чикаго. З жалем згадував, що за час академічних занять зовсім занедбав практику пілотування спортивних літаків. Він вже мав диплом льотчика, але все рідше бував на аеродромі. Останнім часом не відвідував його зовсім. Цілими днями простоював за креслярською дошкою, поринувши в проектування двигуна, якого зараз ніхто не хотів купувати, дарма що він одержав найвищу нагороду на конкурсі і, безперечно, становив щось справді нове в справі моторобудування.

Попри всі ці роздуми, Герберт намагався не псувати собі відпочинку в Денвері. Робив вправи для зміцнення серця. Здійснював де-

дали довші прогулянки в гори коло Денвера.

Одного разу, повернувшись у готель на обід, Герберт знайшов під дверима листа. Конверт було почеркано вздовж і впоперек, лист адресовано на Уорренвілл. Пірсон переслав його на готель у Денвері. Поштовий штемпель і марка були вітчизняні. Герберт зрозумів, що лист офіційний, і це дуже його вразило. Він вийняв з конверта малий клаптик машинопису. Військова адміністрація наказувала Герберту повернутись на батьківщину, бо він підлягав призову до армії. Це означало кільканадцять місяців військової служби з метою здобуття унтер-офіцерського чину. Вищого чину не присвоювали майже ніколи.

Герберт сховав повідомлення в папку з листами. Він не мав уявлення, що йому робити. Повертатись до Англії? Охоче, але ж не для того, щоб пройти військову службу десь у піхоті, чи в саперній частині.

У Чікаго на нього чекало звання старшого асистента і готування в докторантуру.

Спантеличений, він продовжив своє перебування в Денвері ще на кілька днів. Хотілося ще походити лісами, попитувати кави в маленькому барі поруч з готелем, погуляти вечорами в місті, споглядаючи банальну елегантність натовпу на тротуарах.

Він ще раз подзвонив Пірсону й розповів про свій клопіт. Пірсон порадив не поспішати з поверненням. Краще підкупити якого-небудь чиновника й продовжити чинність паспорта.

Ця ідея сподобалась Гербертові, але він був занадто лінивий і занадто незграбний, щоб знайти такого чиновника, та ще й спокушати його хабарем.

Вечеряв він у ресторані готелю. Без усякої цікавості дивився на кілька пар, які смоткали лікери. В кутку зали сиділа самотня жінка і явно нервувала. Вона шохвилини бігала до телефона, зовсім не торкалася до їжі. В залі було майже порожньо. Отож Герберт дуже здивувався, коли присадкуватий, дебелий чоловік спитав у нього, чи можна присісти до столика.

Герберт згодився з явною неохотою.

Незнайомий замовив каву й мовчав, аж доки кельнер не повернувся з кофейником і склянкою на підносі.

— Ви мешкаєте в цьому готелі,— чи то спитав чи то ствердив незнайомий, розмішуючи срібною ложечкою чорну пахучу рідину.— Чи ж це пристойний готель?

— Це справа особистого уподобання,— неохоче відказав Герберт.

— Проте, дозвольте відрекомендуватись,— незнайомий простяг руку, суху й маленьку, як на його комплекцію.

— Так, власне, я й думав,— додав він, коли Герберт буркнув своє прізвище.

— Ви мене знаєте?..

— Лише хвилину. Але чув про вас багато.

Уперше Герберт глянув на нього з неприхованою цікавістю.

— Не стільки про вас, скільки про ваш проект. Я навіть познайомився з його загальними принципами.

— Он як?

— Ви мені пробачте, але вигляд у вас такий, ніби ви дуже втомлені, або вимучені... жінкою.

— Помиляєтесь.

— А-а, тоді здогадуюсь. Лист!

— Що-о, який лист?

— Лист з батьківщини.

— Ви й про нього знаєте?

— Я був у капітана Пірсона. Та ви не журіться. В Штатах тепер і не такі речі можна влаштувати.

— Не розумію.

— Ви хочете повернутися на батьківщину?

— Дивне запитання.

— Щоб служити в піхоті?

— Звичайно, не хочу, але...

— Це все можна влаштувати...

— Так, але...

— Отож не журіться...

— Але ж як?..

— Давайте поговоримо.

— Не уявляю, про що.

— Бачите, оті фірми, я маю на увазі приватні авіаційні фірми, це купа старців. Крамарі, та й годі. Десять разів переміряють, а потім скажуть, що надто дорого. Чи хотіли б ви довести свій проект до пуття? Це значить — до випуску першої партії двигунів? Я чув, ви маєте намір готуватися в докторантуру. Сподіваюсь, ви розумієте, що без виробничої практики це буде дуже важко. Ви ж академічний інженер-конструктор. А те, що вигадують і компонують на креслярській дошці, треба побачити в цеху, в аеродинамічній трубі, в польоті. Чи не так?

— Даруйте, але я поки що нічого не розумію.

— Я вже сказав, що торгу ми не визнаємо. Нас цікавить ваш проект. Коротше: патент на ваш проект. Що ви хочете за цей патент?

— А хто це — ми? Селекціонери бананів у Гватемалі?

Незнайомий повідомив умовну назву фірми.

Тепер Герберт глянув на співбесідника, хоч і допитливо, але з пошаною. Адже той назвав добре відому військову фірму. Вона вже випустила не один тип літака дальньої дії. Це були машини надійні, як, зрештою, і сама фірма.

— Я приїхав у Денвер відпочивати. Сподіваюсь, ви розумієте, що це значить?

— Це не потребує пояснень. Пропоную зустріч в Уорренвіллі відразу ж після закінчення вашої відпустки.

— Але ж після відпустки я мушу повернутися на батьківщину. Ви ж знаєте про лист.

— Пане інженер, я вже сказав, що в Шта-

так можна влаштувати і не такі справи. Хіба, приміром, ви не змогли б відбути військову службу в наших закладах?.. З користю і для себе й для закладів?

— Ви можете це влаштувати?

— Якщо ви пристанете на наші пропозиції, я зараз же почну влаштовувати, погодивши з вами деякі подробиці. Тоді ви змогли б спокійно відпочивати далі. Так, але досить розмов. Я лише хотів повідомити вам наші пропозиції. Повторюю, ми не крамарі, не оглядаємо та не обмацуємо десять разів перш, ніж купимо. Скільки ви хочете за патент?

— Не знаю, скільки він може коштувати. Я мушу вдатися до якихось джерел інформації.

— Чи не хотіли б ви зараз кілька тисяч доларів авансом? Це дозволить вам пристойно закінчити відпустку в Денвері і виїхати від старого Пірсона.

— Дякую. За кілька днів я повернусь до Уорренвілля.

— Отже до побачення?

— Можливо.

— Пробачте, що перебив вам вечерю.

Герберт залишився сам. Він чудово розумів, що прийме всі умови фірми, яка зацікавилась ним. Так, власне, хотілось йому думати: «Фірми, яка зацікавилась моєю особою».

Галіфакс — досить-таки потворне місто.

X

Взагалі, слід би скасувати всіляке сполучення — водою і повітрям — Європи із Заходом через Галіфакс.

Ті, що користуються сучасними лайнерами, переносять мандрівку краще, ніж бідолахи, котрі летять через океан на старих гвинтомоторних літаках. Кілька годин вилежування у кріслах на великій височині прекрасно зміцнює несмак до Європи. І навпаки — ці години дражливо спокушають землю, яка мариться перед носом літака. І тоді, по довгих годинах очікування на самісінькій стелі неба, перед блакитними хмарами, що пливають з північного сходу, отак, ніби не повітря їх жене, а справжня водяна течія — літак сідає в Галіфаксі.

І тут починається хвороба, яку слід назвати американською відміною спліну. Сірість міста, покраяного на рівні квадрати, відразу ж викликає слізливі сентименти до всього, що залишилось по той бік океану.

Герберт пригадав, як після старту в Галіфаксі ніяк не міг заснути. Все зринало в пам'яті з такою докладністю, ніби зараз він теж летів тією ж самою машиною, і худюща, бліда стюардеса мала принести зараз бокал коктейлю.

А втім, що згадувати? Нічого. Він почував себе, як чоловік, котрому по смачному обіді показують добрий фільм. Це нагадувало навмання змонтований фільм, де можна побачити і шматки міста, і щедро розляпане світло головної вулиці, і залиту місячним сяйвом садову лавку, і якісь прозорі віти, з'єднані сіткою райдужного павутиння, і волосся дівчини, і її ноги, почути раптовий дівочий сміх, і дзвінок телефону, і знову місто, мов фейерверк вогнів на провінційному храмовому святі. Все це вперто мигтіло перед внутрішнім зором Герберта.

Єдине, що він міг з цього мигтіння видобути й усвідомити, це, мабуть, тільки те, що він думав про дівчину. Знову про Дороті.

Але ці думки були зовсім не такі, як у хлопців того віку, коли дуріють без дівчини.

«От якби Дороті була вільна, все склалося б інакше. Я б одружився з нею...»

Оце він тільки й міг пригадати.

Зрештою Дороті таки приїхала до Чикаго... з Портером і донечкою.

Але це вже не драгувало, не викликало гірких почуттів. Навпаки. Герберт радів, що вона тут і можна разом з нею їздити за місто і там блукати пустельними пляжами довкола озера. Звичайно, все це тоді, коли Портер бував на аеродромі, або в школі. Герберт згадав, як він одного разу сказав Дороті: «Ідь зо мною до Європи. Поблукаємо трохи по Риму, Неаполю, і Венеції». «Добре, поїду залюбки, якщо Керрол погодиться». Проте, Керрол не дав згоди. І знову Герберт не відчув ані роздратування, ані гіркоти. Навіть більше: він був задоволений, що летить до Європи сам, що має куди летіти, і має за що. Зрештою, йому вистачало і цього.

За рік перед тим Портер прислав листа. «Приїжджай». Коли й куди — важко було збагнути. Через кілька тижнів раптом завлавав Пірсон:

— Герберте, телефон!

Герберт зручно влаштувався в кріслі і припустив апарат на колінах.

— Алло!

— Герберт?

— Алло, хто це?

— Дороті, пам'ятаєш?

— Господи! Яке безглузде запитання...

Це було ввечері. Вранці Герберт поїхав до готелю, але Керрола вже не застав. Дороті приготувала каву і коктейль. Вона просила Герберта розповісти про себе. Але Герберт волів сам послухати її.

— Це смішна причина, — сказав він на решті.

— Так, — відказала Дороті, запалюючи сигарету. — Він каже, що на батьківщині ніколи не навчиться літати на реактивних машинах дальньої дії. Нема там порядних машин.

Через це ми — в Чикаго. Вранці я була в лікарні. Дістану там півставки. Коли Керрол найме квартиру, візьмемо до дитини няньку, і нам тут разом буде добре по-справжньому. Це ж чудово, що ми знову зустрілися!

— Трохи запізно.

— Чому?

— У тебе є Керрол і дочка.

— Що ти? Це ж не заважає! Разом нам буде чудово. Керрол добрий хлопець, тільки честолюбство його пече. Ну, навіщо йому та офіцерська школа? Міг би літати вдома на цивільних лініях.

— Хоче бути добрим пілотом. Хай вчиться. Тут можна цього навчитися. В усякому разі є на чому вчитись. Знаю з власного досвіду.

— Ти літаєш? А я чула, що ти талановитий конструктор. Значить, і ти літаєш?

— Тепер літаю. На всьому й багато. Треба випробувати все, що проектую. Не хочу, щоб хтось інший скрутив собі в'язи через мої помилки.

— Ти думаєш...

— Так, що можливість не можна виключати. Літаю, бо мені наказує фірма.

— Знаєш, ти це кажеш так... А для Керрола польоти це все.

— А ти?

— Я — потім. У вільні хвилини.

— Чому ж ти не почекала на мене?

— О-о, довго довелося б мені чекати.

— Маєш рацію. Але даю тобі слово: я цього хотів.

— Я теж.

— Дороті, не жартуй. Мені стає млосно від таких жартів.

— Ні, я не жартую. Мені теж хотілось.

— І більше не хочеться?

— А тепер ти не жартуй. Прокинеться дитина і тоді...

— Пам'ятаєш дзвін?

— Який дзвін?

— Дзвін, там, на рейді, коли повертались баржею.

— Ні, пам'ятаю тільки, як тоді танцювали...

— Я пам'ятаю і те, і те.

З Керролом і Дороті Герберт зустрічався майже щодня. Частіше з Дороті, бо в неї було більше вільного часу. Вона охоче їздила з ним за місто. Вони вишукували берег, де можна було спокійно, мовчки посидіти, лише вряди-годи обмінюючись спогадами про батьківщину, про табір у невеличкому селі, про все.

Керрол налітав значно більше годин, але Герберт швидко наздоганяв його. Крім того, Герберт літав не на звичайних машинах, а тільки на найновіших, щойно досліджуваних і випробовуваних перед тим, як піти в серійне виробництво. Він швидко одержав диплом пілота-випробувача, і навіть серед досвідчених пілотів його вважали за чоловіка з талантом. «Він відчуває машину, — казали про нього. —

Як він це робить? Чує нюхом кожну можливу аварію».

Герберт, однак, й справді це відчував. Пілоти-випробувачі часто розбивали машини то на аеродромі, то в полі, і доводилось рештки літака везти здалека. Він же завжди повертався на аеродром не поїздом, не машиною — після стрибка з парашутом, — а на своєму літаку. В аварійних випадках це було так: він кричав у радіотелефон: «Прошу дозволу на негайне повернення. Приготуйте все до аварійної посадки». Відповідь звучала так: «Подайте аварійні дані».

Знову гукав: «Зараз цього біса чорти вхоплять! Я вже відчуваю, як вона розвалюється. Повертаюсь, бо шкода цей мотлох».

Уночі запрошував до себе колег-конструкторів. Розвішували таблиці з рисунками, пильно переглядали деталі і перевіряли розрахунки.

Фірма була дуже задоволена роботою Герберта. Тепер видко було, як багато в Штатах здібних людей для створення абсолютно нової авіаційної техніки. Всі вони рано чи пізно зустрічались у цій військовій фірмі, бо вона непогано їм платила, хоч, правда, завжди спонукала до нової і нової роботи. Так, вони завжди мали замовлення і гроші.

З великими труднощами вдалося Гербертові одержати відпустку з виїздом до Європи. І тільки тому, що він довго переконував керівників у кончій потребі підлікуватись, і обов'язково на курортах Європи.

Тоді-то й сказав Дороті про від'їзд і про можливість поблукати удвох.

Вони сиділи в маленькій кафе поруч з лікарнею, в якій вона працювала. З недавнього часу Герберт бачив, що якби Дороті не приїхала разом з Портером і якби все склалось інакше, вона б стала його дружиною.

Мовчки пили каву. Дороті поспішала, бо мала заступити на чергування. Але Герберт мав тепер досхочу вільного часу. І як тільки сідав отак спокійно, одразу його огортало почуття великої втоми. Таки давалася взнаки багатомісячна робота коло креслярської дошки і в кабіні літака.

— Отже, поїдеш зі мною?

— Куди?

— Спершу до Рима.

Замислилась. Виразно бачив, що дуже хотіла б поїхати.

— Я хотіла б, але, мабуть, не поїду.

Дороті розмовляла з Портером. Звичайно, він не погодився. Спробував вмовити його і сам Герберт. Керрол сказав, що ніколи не дозволить залишити дочку на догляд самої няньки.

Отже, Герберт поїхав сам.

Того вечора, тобто напередодні від'їзду, зустрів Дороті.

Ні з бару, ані з вулиці не видно було і клаптика неба. Може, для того, щоб його побачи-

ти, вони пішли на прогулянку до парку. Власне, купу дерев, іще не зрубаних пожадливи ми землевласниками, не можна було назвати парком. З півдня повівав м'який вітер, несучи пахоші ферм, розкиданих у широких улоговинах уздовж Мічігану.

Купив пляшку доброго вина. З труднощами спіймали вільне таксі і звеліли везти себе по автостраді на Расін.

У дорозі він перебирав пальці Дороті. Сміялись і говорили про те, що цей полуденний вітер пахне зовсім так, як духм'яніли покоси над озером, де були колись їх табори.

Нарешті побачили перед собою рій тремтливих вогників. Це був Івенстон. Зразу ж за Івенстоном, коли перед ними засяяли вогні Вільметте, Герберт торкнувся шоферового плеча.

— Праворуч і вниз.

— До води?

— Саме так.

Спинились на розгалуженні двох вузьких шосе. Вийшли з машини. Герберт ніс сітку з пляшкою, коробку з пудінгом і паперову торбинку з тістечками.

Стежка, мов гірський струмок, збігала вниз, вужем вилась серед густих кущів з гострими голками.

Ліворуч простягся якийсь паркан з колючим дротом угорі. За рогом чомусь стовбичив ліхтар, і його брудне світло лилось на стежку, на кущі, заважало роздивитись колір неба.

Обоє швидко збігли вниз, і тоді побачили небесного кольору воду. Вона мала темно-салатний відтінок, по ній струменіла срібна смуга місячного сйва.

Сіли на березі. Дороті підігнала під себе ноги і вкрила їх спідницею.

Герберт вибив з пляшки корок і розлив вино в паперові скляночки.

— Тримай.

Дороті покуштувала і, не поспішаючи, вихилила скляночку до дна. Герберт теж випив двічі. Тепер вони сиділи мовчки, слухали плюскіт води і вдивлялись у далечінь.

Про плин часу нагадував лише шум далекої електрички. Що кілька хвилин удалині пробігали ясно освітлені вагончики. Коли поїзд даленів, стукіт перетворювався на шум і це було схоже на те, ніби сильний вітер гнав вулицею осінні листя.

Праворуч од них, на обрії, зависла молочно-рожева хмара: відблиск вогнів Чікаго. Вода Мічігану тільки коло берега мала золотавий відтінок — отам, де відбивався в ній місяць. Далі вона була вже чорна, як ніч.

— Герберте, мені починає паморочитись у голові.

— Але ж...

— Все йде обертом. Тримай мене.

Вона сперлася ліктем на його ноги. Герберт узяв її за плечі і притяг ближче — так, щоб вона могла спертись на його стегна головою.

— Значить, їдеш?

— Угу.

— Шкода.

— Чому?

— А так.

— В плящі ще трохи лишилось. Хочеш?

— Ні. І так голова йде обертом. Мені дуже добре.

— І зараз?

Він схилився над нею і гарячими губами торкнувся її щоки. Дороті не одверталась, не ховала уст. Герберт почав її цілувати й цілував так довго, що вологі губи ніби набрякли і заболів язик.

Раптом вона підвелась і нагадала, що час повертатись.

— Поїдемо до Уорренвілля?

— Що ти! Адже Керрол приїде на ніч.

— Ну, і що ж?

— Не можу. Хто скупає дитину?

— Іди до мене.

— Ні, не тут.

Вона побігла, але Герберт легко наздогнав її. Стояли, всім тілом припавши одне до одного, аж доки не почули за плечима розмову.

На вечірній лов ішли двоє рибалок. Наблизившись, вони багатозначно побажали, їм доброго вечора.

— Якби не Керрол, чи якби все склалось інакше, я одружився б з тобою. Отак думаю, коли дивлюсь на тебе.

— Якраз вчасно згадав про це. Їдьмо вже.

— Гаразд.

— Привезеш мені яку-небудь цеглину з Колізею.

— Там нема цегли. Саме каміння, і то його добре стережуть.

— Ну, то не привозь нічого. Коли будеш цілувати яку-небудь вродливу дівчину, подумай про мене. Якщо зможеш тоді думати...

— А ти привітай Керрола. Я хотів би сьогодні бути на його місці.

— О-о! Я уявляю. Спершу довго читав би фахові журнали, потім плескався б у ванні, і знову читав би перед тим, як лягти спати у своїм кабінеті.

— Поїдемо до Уорренвілля і побачиш.

— Не можна. Хто його знає, може, сьогодні Керрол і не захоче читати свої ієрогліфи.

— Все це дурниці, чорнявко. Ви обоє славні люди, і я вас дуже люблю.

Потім, у вагоні, вони ні про що не говорили. Прислухались до того, як повільно згасає у жилах вогонь вина.

XI Минуло вже з півроку, відколи Герберт повернувся з подорожі до Європи.

Одразу ж із групою старших конструкторів він заходився коло важливого замовлення.

Фірма мала дивні уподобання. Її завдання часом смішили конструкторів, а часом розважали, як розважають батьків перші листи дітей, надіслані з таборів.

Керівники фірми хотіли мати нову машину. В цьому іще не було нічого дивного. Але ж яку? Отут і починалось дивацтво...

Машина мусила бути дешева у виробництві, проста для обслуговування, і при тім, ви тільки послушайте, абсолютно надійна! Це означає, що в найскладніших умовах польоту вона мусить поводити себе точнісінько так, як уявлялось конструкторам за креслярськими дошками. Та й це іще не все. Машина мусить мати високу стелю і якнайбільший радіус дії. Кілька тисяч кілометрів, заправлення пальним у повітрі, з тим, щоб пролетіти іще кілька тисяч кілометрів і повернутись на базу. А понад усе — вантажопідйомність! Велика вантажопідйомність, далекий радіус дії і висока стеля. Три якості, що виключають одна одну!

Крім того, вона повинна бути надійна! Якщо машина не буде надійна, то вся робота піде нанівець. Вона ж бо возитиме надзвичайно коштовний вантаж. Його справжню ціну воістину неможливо визначити. Ну, скажімо: вантаж не менш коштовний, ніж вартість промислового району радіусом на кілька десятків кілометрів, зі всіма підприємствами і населенням. Така буде, приблизно, вартість майбутнього вантажу.

Роботу над створенням такого літака вже провадили давно, не поспішаючи, і ніхто не стояв над душею у конструкторів. Але тепер ця робота набула нагального характеру. Чому? Чому фірма, що досі спокійно терпіла всілякі затримки, тепер раптом почала наповняти на прискоренні роботи і не шкодувала на це грошей?

Говорили, що уже з'явилися вантажі, які коштують стільки грошей, що потрібні тільки саме такі машини, щоб їх розвозити. Звідси, мовляв, і весь цей диявольський поспіх. Але конструктори не знали точних габаритів вантажу, і через це було дуже важко працювати. Тимчасом, вантаж десь накопичувався, і фірма не шкодувала грошей, щоб в конструкторських бюро майже ніколи не гасло світло.

Гарячкова робота примусила Герберта відмовитись од асистентури. Він кляв фірму, але розумів, що нічого не може зробити, бо під-

писав контракт. Правда, з ним розмовляли дуже чемно, бо знали, що, здобувши асистентуру, він, напевно, стане й доктором технічних наук. Йому говорили: «Спершу машина. Для нас машина важливіша за вашу докторську дисертацію. А платимо ми набагато більше, ніж ви одержали за всі ваші винаходи під час навчання».

Герберт і далі мешкав у Пірсона, хоч і мав змогу купити собі віллу, чи найняти найкращу квартиру в першому-ліпшому кварталі міста. Він купив машину, бо щоденна їзда електричкою страшенно йому остогидла. Машину купив малолітражну, французьку. Великі блискучі американські «мули» викликали в нього огиду.

Пірсон вже вилікувався від свого радикуліту і ходив без палиці. Він ретельно підстригав траву на газонах і навіть заходився наново меблювати вітальню, дарма, що його ніхто не відвідував. Дуже рідко, правда, з'являлась Люсі, і за короткий час перетворювала будинок на такий циганський табір, що Пірсон витрачав після її від'їзду кілька днів, щоб повернути приміщенням пристойний вигляд.

Влітку Герберт увесь вільний час проводив на терасі. Він поставив на ній зручний везелонг, і, лежачи в ньому, або читав, або шебрами при світлі місяця втішався пахощами квітів, що линули від газонів. Саме тоді він уперше подумав: чи не розірвати контракт з фірмою? Порадився з колегами і дуже швидко зрозумів: нема чого й думати про це. Фірма ніколи не погодиться на передчасне скасування угоди.

Одного дня частину конструкторів кудись перевели. Говорили, що вони потрапили у таке паскудне місце, де й мови не може бути про пристойне життя і нормальну роботу.

Приїздив Керрол і кожного разу питав, що чувати з новою машиною.

— Не знаю,— відповідав Герберт.

— Не знаєш?

— Не знаю.

Керрол довідався про її призначення.

— Справа така,— сказав він Гербертові,— ви зробите машину, яка матиме високу стелю, велику вантажопідйомність і далекий радіус дії. Більш за те: вона буде дешева і зручна для екіпажу. Але не все ви зможете запланувати. Цього не можна планувати, навіть маючи геніїв у конструкторських бюро. Вам відомо, що вантаж буде надзвичайно цінний, але чи зможете ви гарантувати, що машина, з усіма її блискучими даними, завжди виходитиме на задану ціль? Зможете?

— Такої гарантії ніхто ще не давав, відколи люди літають. Але до чого ти це ведеш?

— А от до чого. Вам платять гроші, щоб ви створили таку машину. А в інших місяцях платять іншим людям,— хай винайдуть щонебудь таке, що перешкодило б вашій машині, при всій її досконалості, вийти на ціль.

Адже ті б'ються над ракетами для перехоплення літаків на будь-якій висоті.

— Звичайно.

— Ти це розумієш?

— Так, намагаюсь зрозуміти. Навіть могу продовжити твою думку: ракета певніше донесе до мети той цінний вантаж, для якого ми проектуємо нашу машину.

— Геній! Отже, навіть реактивні літаки не будуть потрібні, а разом з ними й пілоти?..

— Що ти верзеш? — роздратовано перебив його Герберт. — Про які літаки ти говориш? Запам'ятай: люди іще довго літатимуть на машинах, котрі давно просяться на брукт.

— Дурні балачки про цивільну авіацію.

— Не такі-то й дурні. Я хотів би покинути фірму і перейти до цивільної авіації. Але ж контракт, розумієш?

— Так.

— А ти?

— Що говорити про мене? Я офіцер! Це мій фах — авіація дальньої дії. Коли налітаю своїх тисячу годин, перейду на інструктаж. І все ж таки, дальні польоти — це прекрасно! Не те, що втоптана доріжка з Брюсселя до Лондона: не встиг залишити вогні аеродрому, а вже бачиш ліхтарі лондонського передмістя.

— В тебе свій смак, у мене свій.

— Герберте!

— Угу?

— Здається, я поїду з Чикаго.

— Куди, до біса?

— На яку-небудь далеку базу. Хочеться політати серйозніше, ніж тут.

— Що ж, їдь. Шкода тільки, що забереш з собою Дороті. Мені добре з вами. Пий іще вино. Воно добре, справжнє італійське.

— Може, зіграємо партію в шахи?

— Охоче.

— Тільки без королівського гамбіту. Не люблю бійок на шахівниці.

— Гарзд, заграймо староіндійську.

Через місяць Портер дістав призначення. Вже було відомо, куди він поїде. Дороті звільнилась з лікарні й виїжджала з чоловіком. На базі вона мала працювати у військовому госпіталі.

— Може, поїдеш з нами? — спитав якось Керрол.

— Ти сказився?!

— А що, політаєш, нарешті, по-справжньому.

— Мені й тут не погано літається.

— Хочеш, познайомлю тебе з хлопцями, котрі ідуть разом зі мною? Певен, вони тобі сподобаються. Добрі хлопці, урвиголови.

Герберт не мав великої охоти до знайомства. Одначе, того дня обоє нудились знічев'я. Дороті не було — влаштувала в місті якісь справи. Обидва випили кави і спустилися вниз до Гербертової машини.

— Знаєш, де вони мешкають?

— Не знаю.

— Якого ж біса ми вийшли з дому?

— Один з них має сталі звички. Зараз він, напевно, сидить у пивнушці з дивною назвою. Його зовуть Майковський, а ту забігайлівку — Барановський, чи якось схоже. Майковський, здається, поляк, але всі називають його просто Майк.

— А де ця пивнушка?

— На Мілуокі авеню.

— Що ж, пошукаємо.

Довго їздили по Мілуокі, поки знайшли вивіску: «Ресторан — Барановський».

— О,— вигукнув Керрол,— я ж казав!

Запитали кельнера, чи тут капітан Майк.

— Перепрошую, панове, але тут його зараз немає. Він, напевно, в другому польському ресторані.

— А де той ресторан?

— Теж на цій вулиці, ресторан пана Ленарда.

Він розтлумачив, як туди проїхати.

Дійсно, в Ленарда вони зустріли Майка. Виявилось, що він вже знає Герберта з розповідей товаришів, і має дуже добру думку про літаки, проектировані ним.

— Ви їдете з нами? — спитав він Герберта.

— Ні. Навіщо?

— Маєте щастя.

— А от Керрол просто рветься туди.

— Керрол — фанатик й зрозуміє це пізніше. Я їду, бо мушу.

— Хіба тут нема на чім літати?

— Виходить, що нема. А там треба буде везти отой коштовний вантаж з бази і назад — на базу. Забава для кретинів! Як подумаю про те, що треба буде літати з тим вантажем, підніматись до стелі, а потім повертатися з ним на базу!.. Єдина втіха: машини дають добрі. Звичайно, з огляду на вантаж, а не на екіпаж.

— Так завжди ведеться.

— Я не нарікаю. Просто міркую вголос. Щоб нагадати.

— А де Ленцер? — спитав раптом Керрол.

— Зараз прийде. Випиймо що-небудь.

— Можна панхатани,— сказав Керрол.

— Ні. Тут п'ють фірмені горілки з польськими етикетками. Зараз я почастию вас справжньою «житнювкою» з Польщі. Вона ліпша за вашу панхатану.

— Якщо так, давай!

— Аякже!

— О, Ленцер з'явився!

Майор Ленцер був невисокий і сухорлявий. В заломі тонких брів і в міцно стиснутих устах ховався якийсь натяк на вибраність натури. Не знаючи чому, Герберт подумав: цей чоловік походить з Франції і носить в собі якусь родинну трагедію. Однак він помилився. Ленцер не був французом. Тільки його бабка була родом із Франції, вийшла заміж за шотландця й емігрувала з ним спершу до

Америку, а потім на Філіппіни. Ленцер брав участь у війні з японцями, і ці трагічні риси в його обличчі залишилися після зустрічі з ними.

Найбільш товариським виявився Майк. Всі були просто-таки закохані в нього. З охотою пили з ним «житнювку». А він весь вечір співав милих пісенок мовою, що нагадувала плюскіт осінньої води у бляшаних ринвах.

Майк звелів Портерів розповісти що-небудь про Дороті й так зацікавився розповіддю, що машиною Герберта поїхав за нею. Назад вже привезла його Дороті, котра мало не сп'яніла від запаху «житнювки», якою все пропахло в середині машини.

В ресторані Майка знали чи не всі. З охотою підхоплювали його пісні на чудній мові. Це були переважно люди в літах, при малих грошах, але з вишуканою елегантністю й величезною амбіцією.

Майк жартував зо всіма, а під кінець почав писати листа на батьківщину. Кожен давав долара, і в листі склалась велика пачка банкнотів, котрі однак пропили пізніше в буфеті, бо все одно їх конфіскували б на пошті.

Коли вони вийшли з ресторанчика, над Чикаго сяяла холодна, місячна ніч. Гострий вітер повіяв од Мічігану і дошкульно бив у обличчя.

Вулиці спустіли. Тільки перед барами і дансінгами ще шикувались машини... Герберт одвіз Портерів додому і швидко погнав назад. Думки в голові дивовижно плутались від тої «житнювки». Він вже нічого не тямив і мало що пам'ятав. Знав лише, що Майк чудовий хлопець, Ленцер не гірший, хоч і має трагічне обличчя, що Портери виїдуть, а він залишиться зі своїм Пірсоном.

Через кілька днів він довідався, що це був останній добрий вечір в Чикаго.

На роботі його якось покликали до шефа. По дорозі Герберта охопило неприємне передчуття. Воно не обмануло. Той день потім проклинали кілька льотчиків-випробувачів. Їх разом з Гербертом на невідомий час послали до якоїсь бази.

Шеф сказав Гербертові, що треба поїхати на базу не надовго, скажімо, на рік; що він знову повернеться до конструкторської праці, коли мине якась там криза в штабі, котрий контролює діяльність усіх військових авіаційних фірм.

Герберт розумів, що йому підклали свиню. Цілий тиждень він без усякої мети вештався містом.

Він знав — щось позбавило його права вільного вибору. А втім, його вже давно позбавили можливості вибирати. Його було обкладено, як вовка на полюванні.

Вже тоді, в Денвері, вечеряючи з тим типом, він передчував, що все це закінчиться по-дурному.

XII

— Майоре!

Герберт відповів не відразу. Він спершу огледів кабінку.

Прямокутники таблиць. Фосфоричний блиск приладів. Стрілки годинника пересунулись на одну годину вперед. Швидкість почала падати, але не настільки, щоб автомат включив сигнал застереження. Місячні плями зсунулись з рукава комбінезона і торкались розкритої долоні Герберта. За плексигласовим ліхтарем кабінки розпростерлась у космос чорна ніч, і місяць у ній виглядав ніби амальгамована живим сріблом куля. Герберт трохи повернув голову і побачив невиразний контур постаті другого пілота. Шолом Рафа вже не промінився блакитними іскрами. Його крісло тонуло в мороці. Світло тріпотіло лише на приладах, умонтованих в стіни. Схоже було, наче скрізь розвішано у безладді біле ганчір'я.

За спиною був іще хтось. Герберт не бачив його, бо кабінка позаду злилася з кольором ночі. Не чути було також стукотіння апарату, але Герберт вирізняв нечутний для непризвичаєного вуха характерний шум. Це працював передатчик.

Стрілки приладів повільно і невпинно пересувались на циферблатах. Герберт по черзі обвів їх поглядом. Хоч він і чув, як працюють двигуни, як рівномірно пульсує суміш у трубопроводах, проте з особливою пильністю перевіряв температуру в камерах: чи не перегріваються вони? Потім знову повернувся до приладів: чому зменшилась швидкість? Другий пілот глянув на його обличчя, закрите шоломом.

— Майоре!

— Угу?

Раф вивів крісло в прямовисне положення і якийсь час не ворухився. Над чимось замислився, чи просто позіхав? Не видно.

— Вимкніть автомат,— сказав, нарешті, він Гербертові.— Я прийму пілотаж.

— Навіщо?

— Швидше збігатиме час. Мені нудно.

— Щось надто швидко хапає тебе нетерплячка. Глянь на годинник. Ще нам довго псувати нерви.

— Як думаєш, чому досі немає звістки з бази?

— Якої звістки? Про що це ти?

— Чи не народила?

— О господи, зовсім вилетіло з голови! І як я міг забути?! Звичайно, іше не народила. Думаєш, це так просто, як зварити картоплю?

— Вимкніть автомат.

— Що ж, приймай пілотаж. Додай швидкості. Ми летимо з запізненням.

— Дурниці.

— Пристрасно люблю порядок, а тахометр показує зменшення швидкості. Вимикаю автомат.

— Розумію.

В кабіні запанувала мовчанка.

Раф додав суміші в трубопроводи. Герберт побачив, як стрілка швидкості скочила вперед, далеко за межу, визначену наказом, потім повільно почала опадати. Вибухи в камерах набирали звичайного ритму.

Герберт позіхнув. Невідомо чому, здалося, що Раф позіхає теж.

Він був сонний і втомлений. Але чим? Пустим спогляданням минулого?

«Взагалі,— замислився Герберт,— навіщо він пригадав усе це? Від цього ж не стаєш мудрішим». Проте, він пам'ятав, що має якусь мету, витягаючи стільки непотрібного мотлоху з найдалших закутків пам'яті. Але ніяк не міг зараз пригадати, що саме хотілось йому встановити. Та чи можна було встановити те, що вже сталося, що свого часу хоч і мало якийсь сенс, але вже давно втратило його і тепер вже не має ніякого змісту і ні до чого не придатне?

Найгірше однак, що кожного разу в польоті він завжди оте все пригадує, викликає перед внутрішнім зором, обмірковує, а потім не може збагнути — навіщо це робить.

— Майоре!

— Ум-м?

— Закуримо?

— Не чую.

— Закуримо?

— Що це тобі спало на думку! Ми ж не можемо зараз курити.

— Спустимося вниз і закуримо.

— Сказився! Зараз курити?! Ми ж завжди куримо, коли вже лягаємо на зворотний курс.

Раф замовк. Витягнувши шию, вдивлявся за плексиглас, ніби міг щось там побачити.

За спиною знову щось діялось. Герберт не чув, а інстинктивно відчував, що радист приймає контрольний радіопеленг. Нічого не кажучи, він простяг назад руку. Невидима постань подала вузький аркушик. Герберт зсунув з шолома темні окуляри і глянув на рядки цифр. Пробіг по них поглядом, і не промовивши й слова, віддав папірця назад.

Все було як слід. Цифри наказу збігалися з радіопеленгом та з цифрами на приладах, які сяяли перед ним фосфоричним світлом. Може, це й зветься мистецтвом пілотажу? Усе те, що треба й чого не треба робити, щоб цифри наказу, цифри на приладах у кабіні літака узгоджувалися з тими, які зараз подав їм радист, що пеленгує їхній маршрут.

«Ну, добре а який у цьому всьому сенс?— міркував далі Герберт.— Давай спробуємо підійти до справи коротше. Тим більше, що не дуже складно. Адже я літаю вже три роки і завжди думаю про це в той самий час, коли ве-

лика стрілка годинника «досягнення об'єкта» починає оббігати останній круг.

Щовечора, коли люди вже повертаються до своїх домів, вечеряють, витріщаються на екрани телевізорів, розмовляють чи просто починають любитися, щовечора сотні, буквально, сотні літаків стартують з численних аеродромів. Стартують і починають снувати над світом невидиме павутиння авіаційних маршрутів. Деякі з тих машин несуть листівки із святковими та іменинними поздравленнями, газети й журнали, акції, дипломатичні документи, дорогоцінності. Інші несуть людей, хоча відокремлення їх від дорогоцінностей мені особисто здається безглуздя. І щодня, також удень і вночі, з бази, розташованої за кілька миль від невеликого кам'яного селища на гірським плато в пустелі, стартують машини з «мандаринками» на борту. Летять до визначеного маршрутом пункту і завертають назад — на базу. Тимчасом на бойову повітряну стелю вже підіймаються інші. І так тижнями, місяцями, по двадцять чотири години на добу, екіпажі літаків тримають оті «мандаринки» над головами людей, що поспішають на роботу, вечеряють, читають книжки, любляться!..

Важко уявити собі, що коли-небудь якась машина промине зворотний пункт і полетить далі. Люди з бази, особливо пілоти, чудово знають, що ця машина не встигла б звільнитися від свого «вантажу» точно над ціллю. Не долетіла б. А якби навіть долетіла й звільнилася б від того вантажу, то відразу ж потрапила б у чуйні й чіпкі пальці радіолокаторів. А якщо літак із радарної оброчки виприсне на вільну просторінь, то вже не буде куди повертатися, бо не буде бази, і не буде багатьох інших речей. І машина зависне в просторі — поміж чорно-пурпуровим небом і блакитно-чорною землею!

Пілоти з бази і нормальні люди з континенту розуміють, що це позбавлене здорового глузду видовище може малюватися лише хворобливій уяві.

Ось такий великий глузд і велике безглуздя того, що ми робимо з Рафом».

Новий удар струснув машину. Вона підскочила вгору й відразу впала, знову шарпнулась назад, підскочила, мов плоский камінець, кинутий на водяну поверхню.

Герберт глянув униз. Світло стало набагато інтенсивнішим, ніч висріблилась так, ніби за хвостом літака ось-ось мало зійти велике сліпуче сонце.

Він почав уважно придивлятися до того, що діялось внизу. Зовсім невелика просторінь відокремлювала тепер літак від хмар, які розпростерлись плоско й непорушно, і ніби вигрівали свої м'які спини в ясному сьайві, позбавленому, проте, будь-якого тепла. Довкола стелилась пустеля дрібних узгір'їв. Вона нагадувала шершаве, матове скло.

Герберт позіхнув у підніс руку до шолома, немов би хотів затулити рот.

Він побачив, що Раф повторив його рух. Герберт голосно розсміявся. Сміявся довго, забувши вимкнути мікрофон, і коли він замовк, у навушниках ще деякий час відлунював його сміх.

«Одного тільки не можемо збагнути,— думав далі Герберт.— Чому я завжди згадую про минуле під час цих проклятих рейсів? Невже я отак весь час повертався до спогадів?»

Він намагався пригадати, чи й спочатку так було в кожному рейсі.

«Ні, тоді не було. Оце коров'яче ремігання, ця жуйка спогадів розпочалась лише після того, як я звернувся до командування з проханням перевести мене до цивільної авіації.

Не підлягає сумніву, що база — моє призначення, від якого я не можу втекти. Але чому ж? Хіба я знаю своє призначення? А може це не призначення, а приреченість? Як і багато інших людей, я ні в чому ні перед ким не завинив. Хіба ж моя провина, що я завжди, скільки себе пам'ятаю, тягнувся до всіляких машин, а найбільше до двигунів? Хіба я винен, що згодом з особливою пристрастю потягся до реактивних двигунів? А може, я волів би мати здібності лише до того, щоб розвозити імливими ранками на двоколісному візкові молоко? Та от, замість того, щоб ставити біля порогів людських осель пляшки з молоком, я літаю над головами людей. Виходить, моя провина лише в моєму конструкторському хисті. Якби я хоч був звичайним пілотом, як багато інших, чи, може, машиністом на залізниці, чи пересічним водієм таксі, нічим не відрізняючись від безлічі інших... Моє лихо в тому, що я здібний пілот, а ще більше лихо в тому, що мене відзначили,— відзначили й вислали до бази, де працюють пілоти, найздібніші серед усіх».

«Майка вже нема. Ленцера нема. Портера, власне, вже теж нема. Я — останній з могікан! А чи давно ми вчотирьох пили «житнювку» на Мілуокі авеню, і Дороті в танці тулилась до Майка?..»

Невже це було зовсім недавно? Він пам'ятав це докладно, а те, що трапилось протягом останніх трьох років — зовсім не пам'ятав. Вони ж бо, ці роки, перетворились у суцільний нудний, сірий день, який легко можна забути, сплутати з іншими...

Проте, цей день тривав уже три роки!..

«Ленцер скінчив по-дурному. А втім, на базі всі закінчували по-дурному. Та й не тільки на базі. І проте Ленцера шкода. Шкода й Майка. Він був на диво добрим хлопцем. Портера теж шкода, хоч його маніакальне захоплення авіацією дальньої дії могло вивести з рівноваги навіть людину із сталевими нервами...

От якби закурити!»

«Якби не ця тонка заслона хмар, що стру-

меніе за плексигласом, мов сказана ріка, в мене було б враження, що ми зависли над залюдненими селищами. Певне, ми й летимо зараз над європейськими містами. Легко перевірити, чи ми летимо вже над океаном, чи й досі над континентом? Та лінки простягти руку до радиста по той аркушик з цифрами. Сліпуча куля місяця пересувається праворуч. Значить, час усе-таки збігає».

— Майоре!

— Угу...

— Летимо.

— Так. Зробимо і цей паскудний рейс!

— Ще й як зробимо! З мінімальними витратами пального.

— Якого чорта тебе обходить пальне?

— Маю на увазі нерви.

— А-а...

Герберт помітив, що з деякого часу літак перестало трусити. Хмари мчали під машиною чистим, навальним струменем, без порогів, вибоїн та стрімких урвищ. «Вийшли з каналу»,— подумав Герберт. Глянув на тахометр. Стрілка значно посунулась вперед за межу, передбачену наказом. Блиснув сигнал застереження.

Герберт поклав руку на регулятор газу і зменшив доплив пальної суміші. Почекав, аж доки стрілка тахометра не повернулась на потрібні цифри. Тоді знову ввімкнув автопілот.

Поклав руки на коліна і сидів, трохи нахилившись вперед.

— Майоре!

— Угу...

— Ні, нічого. Чомусь я подумав, що ви погано себе почуваете...

Герберт ослабив пражку на ремені, яким прив'язуються до крісла, й сів зручніше. Комбінезон муляв під пахвою. Він підняв руку, щоб почухатись, але зрозумів безглуздя цього. Кілька раз смикнув плечем і муляти перестало. Подумав: «З якою охотою заліз би я зараз у басейн з холодною водою. Або став під гострий, густий душ, щоб водяні цівки били в напружену шкіру...»

З приємним почуттям він притулив долоні до металу приладів на панелі.

Раф голосно позіхав, знов не вимикаючи мікрофон. Герберт не звернув на це уваги. Він і сам протяжно позіхнув.

— Рафе!

— Га-а?

— Випив би рому?

— Аякже.

— Добре. Вип'ємо в порту.

— Майоре!

— Угу?

— Що вам найбільше хотілося б зараз зробити?

— Залізти в холодну воду.

— А мені — пересунути стрілки годинника на один оберт уперед.

— Дурні балачки.

— Я знаю, але ж...
— Зробимо цей паскудний рейс, і годі.
— Ну й що з того?
— Як, що? Він буде вже у минулому.
— Дурниця. Буде наступний рейс.
— І це правда.
— Рафе!
— У-у?
— Довго так зможемо?
— Хіба я знаю? Портер не витримав. Але ми ж не здаємось.

— Дійсно.
— Майоре!
— Ум-м?
— Зараз виходимо на море.
Герберт глянув на годинника. На циферблаті залишалося іще чверть години.
Він здригнувся і глибше пірнув у крісло.

Голос машини нагадував оргán.

XIII

Мало нагадував, але ж із чим іще його порівняєш? Найближчий він був до органної музики, так при-

наймні здавалося Гербертові. Чоловік, котрий ніколи не пілотував реактивну машину, слухаючи її в польоті, розрізняє перш за все сухий гуркіт, який нагадує далеке дзичжання циркулярних пил на тартакові, або іще—приглушене вологим повітрям гудіння охриплих гедзів. А старт літака, імпульсивне стукотіння двигунів у нього асоціюється з виттям сирени, що сповіщає тривогу. А згодом, у пасажирській кабіні, його дратує пронизлива вібрація шибок, крісла, деренчання склянки на столику. Потім він зникає і... вже не чує нічого. Так шофер на п'ятій годині їзди автострадою вже не чує шуму автомашини.

Але пілот добре знає: досить потягти ручку регулятора газу на себе, як двигун почне знижувати тон, зазвучить урочисто, майже по-божно, а далі зійде на тихеньке, ласкаве воркотіння. Якщо ту саму ручку пхнути в протилежний бік, звук почне рости, стане суцільним і співучим, навіть мелодійним. Пілот знає що мелодію, може відтворити її в пам'яті.

Герберт вслухався без жодного напруження. Проте він міг розрізнити мелодійну партію, що її по-різному вели чотири струни—чотири двигуни.

Вони співали про самотність. Так, про самотність.

І зовсім не через те, що він зараз летів у просторі—чорно-пурпуровім угорі і темно-синім унизу. За плекситом шибок—біле кружало, мов випечена розжареним списом діра в цій неозорій кулі.

І не через те, що під ногами тягнуться молочно-сині поклади хмар, іржавіє картата плахта далекої землі... Ані розкиданих по ній сузір'їв міст, ані хвилястих гір з туманами, які залягли в підніжжях, не побачиш звідси.

Поруч сидить другий пілот, а за спиною

інстинктивно відчувається присутність ще одної людини. Вгадуєш лише контури скуленої німої постаті, і не має жодного значення той факт, що мікрофон і навушники працюють бездоганно. Другий пілот нічого не каже, та й мало що можна йому відповісти. Можна хоч зараз кинути у мікрофон: «Рафе!» Почуєш: «Га-а», а потім вже знайоме—«Летимо», і далі в навушнику прозвучать повільно проциджені кризь зуби слова: «Зробимо цей проклятий рейс та й годі!».

Ось приклад розмови двох, кожний з яких думає про своє.

Але не через те він, Герберт, вслухається в музику самотності.

«Десь дуже далеко і водночас зовсім близько—спокійно лежать мільйонолюдні міста старого континенту. Неможливо навіть уявити собі, що в тих незлічимох мурашниках ніхто не знає, що над ними летить машина, а в кабіні пілота годинник показує лише чверть години до зворотного пункту.

Чверть години, чи безкінечність? Менше ніж за чверть години я покладу літак на ліве крило, борт шарпнеться догори, і, подолавши на мить земне тяжіння, повисне в просторі... немов недоказане слово.

Люди не знають, коли я покладу машину на ліве крило, щоб завернути назад. Знають лише, що я лечу і мушу повернути назад. Але завтра вночі наступна машина, точно в призначену хвилину буде робити бойовий розворот, а за нею інша, і ще інша—будуть підходити до того ж пункту. І так тягтиметься, аж доки комусь не надокучить ця забава. Важко уявити, що яка-небудь машина пролетить кілька хвилин довше, ніж це визначено на годиннику «досягнення об'єкту».

Бо якщо вже... тоді все стало б нереальне, недійсне, і кожен вчинок людей втратив би свій смисл і реальність, перед лицем отих хвилин, що будуть продовженням цієї останньої чверті на циферблаті.

Я чудово розумію, що люди, внизу, думаючи про мене, ненавидять мене, ненавидять, мов найжахливішу пошесть».

Портер не міг зносити навіть думки про це, А він був повен амбіції, що згодом перетворилась на манію. Він прагнув лише доброї машини і найважчого завдання. Але тільки не такого завдання, щоб люди думали про нього з ненавистю, а щоб сама можливість його виконання приголомшувала всіх без винятку, в тому числі й виконавця. І потяглися місяці гризоти. Тисячі годин у повітрі, занедбана родина, жадібне споглядання кожної нової машини і широко розплюшені очі од видовиська розтрошеного і ще оповитого димом літака—пам'ятника товарищу. Розпачливий сморід пустині, де дотліває зуглене бадилля, задуха смердючого автобуса і нудотний запах рому, що пливе в містечку шаленою рікою... Треба добре зятямити, що все це бу-

ло саме для того, щоб навчити людей ненависті і скерувати цю зненависть проти самих себе.

Тоді Портер почав виголошувати в кабіні довгі монологи. Такі довгі, як остання чверть години на годиннику «досягнення об'єкту». Портера перевели в іншу групу. Він полетів у далекий рейс без «мандаринки». Але йому все ж здавалось, що він везе той самий вантаж. І знову він благав людей на землі забрати простягнені до нього руки із скривленими від зненависті пальцями! Другий пілот привів назад і посадив на аеродромі машину, а коли Портер вийшов на землю, з рота його капала брудна піна! Група людей з великими труднощами впхнула Портера в санітарну машину, один санітар одразу побіг до амбулаторії робити перев'язку, а два інших довго розтирали синці від Портерових каблуків. Портер до кінця вірив, що його переведуть на цивільну лінію. Може він цього й дочекався б, але не можна працювати на базі надто довго. Отож він програв змагання, про яке недавно говорив Раф.

А потім пілоти ніби змовились. Блянці, Карст. Ці скінчили іще безглуздіше, ніж сьогодні Ленцер. За муром, всипаним угорі битим склом! Невже це неодмінний наслідок їхнього способу життя, набутого ними уміння, здобутих у змаганнях перемог?

...А двигуни тягли свою мелодію самотності.

Герберт глянув на годинник: як зменшується паскудна чверть?

За спиною в нього був радіоапарат, який говорив мовою крапок і рисок. Через кілька хвилин Герберт покладе літак на зворотний курс. Там, попереду, на відстані двадцяти хвилин починаються радарні поля, і сітки екранів пильно, але даремно, обмацують порожнє небо.

Кожна деталь машини працювала досконало, ритмічно, майже монотонно, з старанністю добре накрученого рббота.

Уважні очі Герберта по черзі оббігли всі прилади. Одночасно він ловив найменший порух чотирьох сердець металевого організму. Згодом, в міру того, як спливали останні хвилини, він зосередив усю увагу на радіоапараті позаду себе. Важко сказати, до чого він прислухався, бо все одно не почув би стукоту крапок і рисок. Але він без сумніву відчув би їх самим інстинктом, точно й безпомилково. Проте апарат мовчав. Нервово напруження Герберта досягло кульмінації. Його душило дедалі більше хвилювання.

Маленький апарат був справжнім синонімом зла. Кожної хвили він міг розпочати передачу. Довго стукотіти він не буде. Спершу виклик, потім шифр коменданта аеродрому і слідом... «наказ виконання». Цей наказ Герберт ніколи не уявляв у звуках слів. Чомусь ввижалась йому вузька стрічка з фіолетовими значками на ній, що змією повзе з апарату.

«Найкраще не думати про це. Не може бути, щоб такий наказ хоч коли-небудь відступав будь-який передатчик у світі.

Краще думати... ну, хоча б про Дороті. Вона ж чудова жінка. Її прекрасне волосся вдень сяє, мов коштовна корона, ноги й руки засмагли майже до кольору кави. І коли Дороті ввечері йде стежкою, вирубаною в скелі, що спадає в море, люди оглядаються на неї, і не тільки тому, що вона красуня. Важко сказати, чому вони оглядаються. Може тому, що в обличчі її, і в усій постаті єднаються і дитяча безтурботність і ніжна материнська розважливність.

Це відчувається і в обрисах її вуст, і в ясному чолі, і навіть у пишному волоссі. Маленька дівчинка дріботить поруч неї й шебече своє одвічне: «А що це?».

Дороті спиняється, щось пояснює, гладить доньчину темноволосу голівку і рушає далі повільною, але такою легкою ходою.

А коли зйдуть вони на вершину скелі, мати й дитя побачать багряну півкулю сонця, що тоне в морі, і вдалині узгір'я, які синіють у вечірньому присмерку.

Можна думати про що завгодно. Про червоний вогник у порту. Про поливальну машину, яка срібними віялами води змиває з бруку сміття й куряву, що струмками ринуть у вуличні стоки. Про крамарів, що згортають кольорові тенти над вітринами крамниць. Про чарку доброго рому, привезеного з Італії, чи про офіцерів, які годинами вистоюють біля входу в казино.

Про все це можна було б думати, якби я міг зараз думати по-справжньому хоч про щонебудь.

Але ж мої враження й емоції набувають таких химерних форм, складаються в такі порожні символи, що вже не мають нічого спільного з нормальними думками».

Вся увага пілота була підсвідомо прикута до малого радіоприймача за спиною. Лише один-однісінький радіоапарат існував зараз для нього серед сотень інших речей, які оточували його в кабіні, хоч саме апарата Герберт і не міг бачити — він був встановлений за його спиною, якраз там, де кабіна зливалася з мороком ночі. Коли б щось сталося на літаку, певне це не минуло б його досвідченої уваги. Але в ці хвилини він міг прислухатись тільки до нечутного шереху радіоапарата, хоч це був єдиний прилад в кабіні, який ні в кого не викликав жодних побоювань.

Раптом Герберт збагнув, що несвідомо вдивляється в циферблат годинника, навіть не в циферблат, а тільки в секундну стрілку, яка поволі оббігала коло за колом.

Поруч сидів Раф, закутий в скафандр і висотний шолом, але Герберт не бачив його. Біло-голубі вогники злегка тремтіли в кабіні.

Секундній стрілки залишилося ще півтора кола.

І тоді серед потужних органних звуків двигунів, серед шуму власної крові, що відлунював у вухах, Герберт розрізнув новий, відчутний шепіт.

Радіоапарат приймав текст!.. Герберта охопило якесь дивовижне приголомшення. Він подумав навіть, що гра уяви вже позбавила його здатності до об'єктивного сприймання навколишнього світу. Але тут-таки побачив, що шолом Рафа повільно повертається ліворуч. Значить, Раф теж почув цей шепіт!..

Апарат вистукував текст! В цю хвилину в світі сталося щось неймовірне й неприродне, хоч ніхто цього іще не знав. Знав тільки оцей зловісний радіоприймач. Зараз рука радиста піднесе стрічку з повідомленням — і про нього визнають... спершу пілоти, а потім інші люди... Але це вже не матиме значення...

Почуття, яке важко було навіть визначити, скувало думки Герберта, всю його нервову систему...

Звичайний людський страх бліднув перед цим почуттям... Жах — гнітючий, своєрідний, потворний, непереможний, раптово сповнив кабінку літака.

Не тільки очі Герберта, але й думки і вся його здатність відчувати навколишній світ, палали жахом, як палає в гарячці смертельно хвора людина. В цьому приголомшенні здавалося: таким самим жахом охоплені прилади й навіть ніч за плексигласом кабіни.

Приймач і далі вкривав паперову стрічку крапками й рискамі.

Враз Герберт відчув гострий глибокий біль нижче лівого плеча. Біль зростав, заповнював увесь лівий бік грудної клітки. Цей біль здушив легені, перехопив горлянку. Стало мляво — у вухах задзвеніли якісь нестерпні дзвіночки, перед очима запалахотіли зелені блискавки. Біль ставав нестерпним, розривав груди, ніби щось там зросло і, вже не вміщаючись між ребрами, проривався в ліву руку. Рука затерпла й на мить наче перестала існувати. Біль посувався далі, поступово перетворюючи всю ліву сторону тіла на безсилу, інертну масу м'язів, нервів і судин.

Крізь палахкотіння зелених вогнів перед очима Герберт побачив, як темна рука радиста протягла стрічку радіограми Рафові.

Секундна стрілка на годиннику почала об'їгати останній круг.

Тепер слід було вимкнути автомат і вести машину... — так, мабуть, велів наказ.

...Що це читає Раф?!

А він тримав перед очима текст... Ось відклав його набік, але зараз же почав перечитувати знову.

— Майоре! — зашелестіло в навушниках.

Герберт, зробивши величезне зусилля, намацав язиком пластмасову ложечку, прикріплену поруч з мікрофоном всередині шолома.

З ложечки під язик сковзнула крихітна таблетка і почала повільно розчинятись у слині.

— Майоре!

Він спробував озватись, але не було голосу. Біль знову охопив груди. Нітрогліцерин розчинявся надто повільно.

Стрілка годинника проминула нижню риску на циферблаті і почала спинатися догори, до останнього пункту.

«Треба вимкнути автомат, вимкнути автомат», — несвідомо спалахувало в мозку.

Він чув, як починає пульсувати кров. Спершу в артеріях шиї, а далі все нижче. Біль відступав, а страх почав зникати з шибок кабіни й приладів, хоч і залишався в очах, на вустах і в гарячкових думках пілота.

— Майоре!

Нарешті він спромігся вимовити слово, правда, невиразне, бо таблетка під язиком завжала говорити.

— Автомат! — видихнув Герберт.

— Зрозумів! — почувлось у відповідь.

Герберт відчув полегшення, наче зробив щось дуже важке й важливе.

— Зрозумів! — повторив Раф.

Герберт підняв праву руку. Він не знав, чи може хоч ворухнути лівою. Йому навіть не спало на думку, що це можна просто перевірити.

Він правицею вимкнув автомат. Раф приїняв пілотажа.

— Майоре... В мене донечка!

Годинник досягнув «програмованого» наказом часу. Циферблат спалахнув червоним сяйвом і згас.

— Повертай! — крикнув Герберт.

Він увімкнув також другий циферблат на годинникові «досягнення об'єкту», той, що в жодній іще кабіні жодного літака в світі не кліпнув червоним сигналом.

Раф натиснув на важіль регулятора газу.

Двигуни примовкли. Потужна і врочиста органна музика обірвалась на половині такту. Тепер голоси двигунів нагадували свистяче дихання старого астматика. Стрілка тахометра впала до початкових цифр. Тоді Раф поклав машину на ліве крило.

Місяць поспіхом вихопив руки з кабіни і зник.

Чорна просторінь за плекситовими шибками втратила будь-які координати.

Кабіна нахилилась майже прямовисно, проте машина якийсь час іще за інерцією летіла вперед, аж поки не втяглась у дугу повороту.

Герберт виштовхнув з вуст ложечку від нітрогліцерину. Кінцем язика повернув її на місце біля мікрофону. В пальцях рук і ніг пульсувала кров і він відчував, як повільно розливається вона по знекровлених тканинах.

«Рафа треба привітати. Адже в нього велика подія».

Нахилився з крісла до опуклого плексигласу. Ліве крило від кристаликів паморозі срібли-

лося гострим блиском. Віддалік Герберт побачив мідяні струмені газів від спалюваної суміші, що текла з труб двигунів. Вони вимальовували в нічному небі величезну дугу, на початку якої був зворотний пункт.

XIV

«...Сяючі вогні реклам. Очманілі машини крають асфальт довгими скибами. Перехожі силкуються провратися між рядами вогнів. Відчинені двері барів. Натовп на Корсо... Невже це іще буде?»

Гаї маслинових дерев... Виноградні кетяги на кучерявих кущах... Татакання експресу, сірі брили Апенін, невеличкі міста на дахах скелястих узгір'їв, обплетених карколомними серпантинами вузьких доріг... Задушливе повітря в купе і голоси сварливих людей в коридорі вагону. Це буде також.

Сонце над Монте Маріо...

Простирадла на вірьовках, простягнених упоперек вузьких вулиць.

Коти, що вигріваються в кошиках з овочами.

Рундуки з макреллю і ще з якимось зеленим паскудством.

Маленькі обшарпані шибайголови шукають мідяків у чужих кишенях...

Все це ще раз врятоване для мене».

Після недавньої прострації та страху Герберт раз у раз відчував нервові тремтіння.

Раф пілотував машину дуже старанно, хоча й без особливого ентузіазму. Кілька разів він глянув у бік Герберта. Нарешті спитав:

— Майоре?

— Угу?

— Спустимось покурити?

— А як унизу?

— Хмарно.

— Спускайся.

— Зрозуміло.

Раф почав виконувати все потрібне для того, щоб спустити машину на нижчу стелю. Нарешті його рука натисла на регулятор газу. Гострий свист сповнив кабінку, ніби вдерся в її затишок несамовитий протяг. За шибками почало ясніти і ніч повільно поверталася до звичних форм. Небо з порожньої чорної ями перетворювалось на блакитно-фіалкове склепіння.

Промені місячного сяйва знову краяли просторинь, надаючи їй крижаной гостроти.

— Дванадцять тисяч,— рапортував Раф.

Хмари були вже зовсім близько. Вони виглядали, мов кубло розлючених змій.

«А в містечку,— міркував Герберт,— навіть постачальники продовольства вже повертаються додому. Найбільш завязі рибалки, брязкаючи порожніми банками, повертаються теж. Це вже останні пішоходи. Лише перед світанком почнуть вилуплюватись іще з одного кам'яного будинку підпилі солдати. І ще з одно-

го навпроти. З обох цих будинків завжди виходять аж перед світанком. У цей час перші крамарі вже напинають тенти біля вітрин крамниць. Але й вони іще неохоче витягають з-під прилавків перші пляшки рому для наполегливих солдатів, які тут же вибивають пробки і перша порція рому обпікає їхні шлунки, повертаючи бадьорість виснаженим м'язам.

Після півночі труським автобусом повернувся в містечко. І з справжньою насолодою звалює у ліжко».

— Дев'ять тисяч,— рапортував далі Раф.— Вісім сімсот, вісім п'ятсот, триста, двісті, сім тисяч вісімсот, шістьсот, п'ятсот...

Літак занурився носом у вологу вовну кошлатої хмари. Вона мала молочно-синій, лиснучий колір. Була м'яка, мов губка, мов летючий лапятий сніг; машина зарилася в неї і знищила, ледве тільки струмки газів з камер двигунів вдарили в її губчасте тіло.

За мить літак опинився в просторій затоці серед мідних хмар з щербатими краями. Обабіч, нижче, під ними, швидко мчали якісь кучеряві хмарні поля, що нагадували брук старих вулиць. Літак падав майже прямовисно.

— Шість тисяч,— рапортував Раф.— От чорт! — раптом вигукнув він і показав рукою.

Герберт нахилився вперед і став вдивлятися.

Перед ними виникла брудно-коричнева стіна.

Машина з розгону врізалася в цю стіну лобом. Здригнулися крісла, шосили струсонувши тіла пілотів. Обом здалося, ніби погасло світло.

— Прокляття! — вилаявся Герберт.

— П'ять п'ятсот.

— Спробуй іще нижче.

— Розумію. П'ять двісті.

Раф увімкнув «двірників» і вони блискавичними рухами почали замітати затуманілі шибки.

— Чотири шістьсот. Трясе.

— Трясе.

— От, чорт!

— В цих умовах не можна вмикати автопілота. Спробуй іще нижче.

— Чотири двісті. Третій випадає з ритму.

— Чую. Це нічого.

«Може, там, у містечку, нарешті, піде дощ,— подумав Герберт.— Та хіба це має значення? До нього понад годину льоту. Найімовірніше— зараз там задуха, ніч повна шелестів залюдненої пустелі. Дороті спить».

«Дороті спить одна,— думав він.— Нічого це вже не надовго».

Вони зустрічались майже щодня. А з ким там іще можна було зустрічатись? Поки Керрол ходив у рейси, часто відбувалися вечірки — найчастіше в домі Портерів. Збирались офіцери. Тепер з них залишився один Герберт. Пили ром і вистояні вина. Магнітофон крутив стрічки з доброю музикою. В найбільшій кім-

наті відсували меблі попід стіни: тоді можна було танцювати. Круг стола з закусками сиділи чоловіки, палили, знову й знову тихо лаялись і питали один одного, коли вже буде кінець отій проклятій базі та їхній паскудній роботі. Цю атмосферу пригнічення не могли подолати навіть очі Дороті. Кожна з цих вечірок чимось нагадувала поминки.

...А Дороті, невідомо чому, вподобала Майка. Портер знав: коли він сідає в машину — Дороті разом з Майком іде за місто — туди, де ростуть якісь рахітчні деревця і товсті, великі аґави. Так, Портер довідався про це, але скандалу не було, бо невдовзі Майкова машина закашлялася на смерть десь над морем.

А пізніше й самого Портера забрала санітарна машина. Дороті хотіла відразу ж виїхати. З неї було досить усього цього. Правда, вона перестала хвилюватись за Керрола, бо він вже не літав, але натомість почала вболівати за Гербертом, Ленцером, Бляншем, Карстом. Герберт вів її під руку, коли проводжали на цвинтар останки кого-небудь з товаришів. Якщо ж когось забирала санітарна машина — отак як Портера — тоді вони навіть не виходили з дому, пили ром і мовчали.

— Три дев'ятсот.

— Тримай горизонтально. Спробуй увімкнути автомат.

— Та-а-к...

Минув цілий рік, а Дороті ще не виїхала. Її мати жила в Англії і вряди-годи писала доньці скупі листи. Дороті хотіла повернутись до матері. Проте Герберт був переконаний, що цього не буде. Вони виїдуть з бази разом. Тільки-но забрали Керрола, вони вже знали, що виїдуть разом. Мабуть, ще тоді, в глухому селі над озером, їм судилося жити разом. Вони ніколи не розмовляли про це, але були впевнені: так буде!

Того вечора Герберт надіслав Дороті листівку. Він зразу ж хотів написати їй про головне, але передумав. Краще сказати про це, дивлячись їй у вічі.

«Вранці вона прийде до нового кафе — «З айстрами».

Вони сядуть біля столика, замовлять морозиво і коктейль. Тоді я запалю сигарету і скажу: «Отже, ми їдемо? Спробуй розтлумачити це своїй донечці. Гаразд?»

Дороті, певне, не промовить і слова, тільки схилить голову. А потім ми обмінюємось поглядами. Зовсім як у банальних фільмах.

Додому вони повернуться разом. Уперше їтимуть, думаючи тільки про те, що хутко виїдуть звідси, що треба буде послати дівчинку бавитися в садок, а вони залишаться удвох. Залишаться на самоті, далеко від бази, від її людей і машин, від смердючих узгір'їв і кам'яних пагорбів.

Полковник обіцяв, що заяву розглянуть швидко. Він це влаштує. Може, за кілька тиж-

нів він, Герберт, вже пілотуватиме пасажирські літаки до Афін, Риму, Відня, Варшави...»

Герберт ослабив пряжки ремінців, якими був прив'язаний до крісла. Зняв з шолома навушники і поклав їх поруч. Одкрутив шолом від коміра скафандра і теж відклав його вбік. Перед цим вимкнув кисневий апарат. І знову, одягнувши навушники, глянув на Рафа. Він теж упорався з шоломом і ослабив ремінці. Сів боком — наче десь в клубі, і став задоволено похитувати носком унта. На вустах його блукала дурнувата усмішка. Точнісінько така, як в усіх нормальних чоловіків від такої звістки. Вийнявши з кишені цигарки, він підсунув пачку Герберту.

Тому більше хотілося запалити власну сигарету, бо Рафові були надто міцні. Але його зворушив жест, зроблений Рафом — простяг оту пачку, наче в клубі за чаркою рому!

Герберт сійнув запальничкою.

Обидва затяглися кілька разів, швидко і глибоко.

Сині пасма диму почали снуватися в кабіні.

— Поздоровляю тебе,— сказав Герберт.

— Дякую, пане майор. Ми вже зробили і цей рейс.

— Майже зробили...

— Прийдете до мене? Дитину ж треба охрестити, а значить, єсть нагода добре випити.

— Згоден. Спершу підемо на похорон Ленцера, потім — до тебе. Як хрестини, то хрестини.

— Перестало трясти.

— Вийшли з грозового каналу.

— Гляньте, гляньте, майоре! Оці руді латки на чорній землі — це міста!..

— Умгу. Оповіт'ї імлоу. Світло ледь пробивається крізь випари...

Вогники блиснули жвавіше, коли вони смоктали свої сигарети.

Вони знов одягли шоломи.

XV Раф рапортував:

— Досяг бойової стелі.

Герберт увімкнув автопілота. Машина провалювалась у численні повітряні ями, наче в глибокі яруги, й падали на щільніші повітряні верстви плавно й еластично, мов кішка.

Знизу, з землі, люди могли споглядати зоряну ніч. Хмари залишилися позаду.

Пілоти стежили за піщаними цятками на тлі синювато-коричневої землі. Де-не-де фіолетові блиски, схожі на блукаючі вогники боїлет, позначали промислові центри. Товсті жили великих річок сріблились у місячному сяйві.

Герберт обхопив руками коліна і замислився, відпочиваючи. Він спітнів. Сорочка була волога аж по лікті. Він ворухнув плечима, щоб рукава відліпились від тіла.

Зникли бурштинові сійва великих міст. Зем-

ля згорбилась, покраяна якимись безформними брилами. Це були гори. Деякі з них виблискували крижаним сяйвом. Великі скелясті масиви ясніли під місяцем, немов на світланні піщані острови на тлі нічного океану.

Далеко попереду вони побачили кволий вогник; нижче їхньої машини, перетинаючи їм шлях, сунув якийсь літак.

Герберт повернувся до радарного екрану. Ввімкнув його і стежив за льотом машини, аж доки вона не вийшла з просторіні, пронизаної промінням радіолокатора.

Глянувши в плексиглас шибок, Герберт майже нічого не побачив. Металевий блиск екрану засліпив йому зір.

— Високо йшов?

— На дванадцяти тисячах.

Раф голосно позіхнув, не вимкнувши мікрофону. Герберт намагався опанувати себе, але теж почав позіхати.

За кілька хвилин гори скінчилися.

Знову з'ясніли бурштинові плями міст. Вони утворювали за шибками своєрідну карту, позначену скупими кольорами.

Літак глибоко пірнув у «подушку» — так пілоти називали повітряні ями. Сам собою вимкнувся автомат і Герберт ухопився за стернаві важелі. Вирівняв машину і знов увімкнув автопілота.

Тепер він одпочивав, не думаючи ні про задушливе містечко, ні про маршрут. Ніби рейс уже скінчився і він от-от поїде в труському автобусі в бік заснутого містечка.

Герберт роздивлявся довкола, не спиняючи погляду на жодному з приладів.

Раптом йому здалось, наче в кабіні щось трапилось, а він цього не помітив. Він інстинктивно відчув, що якийсь із приладів поводить ся ненормально.

Отож Герберт, зосередивши всю увагу, пильно обвів поглядом усю кабіну. Ага, ось! Важіль спускового апарату легко, майже непомітно здригнувся. Герберт неймовірно здивувався. Хотів показати на це Рафу, та не встиг.

Літак, звільнений від вантажу, знеачька рвонувся вгору, ніби вдарений зісподу могутньою рукою!..

Важіль знову злегка здригнувся та залишився на своєму місці. Із запізненням спалахнув сигнал спуску, повідомляючи, що «вантаж» скинутий з літака.

Всі дії Герберта зараз уже не контролювалися розумом.

Колись вивчені напам'ять, вони згодом не виконувались ніколи. Герберт робив усе машинально. Зрештою дії були прості, слід було тільки реагувати блискавично. Він перемкнув регулятор газу на понадзвукову швидкість і увімкнув автопілота. Крісла розклались майже до лежачої позиції, ремінці, що прив'язували пілотів, натяглись до краю. Двигуни верескнули, завібували, зайшлися скавучанням, яке перейшло у пронизливий свист.

Затерплю рукою Герберт спромігся ще натиснути спускову кнопку аварійного годинника і почув, як радист почав передавати аварійні сигнали.

Минули перші секунди. Снаряд, викинутий пошкодженим апаратом, долетів до землі, описуючи довгу параболу. Тахометр вже минув усі цифри, передбачені наказом, і його стрілка вібувала в кінці шкали — на червоних рисках понадзвукових швидкостей.

Герберт добре знав, що навіть розвинувши найбільшу швидкість, літак все одно не втече від зони вибуху. Він летів надто повільно, під час аварії спускового апарату.

За кілька секунд за плекситовими шибками з'явиться спершу білий, а потім зеленкувато-фіолетовий спалах. Він огорне весь небосхил, виповнить кабіну, вразить очі так, що вже нічого не побачиш. І тоді вибухнуть резервуари із сумішшю.

Пілот несвідомо лічив секунди.

Велике прискорення викликало напад нудоти, що підступала до горлянки. Руки обважніли так, що ними ніяк було ворухнути. Краплини поту заструмували по ліктях.

Герберт інстинктивно заплющив повіки, хоча знав, що це не врятує від засліплення. Спливали останні секунди. Снаряд вже рине не параболою, а падає прямовисно. Іще мить і він торкнеться землі.

Звільнену від вантажу машину раз у раз струшувало, але вона не збивалася з курсу, інакше треба було б зменшити газ і прийняти на себе пілотажа.

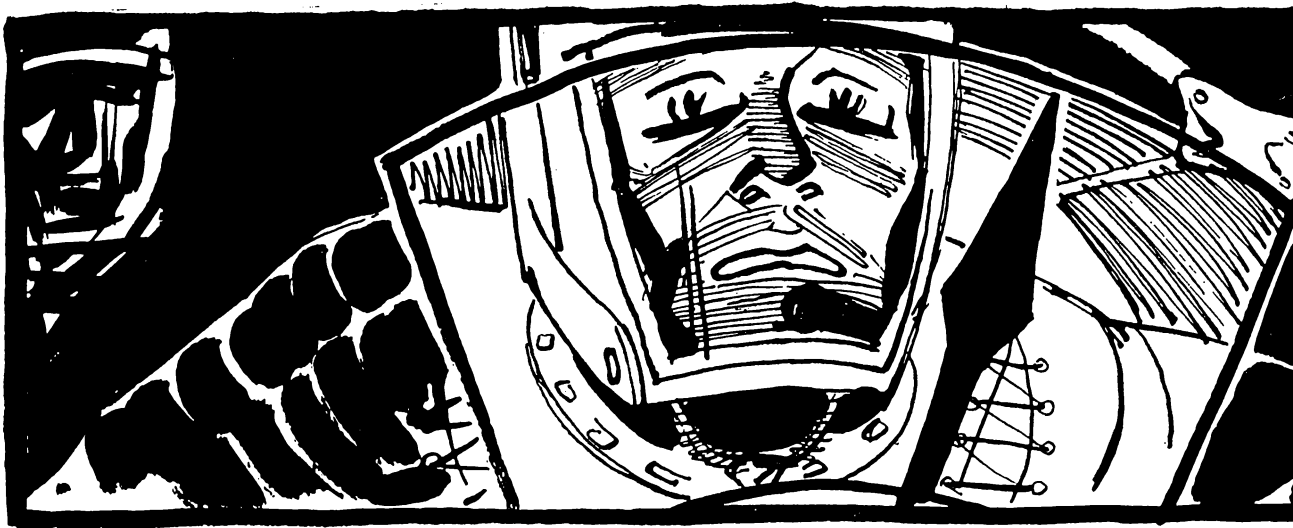
Минуло ще дві секунди, ще одна. Герберт зіщулювався, чекаючи блиску, від якого не захистять ні окуляри, ні повіки. В навушниках щось залящало. У Рафа почалась гикавка.

Герберт розплющив очі. Він бачив секундну стрілку аварійного годинника, яка нестримно бігла вперед. Так, зараз кінець... Він заплющив очі знову, аж заболіли білки. Чекання ставало нестерпним. «Мабуть, подумав Герберт, сильний вітер зносить снаряд, подовжуючи його політ».

Минуло ще три секунди.

Літак ішов рівно, без струсів, мов човен озером у зоряну ніч. Герберт підніс повіки, щоб глянути на годинник. Адже час збігав у його свідомості блискавично. Він скося глянув у шибки і куточками очей побачив щось зеленаве. Відкинув голову на спинку крісла. Перевтомлене серце спинилось. Здали нерви, і кров, здавалося, завмерла в жилах. Проте за мить серце закалатало дужче, кров ринула в голову і шум у вухах заглушив вибухи чотирьох двигунів.

Снаряд уже мусив заритися в землю! Тепер вже було відомо, що він не вибухнув. Обидва пілоти лежали нерухомо, аж поки автомат не зменшив сам подачу газу, а стрілка тахометра стала швидко спадати по шкалі швидкості.

Крісла автоматично повернулися в попередню позицію.

Перевантажені двигуни почали робити перебої, ніби Гербертове серце хвилину тому.

Герберт ще зменшив газ. Радист весь час передавав аварійні сигнали. Раф обізвався перший:

— Спускаймося вниз.

— Не можна.

— Я мушу спуститись.

— Не можна!

Раф став розстібати ремінці. Герберт здивовано слідував за його рухами. Сержант підвівся з крісла і, заточуючись, зник за спиною Герберта.

Рясний піт залив Герберту очі. Запекло, але він не міг їх протерти, не скинувши шолома. Одяг прилип до тіла.

Раф усе не повертався.

Радист простяг руку.

Герберт прочитав текст наказу комендатури. Вона вимагала передачі аварійних даних.

Герберт став диктувати їх радистові: коли, в яких обставинах, на якій височині відбулось самочинне падіння снаряду. В якому стані перебувала машина та екіпаж, що зроблено зараз же після аварії.

Зараз же він дістав з комендатури підтвердження того, що його рапорт прийнято, і наказ продовжувати рейс за маршрутом.

Герберт наказав радистові:

— Вимагай передачі інформації про наслідки аварії.

Раф усе ще не повертався.

Герберт розстебнув пряжки своїх запобіжних ремінців. Скинув навушники й обережно підвівся з крісла. Уважно оглянув таблицю автопілота. Хапаючись руками за стіни, рушив у глибину коридорчика. Обминув темний силует радиста. Аж тепер замаєчила перед ним постать сержанта. Але вони не могли зараз порозумітися, аж доки не сядуть на свої місця та не ввімкнуть мікрофони.

Раф повертався, хитаючись. Герберт підтримував його обома руками. Допмагаючи сісти в крісло, заглянув йому в обличчя крізь прозорий щиток шолома. Але побачив лише матово-білу порожнечу... ніби в Рафа не було обличчя зовсім.

Герберт здригнувся від цього видовища. Мовчки спостерігав, як сержант зручніше сідає в своєму кріслі. Ось він одягає навушники. Герберт зробив теж саме, увімкнув мікрофон.

— Рафе!

Той не відповів.

— Рафе, Рафе! Ти не ввімкнув мікрофон... Рука другого пілота намацала шнур. Тріск у навушниках і нарешті голос:

— А-а-а...

— Ну?

— Зробіть те ж саме, пане майор.

— Та що з тобою?

— Нічого. Лише, коли застібав скафандр, носом ринула кров. І з правим вухом щось трапилось. Теж, здається, кров. У голові паморочиться. Ох, майоре, я нічого не бачу, не бачу!..

— Рафе!

— А-а...

— Посидь хвилину нерухомо. Зараз почнеш бачити. Тільки не стискай повік. Примружся злегка.

— Та-а...

І за хвилину:

— Майоре!

— Угу?

— Вже.

— Що, вже?

— Вже бачу.

— Я ж казав...

— Майоре!

— Угм?

— Зробіть те ж саме. Я все викинув з себе. Скрутило мене так, що мусив це зробити. Не мав навіть сили застебнути клапан скафанд-

ра. Проте, мусив це зробити. Раджу і вам, пане майор, добре випорознитись. Помагає.

Вони довго мовчали. Радист приймав радіограму. Ось простяглася рука, стискаючи стрічку, вкриту крапками і рисками.

Герберт пробіг текст і подав Рафові. Той прочитав швидко, ще раз повторив уголос. І раптом вибухнув пронизливим істеричним сміхом.

«Нічого не трапилось». — Сміх. — «Снаряд упав на приміське католицьке кладовище...» Кладовище! «Загинуло двоє молодих людей, які перебували в каплиці... Знов сміх. «Населення панічно покидає місто. Хімічні команди оточують місце падіння снаряду. На вулиці виїхали перші машини з гучномовцями. Населення закликають зберігати спокій і повертатися додому. Рух на залізниці, яка огинає цвинтар, припинено, доки снаряд не викопують із землі».

Раф зайшовся істеричним сміхом, раз-по-раз повторюючи: «Нічого не трапилось».

— Цікаво, чи ж ці двоє хоч встигли отямитись?

Герберт вимкнув навушники. Раптом він уявив собі все це, — і несподівана хвиля нудоти затопила всю його істоту. Він почав блювати просто в шолом і перелякався, адже блювотиння може заткати отвір кисневого апарату. Може, й мікрофон вже не працює?

А в уяві вирували образи всього, що сталося. Цвинтарна каплиця. Обличчя святих. На підлозі двоє — хлопець і дівчина. Раптом свист, падіння снаряду, руйнуються склепіння стелі і струхлявілі балки разом із штукатуркою валяться на закоханих.

Він увімкнув навушники. Раф мовчав, але дихав так важко, що аж мембрани рипіли.

Гербертові пливли перед очима дороги, захарашені легковими і вантажними машинами. Лящав у вухах галас жінок і дитячий вереск. «Це мені щось нагадує, — подумав він. — Ага, повідомлення починається словами: — «Нічого не трапилось»...»

— Нічого не трапилось, — повторив він уголос, щоб перевірити, чи працює мікрофон.

Раптом він почув за спиною якийсь підозрілий тріск. Оглянувся ліворуч, але нічого не побачив. «Мабуть мені здалося»...

Але й Раф повернувся в кріслі. Розстебнув пряжки ремінців і пішов подивитися. Повернувся, сів у крісло, надів навушники...

— Що там?

— Радист застрелився.

Зв'язок із землею припинився.

XVI

Правда, можна було наказати Рафові зайняти місце радиста, але не хотілося. Не хотілося, щоб Раф, і

без того збуджений, сидів у кріслі, біля якого лежить труп товариша. Ще почне замислюва-

тись. Може, й зробить щось з собою, а другий пілот потрібен під час посадки.

Машина швидко наближалась до бази; за кільканадцять хвилин Герберт зможе зв'язатися з нею радіотелефоном.

«...Перед головною брамою аеродрому, де стоять вартові й дорога перегороджена товстезалезним ланцюгом, вирує великий натовп. Деякі машини мають перепустки і в'їжджають у браму. Довга стартова смуга сяє зеленими вогнями сигналів; один за одним сідають літаки, що вже повернулися з рейсів. Сюди, до цього зеленого світляного острова, сунуться всілякі комісії, інспекції, якісь контролери... Тиснется юрба журналістів і операторів з фото і кінокамерами, з в'їдливими питаннями і галасом, з обуренням, із сподіваннями на добрі гоночари. Бо ж подія неабияка!

Вся ота зграя — від генералів до останніх репортерів з бульварних листків, кинеться на нас і почне жерти, наче смачну їжу. Радист, чорт забирай, знав, що робить. Так, це було б найрозумніше. Викрутитися з цієї паскудної історії за найменшу ціну!

А до тої брами з ланцюгом все прибувають і прибувають люди. Незабаром там будуть усі мешканці містечка. Це схоже на демонстрацію страйкарів, чи на процесію без патера. А втім, патер, певне, теж приїде. Може навіть буде намагатися висповідати мене й Рафа іще за життя. Той, третій, вже не потребує сповіді. Якби він зараз на мить воскрес, то зрадив би, що вже не матиме з усім оцим справи».

«Справді, та юрба біля брами має щось спільне з натовпом страйкарів. Вночі деякі сядуть обабіч мокрої від нічної роси дороги й так сидітимуть. Спалахують вогники цигарок, і чути притишений гамір, серед якого раз у раз вибухають голосні вигуки. Крізь цю юрбу військові машини з труднощами пробираються до брами. Комендатурі певне довелось підсилити охорону...»

А ті, що стовбичать біля самої брами, тільки й думають, як би їм прорватися на самий аеродром. Кінець кінцем виникне скандал, бо вони-таки спробують прорватися в браму. Може навіть зчинитися бійка. Тоді з'явиться поліцейська машина, і почнеться справжній страйк, отакий, як він, Герберт, бачив колись у Неаполі.

Диктори на радіостанціях вже встигли прочитати повідомлення. Отже, всі люди вже знають про надзвичайну подію. Скрізь тільки й мови, що про нас. Боже, коли б це Портеру! Якби він знав, що так закінчиться, зробив би те ж саме, що й радист. І мав би спокій. Краще вже це, ніж мур, всипаний битим склом. Та якщо Раф зробить те ж саме — мені важко буде посадити машину. А може все-таки він не зробить такого свинства.

Біля брами з'являються останні мешканці містечка — ті, що не змогли відразу покинути роботу. Розпитують, що нового, і приедну-

ються до юрби, яка раз у раз намагається розірвати ланцюг. Дороті теж серед них. А втім, її, можливо, пустили на територію бази. Вона вже прочитала листа, що його принесла ота кельнерка. І мабуть одразу здогадалась, що́ я хотів їй сказати. Родини членів екіпажу пустили на аеродром, коли траплялась аварія. Коли Портера забирила санітарна машина, Дороті теж пустили. Вона, певне, вже чекає коло бункера штабу».

Офіцер-диспетчер вже прочитав юрбі репортерів і працівників бази комюніке про наслідки аварії. «Нічого не трапилось». Це звучить прекрасно. Так, на базі працюють добрі стилісти. Зараз вони мали нагоду показати свою стилістичну вправність.

Про що ж думає Дороті? Певне, молитесь богові, якого в нас ніколи не було. Благає милосердя для мене. Ніби знає, що лише добрий бог може допомогти мені як слід посадити машину. Щоб ми потім поверталися додому серед темряви, в якій галасують зголоднілі птахи пустині й іще якась, пробуджена нашою ходою нечисть. Щоб ми повертались додому пакувати речі... Ні, буде інакше. Стара баржа віддасть кінці й вирушить, вже в котрий раз, у подорож до нормальних людських міст по харчі. А з палуби Дороті з донькою ще раз гляне на це прокляте богом місце, яке вже забрало в неї двох людей.

Так, може вона й справді на хвилину повірила в доброго бога, бо ж нема в неї іншої надії. Як про це говорили колись у клубі комедантури? Коли б він повернувся зараз на землю, ніхто б у нього не повірив, і він сконав би від раку де-небудь в госпіталі, чи під колесами машини якого-небудь п'яного гульвіси. Стривайте, чи ж не я тоді це сказав? Та яке це має значення? Хтось сказав — і годі. Непогано сказав, але Дороті зараз вірить в милосердного бога, бо це все, що нам залишилося, чорти б його забрали!

Шкода, проте, що бога немає, а то можна б звалити на нього провину за те, що сталось, і нехай би потім сушив собі голову! Нас би тут унизу та історія не обходила б нітрішечки.

Радист добре розумів, що вже пізно поспати попелом голову. Тепер, коли все сталось, напевне пізно! Чорти б його взяли! Чому не встиг я виїхати разом з Дороті? Хіба не можна було просто втекти? Хай мене грім поб'є, якщо це не моя провина! Адже кожен з нас добре знав, чим пахне вся ця справа. Проте сиділи тут і робили свої рейси. Раз у раз хто-небудь скручував собі в'язи — і тільки його й бачили. А інші все одно робили свої рейси. Приміром, цей ідіот Раф. Вирахував собі, що нервів вистачить йому іще на рік. Кожен знав, як це скінчиться, але ніхто не уявляв, коли й з ким це трапиться.

Дороті знає, про що я зараз думаю. Вона ж бо знає мене здавна. І вона бачила, як це починалось у Портера. Так, а крім того ми ж

запізнались, тобто вся ця історія трапилась паралельно. Ми ж знали добре, що колись це станеться, і оце «колись» приспало нашу уяву.

А всі ж добре бачили, що ми стали дужими, розумними скорпіонами. Однак чомусь ніхто не припускав, що ці дужі скорпіони можуть смертельно вжалити, бо вони ж, бачите, розумні. У всякому разі розумніші за тих маленьких тварюк, які лазять по ніжках меблів. Аж тут несподівано один дужий скорпіон мимоволі вжалив і... І ось що сталось!

Не розумію лише одного: чому я до цього всього причетний, що маю спільного з ними всіма? Портер з самого початку прагнув стати видатним військовим пілотом. Не бачив, що в цьому прагненні вже крилася передумова його кінця. Але ж я завжди мріяв про вдосконалення у цивільній авіації, на звичайних пасажирських лініях. Що ж я роблю тут, і чому всі радіостанції в світі кидають в ефір моє прізвище? На континенті, може, ще нічого не знають, але я б не хотів зайти в жоден дім — ні в Відні, ні в Римі, ні в Базелі, ні в Варшаві!..

Не слід було підписувати контракту з фірмою... А якби, скажімо, не підписав? Підписав би хтось інший, а я пішов би в піхоту в себе на батьківщині. І в інституті, і під час роботи я завжди мав би змогу зв'язатися з якоюсь цивільною фірмою. А втім, хіба це моя провина, що в нашій фірмі десь і щось змінилось? Фірма теж ні в чому не винна. Безпорадні — не відповідають. Ну, а далі? Хіба було щонебудь зловісне в тому, що я поїхав тоді з хлопцями на озеро? Або що я зустрівся з Портером і вперше переконав сам себе, що моє покликання і призначення в цьому світі це конструювання двигунів для літаків далекої дії, і перельоти через екватор на реактивних машинах, і ще якісь там дурниці...

А тут, на базі, я вже напевно нічого не міг... І очевидно це самообман, ніби той полковник може задовольнити моє прохання. Нічого подібного він не казав, а я все уявив собі. Коли б той полковник міг, він би сам у першу чергу якомога скоріше змився б звідси. А коли вже втече — плювати йому на мою заяву. Довелось б умовляти нового полковника... Ні, з цього містечка не вибратись. Хіба шляхом Портера?

І чого всі ми чекали? Кожен, певне, думав, що це трапиться, коли вже його не буде. Ми — наче католики, які хоч і чекають на прихід Христа, але зовсім не уявляють його як реальність.

Ну, а якого ж чорта роблю тут я? Мене ж привели сюди випадок і непорозуміння. Чому ж я мусив ускочити в цю історію? Мене аж нітрохи не захоплює ця роль. Я волів би зараз спокійно розвозити молоко і кожного ранку ставити пляшки під дверима людей... Я,

котрий добре бачив. Адже всі знали, що це му-
сить колись трапитись.

Ті, на континенті, теж бачили, але плювати хотіли і на базу і на те, що тут діється. Так собі й комбінували, що кого-кого, а їх це об-
мине. А долею нащадків досі ніхто в історії по-справжньому не цікавився.

Здорово їх обдурили! Та й звідки вони могли взяти, що це може статись? Лише тепер, коли це трапилось, вже будуть бачити, будуть зна-
ти... це ж може трапитись кожного дня, кожної хвилини і де завгодно. Не виключено, що який-
небудь жевжик з газети вже написав над своїм коментарем: «Германентний стан потенці-
альної катастрофи». І думає, що зробив справжнє відкриття у відносинах між сучасни-
ками. А він ні чорта не відкрив, бо про це вже знали здавна. Тільки так якось... не обходить це нікого. І вранці теж мало кого буде обхо-
дити. Перечитають в газетах, поговорять у трамваях, в установах, а коли їх про це пи-
татимуть діти — буркнуть у відповідь яке-не-
будь гостре слово, щоб відчепились, і знову це їх не обходитиме. Але чи ж довго так іти-
ме далі?

Ніколи не думав, що мій радист мав такі широкі погляди на ці речі. Швидко ж він до-
думався до цього!

Але ж тих, унизу, все це дуже мало обхо-
дить... А якби вони менше думали тільки про себе, менше викохували свої філістерські ідеї і мрії, то я б з Рафом міг повернутись на базу, навіть виїхати кудись з Дороти. Але ж вони, біс би їх ухопив, зрадіють і приречуть ме-
не на смерть. І тільки за те, що я нагадува-
тому їм про той нещасний випадок. А хіба зможу я жити, відчуваючи цю приреченість? Ні, не зможу я жити, щоб на мене завжди вка-
зували пальцями. Але, врешті, що в мене спільного з усім тим? Що спільного з цим у хлопців, які водять літаки? Полковник, диспет-
черська, штаб, котрому підпорядкований пол-
ковник,— всі знають про безнадійний ідіотизм наказу. Але знайдіть такого, хто візьме на себе відповідальність і знищить цей наказ. Не він його видав, значить це його не обходить. Так, його теж не обходить, щоб їх біс вхо-
пив!

А ті, внизу, вже перемкнули свої приймачі й телевізори на легку музику...

— Рафе!

Той не відповів.

— Рафе! — повторив Герберт.

— А-а...

— Приготувати машину до посадки, згідно з наказом.

— Розумію.

Герберт перемкнув контакти і почав викли-
кати базу радіотелефоном. За кілька хвилин земля обізвалась.

— Майоре, навіщо припинили зв'язок з ба-

зою, чому не відповідаєте на наші позивні? — почув він у навушниках.

Герберт рапортував про вчинок радиста.

— Словістіть останній радіопеленг, перека-
жіть радіопеленг. Переходжу на прийом.
З аеродрому сповістили радіопеленг. Він зві-
рив його з наказом.

— Рафе!

— А-а.

— Летимо з півторахвилинним запізненням. Піддай газу!

— Зрозумів.

Герберт уважно стежив за другим пілотом. У навушниках щось двічі здригнулось. Ма-
буть, у Рафа знову почалась гикавка. Коли вимкнув автопілота, машину почало раз по раз струшувати. Це Рафові руки трясуться на важелях.

— Рафе!

— А-а?

— Заспокойся до біса! Приймаю пілотаж.
Герберт зробив усе, що треба. Але машину трусило й далі. Він глянув на свої пальці. Во-
ни теж дрижали, дарма що зусиллям волі він намагався повернути м'язам потрібну еластич-
ність.

Герберт знову ввімкнув автомат і безпорад-
но відкинувся в кріслі. «Не зможемо сісти», — подумав він.

Раф гикав дедалі голосніше.

Жирокомпас вже спіймав хвилі радіомаяка, і його стрілка, ледь здригаючись, почала коли-
ватись на циферблаті. «Машину треба поклас-
ти точно на курс. Що це діється з моїми ру-
ками?»...

— Майоре!

— Угу!

— Передайте мені пілотаж. Покладу маши-
ну на курс і сідатиму сам. Нічого не робіть...

Раф узявся за важелі, але пароксизм гикав-
ки перешкодив йому.

Машина, яку штовхнув необачний рух, зва-
лилася на праве крило, і стрімголов полетіла вниз. Від несподіваного прискорення Гербер-
тові кров ударила в голову. Він схопив важелі стерна і величезним зусиллям вивів машину з падіння по спіралі. До його рук знову повер-
нулася впевненість.

Раф засовався в своїм кріслі.

Раптом він спробував видерти важелі управ-
ління з Гербертових рук. Машина стрімголов почала падати знов. Раф верескнув:

— Пустити важелі! Пустити! Я посаджу маши-
ну. Ти розіб'єш нас об бетон. Я мушу сідати. Мушу зараз же їхати в лікарню... забрати їх і тікати, тікати звідси! Давай стерно!

Герберт побачив, як рука Рафа хапається за кобуру пістолета, торсає її й не може роз-
стебнути.

Блискавично вихопив свій пістолет і вистре-
лив двічі.

Коли Рафове тіло безвладно звисло на ре-
мінцях крісла, Герберт чомусь подумав: «На-

вішо стріляв у обличчя? Можна було в обличчя не стріляти».

Вирівняв машину і знов поклав її на курс. Далеко на обрії він побачив фіалкові полиски прожекторів.

XVII

Описуючи широке коло, Герберт висів над базою.

Зв'язок з аеродромом припинився. Він вже не звертав уваги на мікрофон. Знову скористається з радіотелефону, коли садитиме машину.

Розворот він робив у напрямку радіомаяка, щоб пролетіти точно над ним. Закрив регулятори суміші. Машина із свистом ринула в круте піке. Раптове прискорення знову викликало напад нестримної блюоти. Стрілка альтиметра стрибала з цифри на цифру, а Герберт вивергав із себе щось гірке і ядуче. Він задихався в клітці шолому. Треба його відгвинтити, скинути з себе...

Рафа не було. Його тіло безвладно звисало на запобіжних ремінцях. «Щоб його грім спалив! — подумав Герберт. — І тих, унизу, теж».

За хвилину треба готуватися. Він один мусив виконати півсотні операцій, а деякі з них треба було здійснювати удвох. Без другого пілота, без радиста, невідомо навіть, що робити.

Наказ, за яким робили ці паскудні рейси, не передбачав таких ускладнень.

Герберт глянув на альтиметр. Пора! Вирівняв машину і ввімкнув автопілота.

З величезним полегшенням висмикнув проводи навушників. Не було Рафа, щоб допомогти зняти шолом. Довелось дуже довго марудитись. Нарешті він зірвав шолом і поклав за кріслом. Випростуючись, намацав і вхопив кисневий інгалятор. Кабіну вже сповнювало холодне повітря ночі. Герберт жадібно вбирав його в себе, водночас хапаючи ротом густий струмінь, що сичав із кисневого апарату.

Намацав у кишені пачку сигарет. Запалив, але тільки затягнувся гострим тютюновим димом, як його знову почало нудити. Він відкашлявся, і, перепочивши, почав готувати машину до посадки.

Як не дивно, але зараз він міг діяти без спіху і хвилювання.

От з'явилася внизу осяяна зеленкуватим світлом смуга бетону, що нестримно ринула під тілом машини. Там його вже чекали. Люди, машини і контролюючі прилади гналися за ним весь час, хоч він цього й не бачив.

Раптом Герберт помітив збоку два вогники, тісно притулені один до одного. Якась машина летіла нижче від нього, мабуть, заходячи на посадку з того боку аеродрому.

Герберт відрепортував, що почекає, поки сяде друга машина, але йому наказали приземлятись негайно.

З раптовим нервовим тремтінням він глянув на зеленаву смугу стартової доріжки.

«Це вже зараз, — гарячково подумав він. — Не дозволяють навіть приготуватися на самоті до того, що чекає на мене там, на землі...»

Непереможно захотілося ще раз підвестись у височінь і оглянути землю — оті жовті латки людських селищ, блискучі од місячного світла вершини гір, золотисті жили річок...

Але все це вже залишилось позаду. Широкими кругами він пропливав над базою, до якої мав повернутися.

Як він боявся землі, боявся зіткнення з нею! Це ж була та сама земля, в яку ввігналося жало із смертельною отрутою.

Герберт не розумів, що з ним діється. Йому здавалося, що ледве шасі машини торкнеться землі, станеться щось страшне. Вона ж, ця земля, вже не така, якою була, коли він стартував з неї. До тієї землі вже нема вороття. Чи ж розуміють люди внизу, що нема вже доброї, запашної землі, по якій пересуваються, не поспішаючи, до котрої повертаються, як дитина в домівку, де на неї чекає мати.

«Напевно розуміють і чатують на мене, на пілота, щоб звалити на мене провину. Треба ж знайти винного і знищити, щоб земля знову стала така, як раніше»...

У навушниках залунав голос, який наполегливо вимагав посадки. Затріскотіли цифри, уривки наказів...

Треба перетворитись на універсального робота і поспішати, дуже поспішати, щоб упоратись з операціями на десятках приладів.

Вже ні хвилини не залишилось на споглядання і роздуми. Вже не можна відступити, не можна баритися. Голос у навушниках звучав категорично.

Він поклав машину на розворот і віддалився від бази.

Збоку промайнули вогні другої машини, що, мабуть, чекала наказу на посадку.

Герберт описав широку дугу над пустелею, відкрив крани резервуарів з паливом і звільнив машину від рештків суміші — щоб уникнути вибуху під час аварії, що може трапитись, коли машина вдариться об бетон. Адже не було вже ні другого пілота, ні радиста...

Герберт побачив перед собою два світляні бар'єри. Широко розчехнуті просто під машиною, вони звужувались у перспективі, вказуючи напрямком до бетонної посадочної смуги.

Він випустив шасі й тут помітив, як тремтять пальці лівої руки. Хотів стримати тремтіння і не міг, тільки дивився безсило й змучено. Невже він втратив владу навіть над своїм організмом?

Герберт швидко потер руки, мов піаніст перед початком концерту. Тепер вся його увага була зосереджена на стрілці другого жирно-

компаса. Якщо вона здригнеться хоч на мить в той чи в той бік — він буде змушений знову підвестись над аеродромом, щоб не зійти з бетонних плит на м'який газон, де аварія вже неминуха. А в резервуарах нема пального!

Ряли вогнів звужувались. Герберт упізнав знайомі шоломоподібні пагорби пустелі, шосе, схоже на асфальтову ріку з замерзлою поверхнею. А от і бетонна доріжка. Земля близько, дуже близько, але яка швидка, яка загрозливо недосяжна!..

...Машина вдарилась об бетонні плити. Підскочила під кутом, трохи більшим, ніж це дозволялось наказом. Вдарилась знову, але цього разу вже міцно приліпилась до освітленої бетонної смуги.

Шасі витримало тягар падіння. Герберт чекав останніх секунд, втупивши очі в стрілку жирокомпаса. Він боявся завчасно викинути гальмуючий парашут. І ось вже білий купол, нап'ятій вітром швидкості, розпустився за машиною.

Кілометри бетону уповільнили свою стрімку течію.

Нарешті Герберт увімкнув правий двигун і вирулив із головної смуги на бічну. Сказав у мікрофон: «Іду на посадку», але не став чекати на відповідь.

Розстібнув запобіжні ремінці і встав, почувавачи, як від голови відливає кров. Непевним кроком вийшов з кабіни, клацнув клямкою дверцят. На землю опустилася алюмінійова драбинка, і Герберт зіскочив униз.

Якусь мить постояв на бетоні і рушив просто вперед.

Ніч була холодна, просякнута вітром, який плінув від затоки — вологий, аж солоний.

Там, на схилах узбережжя, де лежало містечко, мов якийсь велетенський лишай, небо яснішало, наче на світанку. Заграва, рожева й миготлива, тремтіла й здригалася над ангарами. Навколо Герберта розпростерлась чорна земля. Вона була хистка і, немов темна вода, пливла й хвилювалась перед Гербертовими очима.

Йому здалось, що він вчадів од цього нічного повітря, пахоців землі, подиху пустелі, а найбільше — від спокою й тиші.

Ноги вгинались під ним, в колінах наче не було суглобів.

Довелося спинитись, бо голова пішла обертом. Він тер долонями очі й від цього вогні аеродрому розмазувались, ніби він бачив їх крізь зрошену дощем шибку.

Несподівано земля хитнулась під ногами, Герберт простяг руки, намагаючись зберегти рівновагу. Кров ударила на скроні, гостро й боляче. Все попливло перед ним і вже невідомо було, де зоряне небо, а де земля з її бетонними плитами і сузір'ями вогнів.

Герберт отямився, чомусь стоячи навколішках посеред стартової бетонної смуги, окресленої зеленими вогнями сигналів.

Раптом йому здалось, ніби там, де розпочинався нічний морок, щось заворушилось.

Герберт випростався, ступив кілька кроків уперед, і йому здалося, що він іде відшліфованими шинами асфальтовим шосе. Обабіч шепотять верховіттям стрункі дерева.

Зненацька звідкись з'явилися сліпучі вогні. Вони насувались на нього з блискавичною, запаморочливою швидкістю.

Герберт мимоволі зробив рух, щоб захиститися від світла. Це, пронизуючи фарами морок ночі, мчали машини. Але дивно, вони обминали його, замість того, щоб розчавити, вдушити в асфальт, зрівняти з ним...

Він чув бряжчання, галас, вищання гальмованих коліс, вереск дітей.

Затулив обличчя долонями і не своїм голосом гукнув:

— Не треба!

Коли він розкрив заплющені до болю повіки, шосе, з гнаними страхом біженцями, вже не було.

Натомість в глибині стартової доріжки з'явилися люди, що, певне, чекали на нього. Герберт пішов прямо до них. Придивившись уважніше, він помітив, що вони теж ідуть йому назустріч. Вже можна було розпізнати перші силуети, сірі кітелі, чорні піджаки й піскуваті плащі на них.

Враз Герберта струснуло несамовите тремтіння. Затерпла шкіра на голові, закололо у вухах і в кінцях пальців... У людей, котрі наблизились до нього, були шурячі морди!

Так, це не люди, а щурі в людській подобі. Чому ж у них людські руки?

З ростучим почуттям жаху Герберт приглядався до шурячих морд. Конвульсивний приступ огиди знову звалив його з ніг. Він підвівся і навколішках чекав їх наближення. Куди тільки не сягав його вражений зір — скрізь тягнувся нескінченний похід цих потворних шурячих голів, які брались невідомо звідки, ніби їх народжував сам нічний морок.

Перша лава вже була на відстані простягнутої руки. У ніздрі вдарив задушливий сморід.

Герберт упав долілиць — тільки б не бачити їх!

Коли знову підвів голову — на бетоні вже нікого не було. Хвиля нечисті прокотилась над ним, обминула з боків, зникла позаду.

Герберт підхопився і кинувся вперед, так швидко, як тільки дозволяли затерплі ноги й запаморочена голова. Поспішав гарячково, аж дихання вралось з легенів нерівними, хрипкими і дедалі коротшими поштовхами.

Раптом він спинився. Над пустельною площиною бетону знову щось з'явилось.

Маленьке червоне вічко. В міру того, як Герберт приглядався до нього, воно оживало, його блиск, хоч і не дуже яскравий, ставав дедалі трепетніший і пронизливіший. Не встиг Герберт отямитись, як вічок стало

два — одне поруч другого. Вони нагадували дві великі жарини, кинуті кимось на дорогу.

Ще кілька кроків і перехопило подих, а кров гостро вдарила в мозок.

Із-за кривавих очей-жарин виринули з мороку довгі вуса, потім суглобисті комашині ноги, за якими в твердій шкаралупі причаїлося черевце скорпіона, — велетенського скорпіона, здатного звалити людину своїми розчакнутими клішнями і завдати їй смертельного удару гострим кінцем свого скарлюченого хвоста. Скорпіон, розчепрившись, сидів на дорозі і нерухомо, хоч і уважно дивився на Герберта червоними вічками. Трохи далі блиснули ще очі — наче мертві корали. Ще звідкись виповз другий скорпіон і причаївся на асфальті поруч із першим.

Герберт не знав, чи довго дивиться на них, бо раптом втратив відчуття часу.

Потвор з червоними очима й закарлюченими хвостами ставало дедалі більше.

Ціла їх процесія виповзла на асфальт і чекала, що робитиме перший.

Те, що було в Герберта за спиною, вже не існувало для нього. Йому й не спало на думку, що він може обернутися і тікати, тікати, доки стане сил.

Власне, він перестав існувати. Лиш очі його ще існували, прикуті до шкарлупи скорпіона, вкритої огидним пушком.

І тут червоні очка ворухнулись, звузилися, збіглися. Здригнулися довгі ноги, ніби готуючись до стрибка.

Герберт упав обличчям на бетон.

Слабенький повів вітру заворушив сухі стеблини трав, які де-не-де лежали на бетоні, і почав розмітати їх просто на зелені сигнальні ліхтарі біля стартової смуги.

Скісне проміння місяця, що висів над шоломами далеких пагорбів, сковзалось по гладенькій поверхні. Хвилини спадали, мов зорі з небосхилу.

Отямившись, Герберт насамперед відчув холод бетону — на лобі, на щоках, на губах. В роті тріщав пісок, змішаний із слиною й кров'ю.

Герберт підняв голову, яка ще трусилася в нервових конвульсіях. Намагався звестись на руках, але вони його не слухались, і він знову припав обличчям до холодної поверхні.

Гостро запахло землею. Герберт упізнав пахощі з-над озера після жнив, аромат берегів Мічігану літнього вечора і присмак звуглілого бадилля пустелі.

Це були пахощі тої самої землі, яка стільки раз повертала йому вичерпану наснагу і котру він отруїв смертельним жалом. Проте вона знову не шкодувала для нього своїх благословених дарів: спокою і певності.

Він шарпнувся на долонях, зіп'явся навколішки, витираючи комбінезон від пилу, змішаного з кров'ю, і, нарешті, встав.

Набрав повні груди повітря й став роздивлятися.

Тут він помітив, що стоїть між двома рядами зелених вогнів стартової доріжки і раптом здригнувся від оглушливого, дедалі дужчого гуркотіння.

Машина, блискаючи соплами реактивних двигунів, торкнулась колесами бетонних плит і ринула просто на нього.

«Літак не встигне знову піднятися в повітря, а я вже не можу відскочити. Все-таки під кінець мені пощастило...» — встиг іще подумати Герберт.

*З польської переклали
Марія ПРИГАРА та Аркадій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ*

